

Het 4 krachten- model

Godelieve Spaas

Het 4 krachten- model

*De weg naar
balans in je leven
en je werk*

Met schilderijen van
Dagmar Baumann

lannoo

INHOUD

Inleiding 9

- Zoeken naar verbinding 9
- Zien en zijn 12

1 De vier krachten 15

- Speelveld 17
- De 4 krachten zijn overal 20
- De vier krachten vinden hun namen 22
- Werken met de krachten 25
- Drie basisprincipes 28
 - 1 Elke balans is uniek 28
 - 2 Balanceer vanuit al je vermogens 29
 - 3 Iedereen heeft een eigen voorkeur 29
- Een e-mailwisseling 31

2 Verdieping van de vier krachten 33

- De vier krachten beïnvloeden elkaar 33
- Krachten 38
- Aarde 40
 - Schaduw van de aarde 45
 - Wetten van de aarde 49
- Creatie 51
 - Schaduw van de creatie 56
 - Wetten van de creatie 59
- Kosmos 63
 - Schaduw van de kosmos 72
 - Wetten van de kosmos 74
- Vrije wil 78

- Schaduw van de vrije wil 86
- Wetten van de vrije wil 89

3 Werken en leven vanuit de vier krachten: vier basiseigenschappen 93

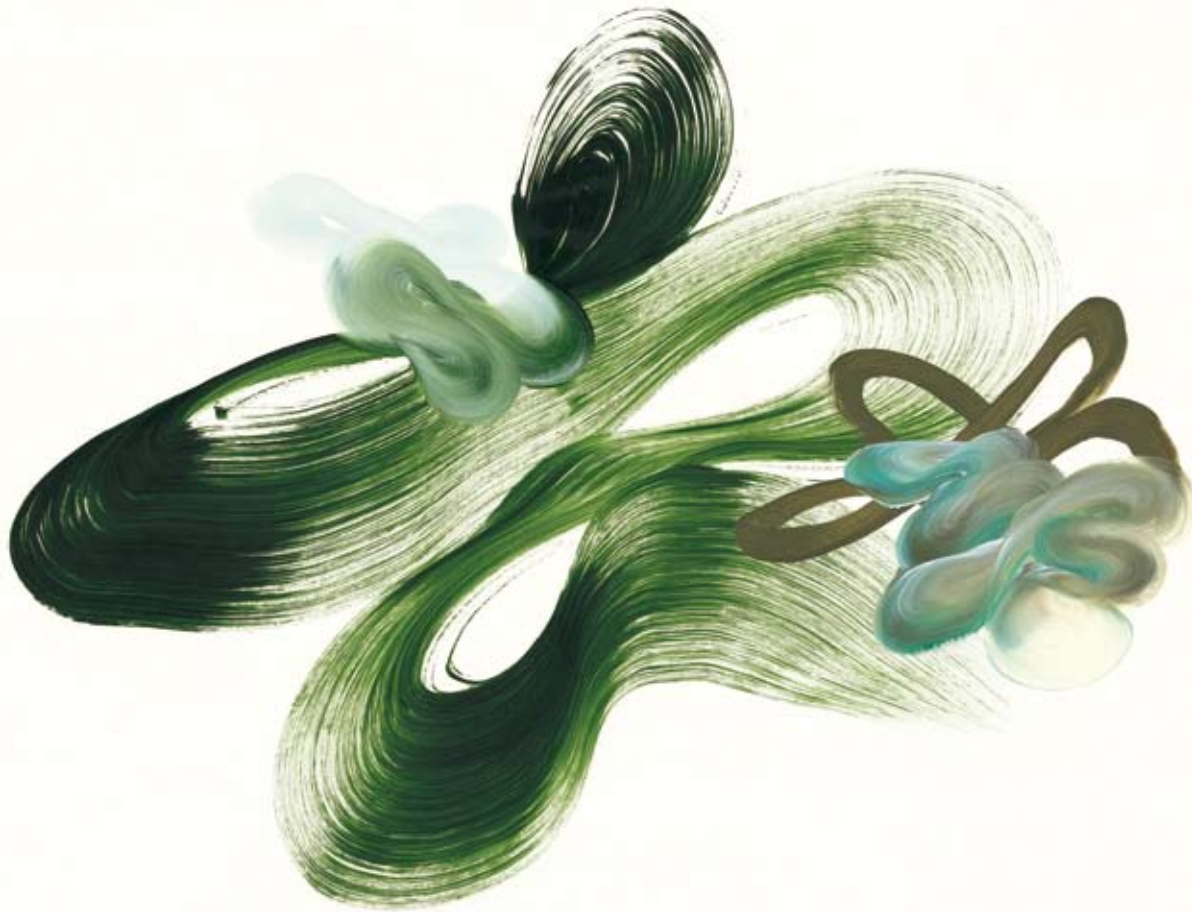
- Schakelen 94
- Spontaniteit 94
- Variëren 95
- Vertrouwen 97

4 Werken en leven vanuit vier krachten: verkenning van hun samenspel 99

- Speelveld 103
- Meerdere krachten samen brengen 106
- In het midden staan 112
- Groeien in bewustzijn 115
- De dynamiek van de krachten 118
 - Spanning op de assen 118
 - Samenspel van de krachten 129
 - De combinatie van twee 129
 - De dynamiek van de vier krachten 157
- De wereld vanuit de vier krachten 168
- Meerdere werelden komen samen 173
- Durven verdwalen 178
- Verantwoording nemen 179
- Bewustzijn en handelen in de wereld vanuit de vier krachten 181

Nawoord 185

INLEIDING

ZOEKEN NAAR VERBINDING

Het verbinden van werelden, van mensen en van ideeën fascineert me al zo lang als ik me kan herinneren. Dat het niet eenvoudig is om werelden te verbinden, heb ik zelf ervaren. Al heel vroeg begreep ik namelijk hoe lastig dat kan zijn. Toen ik heel jong was, wilde ik bijvoorbeeld graag wetenschapper én danseres worden. Dat die twee werelden heel ver van elkaar lagen, kwam niet in me op; voor mij waren ze verbonden. Toen ik later achtereenvolgens op het conservatorium en de universiteit zat, dwaalde ik van de ene omgeving naar de andere. Dans beïnvloedde mijn onderzoek en omgekeerd. Spelenderwijs ontwikkelde ik me in twee werelden die mij allebei inspireerden. Dat mijn studiegenoten daar niet veel van begrepen, liet ik maar zo, vooral omdat ik niet goed kon uitleggen wat die twee met elkaar te maken hadden.

Later kwam ik erachter dat ik niet de enige ben die met zulke vragen worstelt. Zo leerde ik Anke kennen, een middelbare scholiere die een vervolgopleiding moest kiezen. Anke volgde het gymnasium en is zeer getalenteerd. Ze twijfelde dan ook tussen geneeskunde, klassieke talen, wiskunde en zelfs toneelschool. Ze kwam bij mij omdat op de een of andere manier niemand haar begreep, waardoor ze zich heel eenzaam voelde. Al pratende kwamen we er samen achter dat ze eigenlijk geen keuze wilde maken, maar dat ze juist die verschillende talenten wilde combineren. Voor haar was het heel duidelijk dat wiskunde en klassieke talen je een beter toneelspeler maken. En dat acteren je een betere dokter maakt. Ze had ook het gevoel dat ze juist kon bijdragen aan de wereld door de combinatie van haar talenten. Jammer genoeg waren er nauwelijks mensen in haar omgeving die begrepen wat ze bedoelde, waardoor ze steeds vaker dacht dat haar iets mankeerde. Jaren later vertelde ze me dat ze zich dankzij onze gesprekken weer heel ging voelen

en haar eigen weg had durven gaan. Ze had gekozen voor een studie geneeskunde én voor een studie klassieke talen en volgde in de zomer internationale theatercursussen. Ze bruisde van energie en zelfvertrouwen toen ze me daarover vertelde.

Het waren mensen zoals Anke die mij duidelijk maakten dat het niet vanzelfsprekend is om werelden of talenten met elkaar of met de omgeving te verbinden. Veel te vaak geven mensen maar de helft van hun kracht aan de wereld, de helft van een talent, waardoor ze zich grote delen van hun leven niet gelukkig en niet heel voelen.

Daarom ben ik altijd op zoek gebleven naar manieren waarop verschillende zaken met elkaar verbonden zijn. Door de tijd heen kwam ik erachter dat het onmogelijk is om uit te leggen hoe dingen verbonden zijn zolang we zaken maar op één manier benoemen of beschrijven. Ik zelf kon niet uitleggen waarom dans en wetenschap bij elkaar horen, met elkaar spelen en elkaar verrijken. Dat kan namelijk alleen maar als de domeinen van beide niet hermetisch gesloten zijn, niet begrensd door ondoorlaatbare definities, dwingende territoriumeisen of ingesloten eigendomsverhoudingen. Dat kan alleen als de paradigma's van de verschillende gebieden even los mogen, als de uitgangspunten van kunst, geloof, wetenschap, politiek en economie even mogen worden verlaten. Wanneer ze door de war mogen raken, elkaar beïnvloeden, komen we tot meer.

Algemener: hoe kun je dat wat in je zit, laten opbloeien en verbinden met wat in anderen zit, met wat je omgeving nodig heeft, met wat de wereld een beetje mooier maakt?

Om die verbinding te zoeken en vorm te geven kun je het vierkrachtenmodel gebruiken als een soort kompas. Het model helpt je om een balans te vinden die recht doet aan het geheel én de delen, aan het individu én het collectief, aan het zichtbare én het onzichtbare. De vier krachten vormen daarbij een handvat.

Dit boek vertelt over de krachten zelf, over hun onderlinge dynamiek en over manieren waarop je kunt zoeken naar jouw balans in het krachtenveld midden tussen de vier in en wat het effect daarvan is. Het beschrijft de krachten heel praktisch vanuit een wat filosofische invalshoek. Hoe kun je de krachten gebruiken in het opstellen van een missie en visie, of bij het maken van een keuze in je leven?

Dit boek is uitdrukkelijk geen instructie, maar een heel open manier om de vier krachten op verschillende manieren te verkennen en daarin je eigen weg te zoeken. Het is een beginpunt vanwaaruit je je eigen deur kunt vinden en erdoorheen kunt gaan, vanwaaruit je de vraagstukken waar je voor staat in een breder perspectief kunt bekijken.

Omdat de krachten zich niet laten beschrijven via de ratio alleen, en omdat openheid en variatie voorwaarden zijn om tot diepgang te komen, heeft het boek twee ingrediënten: mijn verhaal en de verbeelding ervan door Dagmar Baumann. De twee verhalen staan op zichzelf en zijn tegelijk met elkaar verweven. Het boek laat op die manier de verschillende krachten op een verschillende manier zien.

Godelieve Spaas

ZIEN EN ZIJN

Toen Godelieve Spaas me vroeg om illustraties voor haar boek te maken, was ik in eerste instantie verrast. Mijn werk is immers abstract, gemaakt vanuit de intentie een nieuwe blik op de werkelijkheid te creëren, die eerder als voorwaarde voor de waarneming werkt dan dat hij een beeldende interpretatie van een bepaald onderwerp geeft.

Maar toen ik vertrouwd raakte met haar ideeën, begreep ik beter waarom ze mij gevraagd had. De uitgangspunten die ze beschrijft als voorwaarden voor creatief leiderschap, dat verschillende uitdagingen op basis van een bepaald referentiekader met elkaar kan verbinden, herinnerden me aan de manier waarop ik schilder.

Deze opdracht vormde de aanleiding voor een nieuwe aanpak. De anders zo sterke ruimtelijke ervaring die mijn werk kenmerken, verdichten zich snel tot het kleinere gebaar, waar deze taak om vroeg. Ik liet dynamische kwaststreken op vellen papier samenvallen. Ik had tegelijk twintig tot dertig vellen op de grond gespannen, zodat de kwaststreken nog in bijna dezelfde adem op verschillende manieren konden worden doorontwikkeld en uitgeformuleerd – een heel specifieke concentratie die is afgestemd op de samenwerking van verschillende ritmes en gebaren. De vorm ontstaat vanuit een handschrift, dat me van nature eigen is, en vanuit de aandacht op wat zich op het papier voordoet. Al doende ontstond een doorlopend beeldend verhaal.

De illustraties bij de gedachten van Godelieve zijn zo een eigen verhaal geworden, dat zich parallel aan de tekst laat lezen. Als een melodie begeleidt het beeld de tekst.

De combinaties van slingers die elkaar in een haast filmische reeks opvolgen, zijn kleine energiegeladen concentraties op een denkbeeldig centrum. Ze verhouden zich niet met een kader, maar zweven vrij in de ruimte. Ze definiëren als het ware van binnenuit de ruimte in een dans om een kern die zich steeds aandient, maar niet vastligt.

—Dagmar Baumann

1. DE VIER KRACHTEN

Toen ik in de Verenigde Staten was, kwam ik ze overal tegen: geplastificeerde A4'tjes met daarop tips om het milieu minder te belasten. Ze hingen in toiletten, bij bushaltes en in wachtruimtes – eigenlijk overal waar je even de tijd hebt om een paar regels te lezen. Er stonden heel gewone dagelijkse tips op: zet je tv echt uit, net als je computer en andere apparaten, want al die apparaten op stand-by verbruiken samen nog steeds heel veel energie. Of koop vooral lokale producten, zodat ze minder grote afstanden moeten afleggen.

Met die laatste tip heb ik wel iets. Dat is ook goed te doen in de Verenigde Staten, waar overal zogenaamde *farmers' markets* zijn waar lokale boeren hun producten verkopen. Zelf let ik tegenwoordig ook op het land van herkomst van het fruit en de groenten die ik koop. In de supermarkt staat dat keurig aangegeven. Toch is het minder eenvoudig dan ik dacht. Tomaten uit Spanje, kan dat wel of niet? Servische frambozen? Nieuw-Zeelandse kiwi's? Soms, als het water me in de mond loopt, zwicht ik voor een vrucht uit een ver land. Een andere keer beperk ik me tot Hollandse waar van de koude grond. De ene keer kies ik voor mezelf, en de andere keer voor de wereld. Zo gaat dat met groenten en zo gaat dat ook met andere zaken: de ene keer neem ik het vliegtuig en reis ik de hele wereld over en de andere keer blijft het bij een weekje Texel. Soms neem ik beslissingen die goed zijn voor mij, en soms zijn ze vooral goed voor anderen. Bij de ene gelegenheid geloof ik de kracht van mezelf en bij een andere in die van mijn omgeving of het lot.

Net als iedereen maak ik dagelijks honderden keren een afweging tussen mijzelf en mijn omgeving, tussen het kleine en het grotere, tussen mijn eigenbelang en het grotere belang, tussen 'ik' en 'wij'. Soms doe ik dat bewust, maar vaker onbewust. Een enkele keer overzie ik het geheel, een andere keer volg ik mijn intuïtie, soms vanuit de ratio, af en

toe vanuit het gevoel. Die afweging lijkt vanzelfsprekend, maar als je er verder over doordenkt, roept ze veel vragen op. Kan wat goed is voor mij niet ook goed zijn voor het geheel? En waar word ik gelukkiger van? Van keuzes voor mijn eigenbelang of voor een groter belang? Doe ik altijd een van beide tekort of kan het ook anders?

In mijn dagelijkse leven en in mijn werk ben ik me in de loop van de jaren steeds bewuster geworden van deze fundamentele keuze: denk en handel je vanuit het kleine of vanuit het grote? Vanuit het deel of vanuit het geheel? En hoe bewuster ik ging handelen, hoe effectiever ik werd en hoe beter en meer in balans ik me ging voelen. Meestal bleken die twee namelijk niet zo ver uit elkaar te liggen als ik in eerste instantie dacht.

Datzelfde overkwam me met een ander dilemma waar ik nogal eens over struikelde: ga ik uit van de tastbare of de onstoffelijke wereld, van de materie of de energie, van het waarnemen of het geloven, het vertrouwen? Ga ik uit van de kracht van gedachten, dromen en openstaan voor, of van de kracht van de vorm, het handelen en de realisatie door hard te werken?

Ook in dit dilemma wandel ik van de ene naar de andere kant. In mijn werk (het begeleiden van de ontwikkeling van mensen en organisaties) merk ik geregeld dat, wanneer ik wezenlijk vertrouwen geef aan iemand, diegene ook daadwerkelijk sterker wordt. Een andere keer is iemand vooral gebaat bij samen de klus oppakken.

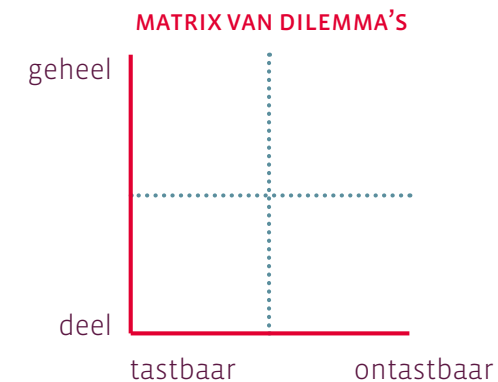
Laatst vertelde iemand me een verhaal over een succes dat hij op zijn werk had behaald: het was hem gelukt om meer dan 75 partijen samen te laten werken binnen één project. Hij vertelde hoe hij dat had gedaan. Ik kreeg een keurig relaas van alle feiten, alle stappen, alle modellen en alle resultaten. Toen ik hem vroeg wat nu werkelijk de succesfactor was geweest in de samenwerking, noemde hij de chemie die 'toevallig' in de groep was ontstaan. Toen ik zei dat die chemie misschien helemaal niet zo toevallig was ontstaan en mogelijk een gevolg was van wat hij en de anderen met elkaar in de energie hadden gedaan, keek hij me bevreemd

aan. Samen zijn we gaan zoeken naar de momenten waarop die chemie ontstond en dat bleek vooral het geval te zijn wanneer er iets onverwachts gebeurde, of als er ruimte was om met elkaar te onderzoeken, of als er spelenderwijs werd gewerkt, maar vooral als een paar mensen de indruk gaven vertrouwen te hebben in het project.

Net als bij de keuze voor het geheel of voor de delen werd ik me steeds meer bewust van mijn keuze tussen het zichtbare en het onzichtbare. Daardoor ging ik me in beide werelden thuis voelen. Ik houd ervan om de materie en de feiten te onderzoeken, maar net zo vaak geniet ik ervan het onzichtbare te ervaren en dat mee te nemen in mijn werk.

SPEELVELD

Na verloop van tijd werd me steeds duidelijker dat de dagelijkse dilemma's misschien wel geen dilemma's zijn, maar een verschijnsel in een speelveld waarbinnen we kunnen kiezen en verbinden. De eerste tekening die ik daarvan maakte, zag er zo uit:

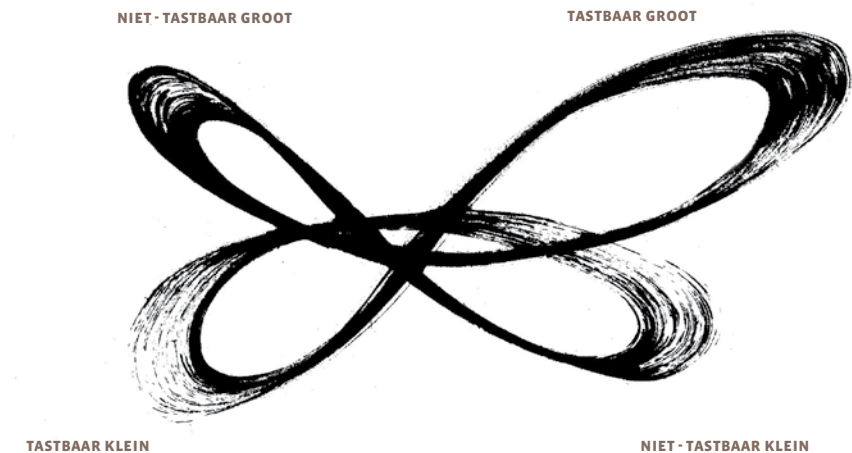

Maar door een matrix te tekenen legde ik de nadruk op het kiezen en niet op het verbinden. En juist dat, zo had ik ervaren, maakte dat ik effectiever, gelukkiger en meer in balans was. Datzelfde doen dilemma's: in feite maken ze alleen maar een krachtenveld zichtbaar waarin je naar behoefte kunt spelen, combineren, verbinden, kiezen en weglaten, afhankelijk van de situatie, van wat bij je past, van wat je wilt en kunt.

Wat de matrix wel duidelijk maakt, is dat zowel de tastbare als de niet-tastbare wereld een geheel en delen kent. De essentie is eigenlijk het verbinden van tegenover elkaar liggende krachten. Zo kwam ik bij de lemniscaat: het symbool van het eeuwige leven, de wisselwerking van twee tegengestelde krachten. Er ontstonden in feite twee lemniscaten:

Je wandelt over de lemniscaat als het ware van binnen – van jezelf – naar je omgeving – het grotere – en vervolgens weer terug naar binnen: van ik naar wij, van het kleinere naar het grotere. Door dat bewust te doen voed je beide. Door te blijven bewegen, door steeds van de een naar de ander te gaan vergroot je het begrip van het deel en van het geheel. Als je dan ook de tastbare en de ontastbare wereld met elkaar verbindt, ontstaat een speelveld van tastbare en ontastbare krachten.

Hoe langer ik met dit speelveld van vier krachten in mijn achterhoofd werkte, hoe beter ik erin werd, en hoe meer het me hielp om mijn handelen en mijn keuzes te begrijpen in samenhang met mezelf en mijn omgeving. Ik merkte dat ik er zelf evenwichtiger en meer heel van werd. Door steeds vanuit de vier krachten te kijken zie ik de gelaagdheid van dingen. Niets is alleen maar buitenkant, er is altijd ook betekenis, dynamiek, oorsprong of herkomst en toekomst van iets, en dat maakt dat ik meer zie, vanuit verschillende perspectieven tegelijk, en dat mijn handelen plaatsvindt in dat gelaagde geheel. Daardoor ontstaat een manier van handelen die verbonden is met het geheel, ook al doe ik maar iets heel kleins of zelfs helemaal niets. Ik leerde te zien dat, als een individu groeit, het geheel daar ook beter van wordt, dat, als het geheel mooier wordt, dat uitstraalt naar de delen. Ik zag ook dat het tastbare en het ontastbare altijd hand in hand gaan. Meestal zijn we ons daar niet zo van bewust, maar ze zijn er altijd allebei.

Het besef dat we ons zo weinig bewust zijn van de verbinding tussen deze beide werelden, baart me nogal eens zorgen. Het lijkt soms alsof je moet kiezen: wat je ziet, is echt en de rest niet, of alles wat je ziet, is schijn, een beeld van wat jij in je hoofd maakt. Voor mij zijn beide waar, zijn ze beide deel van dit leven, en wordt het tijd dat ze weer samen mogen komen, dat de realiteit de ideeënwereld mag binnentreden en dat vertrouwen en wat slechts vermoed wordt de realiteit mag verrijken.

Dat leidt tot een meer heel bestaan, leven en werk.

DE VIER KRACHTEN ZIJN OVERAL

De vier krachten leven in mij. In bijna alles wat ik doe, besluit of maak, spelen ze een rol. Ze zijn er telkens in een andere verhouding, maar in hun onderlinge wisselwerking vormen de vier de bodem waarop ik sta, vanwaaruit ik werk en leef.

Toen ik me meer bewust werd van de vier krachten, herkende ik ze steeds vaker niet alleen in mezelf, maar ook om me heen. Ze lopen als een rode draad door groepen en groepsprocessen. Als je erop let, zie je dat ze ook de basis vormen van organisaties en netwerken, van gemeenschappen en van landen, van de politiek, de wetenschap, de kunst en de economie.

In het begin verwonderde me dat, vooral omdat veel van deze werelden zelden met meer dan twee van de vier krachten geassocieerd worden. Zo lijkt de wetenschap alleen te gaan over het zichtbare en de delen; we zoomen zelfs steeds verder in op steeds kleinere delen om de werkelijkheid te doorgronden. In de politiek gaat het vooral om het zichtbare en het grotere geheel; kleine belangen en eigen belangen zijn daar ondergeschikt aan het grotere verhaal, aan het juiste voor de samenleving. Ook organisaties bestaan voornamelijk uit het tastbare en de delen: op een effectieve en efficiënte manier dingen produceren.

Maar als je goed kijkt, of eigenlijk als je anders kijkt, blijken alle vier de

krachten overal te zijn. Niet altijd expliciet, vaak niet bewust en vaak ondergesneeuwd door één of twee dominante krachten.

Een prachtig voorbeeld zijn ICT-projecten. In mijn beleving dient ICT om verbanden te leggen, om de realiteit beter te begrijpen en te documenteren zodat je je werk beter kunt doen. Toch gebeurt het heel vaak dat bij het implementeren van een nieuw softwareprogramma niemand in de organisatie geraadpleegd wordt over het gebruik ervan. De wereld draait langzaam om: de software bepaalt hoe er gewerkt gaat worden, met grote frustraties, ruzies en ongelukkige werknemers als gevolg. Het deel is het geheel gaan bepalen, het middel werd het doel.

Terwijl het bijzondere van ICT is dat het op een prachtige manier zichtbaar kan maken wat niet zichtbaar is, dat het samen kan brengen en vergelijken wat we in eerste instantie niet hadden gekoppeld. Het geeft de mogelijkheid tot overzicht en inzicht in het geheel en in de delen. Alle krachten zijn erin verenigd, maar we gebruiken er slechts één: de vormkracht die dwingt en standaardiseert.

Doordat we ons nauwelijks bewust zijn van de krachten die we vanuit onze cultuur of uit gewoonte niet met een bepaalde wereld associëren, zullen we ze ook niet snel gebruiken om vragen of problemen in die omgeving op te lossen. En dat is nogal eens een gemiste kans. Zo kijken we in organisatie zelden naar het onzichtbare als een gebied om vraagstukken te onderzoeken, te begrijpen en op te lossen. Beginnen met vertrouwen geven is niet het eerste waar het management van een organisatie aan denkt, als het idee is dat medewerkers niet mee willen met een verandering. En toch ligt juist daar vaak een sleutel.

Zo kan het ook gebeuren dat bedrijven geen verantwoording voelen voor wat buiten de muren van hun bedrijf gebeurt. Vervuiling, uitputting van middelen, kinderarbeid: zolang het binnen de wet paste, was het niet de verantwoordelijkheid van het bedrijf. Het grotere geheel is

bijzaak, eigenbelang staat voorop. Sinds Al Gore¹ kunnen we er echter niet meer omheen, en zie je dat bedrijven de kracht van het grote geheel steeds serieuzer gaan nemen en het ook steeds meer als een kracht gaan zien vanwaaruit ze gaan handelen en besluiten nemen. Die kracht was er altijd al, maar door die te negeren raakten veel bedrijven uit balans.

Langzaam maar zeker lijkt de tijd rijp om alle vier de krachten in alle omgevingen te erkennen, en bewust vanuit die krachten te handelen. Steeds meer mensen, groepen, bedrijven en overheden zien dat zij deel uitmaken van een deel én van het grotere geheel, en dat zij verbonden zijn met het tastbare én met het onzichtbare.

DE KRACHTEN VINDEN HUN NAMEN

In het begin hadden de vier krachten geen vaste namen. Soms noemde ik het tastbare geheel gewoon 'tastbaar geheel', soms noemde ik het 'aarde', of 'liefde', of... De namen van de krachten ontstonden in specifieke situaties, want pas dan krijgt een kracht een gezicht. Bijvoorbeeld: als ik afweeg of ik wel of geen tomaten zal kopen die meer dan 1000 kilometer hebben gereisd, dan noem ik de kracht die mijn zin in zon en zomer vertegenwoordigt 'eigen verlangen', de kracht die de gevolgen van die 1000 kilometer vertegenwoordigt, noem ik 'aarde', of 'milieu', of 'ecologie'. En als ik twijfel tussen vertrouwen dat het goed komt of stevig ingrijpen, heet in mijn gedachten de tastbare kracht 'het handelen' en de niet-tastbare kracht 'het lot'.

Eerst leek het toekennen van die namen willekeurig, maar langzaam maar zeker ontdekte ik dat de vier krachten op verschillende niveaus een ander karakter en een andere basisvorm hebben.

Zoals die Russische poppetjes, matroesjka's, die allemaal in elkaar passen. Ze zijn allemaal bijna hetzelfde, maar telkens een maatje klei-

.....
¹// *An Inconvenient Truth*, Al Gore, 2006

ner. Zo werken de krachten ook: op allerlei niveaus, steeds hetzelfde maar net een beetje anders.

De krachten werken in jezelf, in een groep, in een bedrijf, in een gebied, in een samenleving, op aarde: overal zijn ze herkenbaar en hebben ze eigen namen. En door je bewust te zijn van de vier krachten op al die niveaus, kun je ermee spelen, kun je je vragen ermee ontrafelen en kun je een nieuwe balans voor jezelf zoeken en vinden tussen de vier. De krachten blijven per situatie specifiek maar hun grondvorm, hun oervorm op het niveau van individu, groep, organisatie en wereld wordt steeds duidelijker.

Op het kleinste niveau, in mezelf, noem ik ze 'hart' en 'handen' (tastbaar groot en klein), en 'ziel' en 'hoofd' (niet-tastbaar groot en klein). En als iets me bezighoudt, stel ik mezelf de volgende vragen om na te gaan waar de vier krachten in mijzelf uit balans zijn: wat voel ik? Wat doe ik? Waar wil ik toe bijdragen en wat weet ik? Dat was bijvoorbeeld het geval toen ik in conflict kwam met mijn eigen geweten. Ik wilde niet werken met iemand die in mijn ogen alleen maar bezig was met geld verdienen, dat was niet waartoe ik wilde bijdragen. En toch bleef ik nog een tijdje met die persoon werken. Mijn handelen was in conflict met mijn geweten – mijn tastbare handelen was in tegenspraak met mijn niet-tastbare geweten, en daar werd ik letterlijk bijna ziek van. Ik was moe, ging met tegenzin naar mijn werk, en deed kribbig tegen mensen in mijn nabije omgeving. De vier krachten in mezelf waren uit balans. Om ze weer in balans te krijgen, ben ik de vier krachten op een ander niveau gaan onderzoeken. Ik ben gaan kijken welke mogelijkheden ik kon zien voor mezelf, welke ideeën ik had, wat ik daaruit wilde kiezen, wat goed was voor mijn omgeving en voor de projecten waar ik aan werkte en wat haalbaar was. Met andere woorden: ik onderzocht de grote verzameling mogelijkheden (niet-tastbaar) en bracht daar focus in aan (niet-tastbaar), vervolgens veranderde ik mijn handelen (tastbaar klein) en daarmee ook mijn bijdrage aan de omgeving (tastbaar groot). De woor-

den die ik kies voor het individu, zijn woorden die we kennen, die al bij ons horen en die, door ze te verbinden aan de vier krachten, aan betekenis winnen. Het is die betekenis die meer gelaagdheid toestaat en de weg naar verbinding tussen de verschillende aspecten van ons bestaan opent.

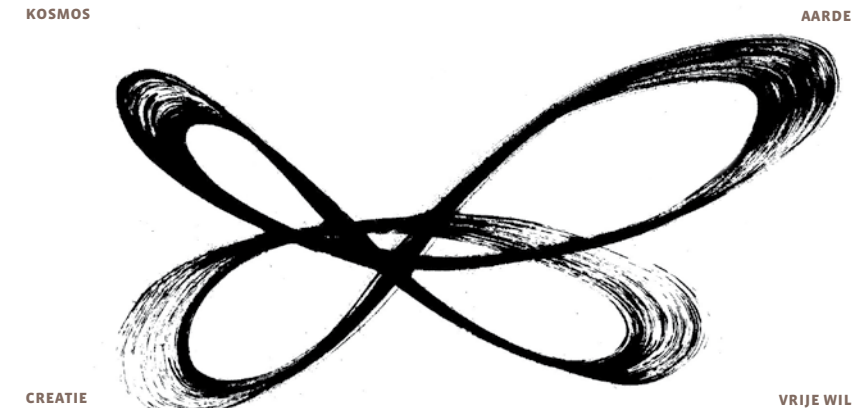

Ook op organisatie- en groepsniveau kies ik voor woorden die in die context al lang bestaan, die bij ons horen. Het gedachtegoed van de vier krachten zorgt ook hier voor het verrijken en verbinden van wat er al was.

In organisaties noem ik de krachten vaak ‘missie’ en ‘strategie’ (niet-tastbaar groot en klein) en invloed op de ‘omgeving’ en ‘uitvoering’ (tastbaar groot en klein). In groepen gebruik ik nogal eens de woorden: ‘energie’ en ‘drive’ (niet-tastbaar groot en klein) en ‘interactie’ en ‘actie’ (tastbaar groot en klein).

Hoe langer ik met de krachten werk, hoe meer ik ben gaan ervaren dat ze een oervorm moeten hebben, omdat ze zo fundamenteel zijn, de basis van ons bestaan vormen, en in alle culturen herkenbaar zijn. En uiteindelijk vond ik hun oernamen: ‘aarde’ en ‘creatie’ (tastbaar groot en klein), ‘kosmos’ en ‘vrije wil’ (niet-tastbaar groot en klein).

DE BASISKRACHTEN

De aarde is: dat wat ons handelen mogelijk maakt, dat wat fysiek wordt beïnvloed door ons handelen, door wat wij creëren.

De creatie is: de kracht die het mogelijk maakt om te scheppen, om dingen te materialiseren, om vorm te geven aan een idee.

De kosmos is: de kracht van het lot, van wat mogelijk is, wat bestemd is, en wat onmogelijk is.

De vrije wil is: de kracht die focus aanbrengt, die richting geeft aan gedachten, aan wat nog niet is, maar wat kan zijn. De vrije wil is de drijfveer achter vernieuwing en groei.

WERKEN MET DE KRACHTEN

Bewust werken vanuit de vier krachten heeft me de afgelopen jaren al vaak geholpen om ingewikkelde situaties op een andere manier te bekijken, om een andere verhouding te vinden tussen de krachten, waar-

door ik of de situatie weer in balans kwam. Per kracht zijn er een paar vragen die me daarin helpen:

Aarde

- Wat heeft mijn omgeving echt nodig?
- Wat wil ik aan anderen geven?
- Wat wil ik voor mijn omgeving betekenen?
- Geloof ik dat ik hier een rol in heb?
- Wat zie ik in mijn omgeving gebeuren?

Creatie

- Wat kan ik doen, welke actie kan ik ondernemen?
- Hoe kan ik het regelen, maken?
- Wordt het mooi?
- Wat wil ik straks anders zien/ervaren?
- Wat heb ik nodig om dit te realiseren?

Kosmos

- Wat kan nog meer?
- Heb ik er nog andere fantasieën bij?
- Welke andere werelden/situaties bieden inspiratie?
- Als het onmogelijke zou kunnen, wat dan?
- Als ik niets doe, wat gebeurt er dan?

Vrije wil

- Wat wil ik echt?
- Wat vind ik het goede?
- Wat zegt mijn geweten?
- Doe ik er mijzelf recht mee?
- Wat is het concept?

Deze vragen zijn een zeer beperkte leidraad. Om goed met de krachten te kunnen werken is het noodzakelijk om ze echt te doorgronden, ze te leren kennen alsof het goede vrienden van je zijn, in al hun grilligheid en voorspelbaarheid, in hun aantrekkelijkheid en hun lelijkheid, en vanuit je intuïtie en je verstand.

In dit boek beschrijf ik de krachten uitgebreid. Ik beschrijf elke kracht op zichzelf en in interactie met elkaar. Voordat ik verder op de krachten inga, wil ik hier echter eerst een paar uitgangspunten of principes van het werken vanuit de krachten beschrijven, omdat die kunnen helpen als je zelf aan de slag gaat met de krachten in je eigen leven.

DRIE BASISPRINCIPES

1 ELKE BALANS IS UNIEK

In elke situatie en in ieder mens, in elke organisatie of samenleving zijn alle vier de krachten aanwezig, altijd. Soms zijn ze heel manifest, soms verborgen, soms robuust en stevig, een andere keer subtiel en fragiel.

Een tijdlang heb ik me afgevraagd of er een ideale verhouding tussen de krachten bestaat, bijvoorbeeld als er van allemaal evenveel is. Maar niets is minder waar. Elke keer bleek dat van de ene kracht meer nodig was dan van de andere; dat verschilt per situatie en per persoon.

Eén keer dacht ik een perfecte verhouding gevonden te hebben voor het geven van een lezing. Toen ik weer eens een lezing over hetzelfde onderwerp gaf, greep ik terug op mijn eerdere ervaring en herhaalde wat ik toen deed: veel concept en weinig praktijkvoorbeelden. Dat pakte niet goed uit. Ik merkte dat ik niet aansloot bij het publiek, en erger nog: dat ik niet in balans was, dat ik niet wezenlijk gaf wat ik op dat moment kon geven, en dat was anders en meer dan de vorige keer. Ik had intussen alweer andere ervaringen opgedaan, nieuwe inzichten gevonden, maar die liet ik achterwege omdat ik dacht dat ik de vorige lezing kon herhalen. Deze keer had ik echter juist de nadruk op de praktijk kunnen leggen en dat was hier veel krachtiger geweest.

Werken met de vier krachten betekent dan ook niet dat je uitgaat van een ideale verhouding tussen de vier, maar dat je telkens opnieuw van een juiste combinatie vindt voor die ene specifieke situatie. Veel experimenteren leert je hoe het werkt. Schroom ook zeker niet om extreme verhoudingen uit te proberen: heel veel van een van de krachten en nauwelijks iets van de andere drie kan prachtig werken. Elke verhouding heeft haar charme, heeft mogelijkheden en kan effectief en mooi zijn.

Werken met de krachten is je er vooral continu van bewust zijn waar jij staat, wat bij jou en bij de situatie past. Die alertheid kost in het begin tijd en moeite, maar na verloop van tijd wordt het een gewoonte, en is dat steeds in beweging zijn eenvoudig een andere staat van bewustzijn.

2 BALANCEER VANUIT AL JE VERMOGENS

De krachten verwijzen ook naar verschillende vermogens die mensen, organisaties en samenlevingen hebben. De aarde staat voor gevoel, de kosmos voor de ziel, de creatie voor de fysieke vermogens en de vrije wil voor de mentale. Om de krachten echt te doorgronden is het goed om ze niet alleen te kennen, maar ook te voelen, te beleven en erop te vertrouwen of erin te geloven. Dus gebruik al je intelligentie: je fysieke, mentale, emotionele en spirituele intelligentie.

Omdat elk vermogen, elke intelligentie en ieder mens een voorkeur heeft voor een andere taal, worden in dit boek de krachten op verschillende manieren beschreven: in beeld, in poëzie, in een e-mailwisseling en in verhalen over de krachten.

Als ik met de krachten werk, ga ik vaak in eerste instantie af op mijn intuïtie. Ik voel waar de disbalans zit, waar een tekort of een overschot aan is. En met die intuïtie werk ik verder, ik probeer andere verhoudingen uit, ik beredeneer andere verhoudingen en ik vertrouw erop dat ze mij laten zien wat mogelijk is.

3 IEDEREEN HEEFT EEN EIGEN VOORKEUR

De vier krachten zijn onderdeel van mensen, van organisaties, van culturen en van groepen. Ik merk vaak dat een individu of groep een voorkeur heeft om vanuit een bepaalde kracht te werken. Zo zijn er groepen die niets liever doen dan brainstormen en ideeën verzamelen. Andere groepen gaan het liefst meteen aan de slag en willen zo snel mogelijk tastbaar resultaat zien. De eerste groep heeft een voorkeur voor de kosmoskracht, de tweede voor de creatiekracht.

Hetzelfde geldt voor individuen: de een houdt van denken, de ander van doen en weer een ander heeft een meer spirituele oriëntatie. Dat betekent niet dat ze geen verbinding hebben met de andere krachten, maar ze zijn daar minder op georiënteerd.

Niet alleen mensen en groepen hebben hun voorkeuren, dat geldt ook

voor maatschappijen en culturen. Zo leggen we in het Westen meer nadruk op de creatiekracht en de vrije wil. Resultaten, groei en productie zijn hier belangrijk. In het Oosten zie je meer nadruk op de kosmos, bezinning en reflectie. Het lot en het loslaten van materie zijn daar meer aan de orde. In Afrika zie je dan weer een voorliefde voor de aarde, 'wij' is er belangrijker dan 'ik'. In de Zuid-Afrikaanse grondwet is overigens het begrip *ubuntu* ('ik ben omdat wij zijn') opgenomen als een van de uitgangspunten voor samenleven.

Deze voorkeuren betekenen zeker niet dat de andere krachten geen rol spelen in die culturen. Ze krijgen hooguit wat minder nadruk. Maar zelfs dat zal voor veel specifieke situaties niet gelden.

EEN E-MAILWISSELING

De vier krachten kun je begrijpen, ervaren, bedenken en aanvoelen. Om die reden worden de krachten in dit boek op verschillende manieren beschreven en verbeeld.

Door het boek heen loopt een mailwisseling tussen de leden van de familie Duende. Dit gezin bestaat uit een vader en moeder (Melchior en Evy) en twee volwassen kinderen (Joris en Iris). Ieder van hen heeft eigen voorkeuren voor één of meer krachten. Soms hebben ze daar profijt van, en soms ook niet. En zoals in zo veel gezinnen lijken de leden soms wel op elkaar en in sommige opzichten ook helemaal niet.

In hun verhalen ontstaat langzaam een beeld van de zaken die hen bezighouden, waar ze tegenaan lopen en hoe ze dat samen of juist alleen – en soms ook gewoon niet – oplossen.

Van: Evy

Aan: Melchior, Joris en Iris

Onderwerp: Familie

Lieve alle drie,

Vandaag vroeg een nieuwe collega mij om ons gezin te beschrijven. Nadat ze een prachtig kleurrijk beeld over het hare had gegeven, kon ik niet achterblijven. Ik vertelde haar het volgende.

Allereerst is er mijn man, Melchior. Melchior komt van ver – ver van Nederland, maar ook ver in de zin dat hij graag droomt, denkt, dwaalt door bestaande en nog niet bestaande werelden. Soms is hij inderdaad letterlijk van de wereld.

Tot kort geleden werkte hij aan de universiteit. Nu niet meer, maar eigenlijk gaat zijn werk thuis gewoon door zoals het altijd ging. We hebben nu een universiteit aan huis.

Samen hebben we twee kinderen. Twee wereldse en mooie kinderen. Maar

dat zeggen alle moeders denk ik. Ze zijn al volwassen, en af en toe kan ik me bijna niet voorstellen dat ze ooit zo klein waren en altijd bij me. Joris is musicus. Hij speelt prachtig piano en studeert hard om zo mooi mogelijke muziek te maken. Eigenlijk is dat waar het voor hem om draait: de schoonheid van de muziek beleven en aan de wereld geven. Iris is mijn dochter, een vrouw die weet wat ze wil. Waar voor Joris schoonheid op zich genoeg is, heeft Iris ambitie. Ze wil de wereld beter maken. Ze vindt echt dat we dingen heel anders zouden kunnen doen, waardoor het voor iedereen beter kan worden en waardoor iedereen zelfs gelukkiger zou kunnen zijn. Ze maakt carrière en staat voor vernieuwing. En ik, hun moeder, ben ambtenaar. Al jaren, en ik vind het nog steeds leuk. Meestal tenminste. Ik houd ervan om voor mijn omgeving te zorgen, om naar het goede te zoeken. Soms lukt dat en soms niet.

Liefs, Evy

PS: Het was heerlijk om jullie eens zo te mogen beschrijven, zo werden jullie ook weer een beetje nieuw voor mij. Soms vergeet ik hoe bijzonder jullie zijn.

De mails staan door het hele boek heen en zijn soms heel concreet gekoppeld aan de alinea waarin ze staan. Vaak ook is die verbinding losser, abstracter of slechts van toepassing op een klein deel van het verhaal. De mails zijn als één verhaal te lezen, ook los van de rest van het boek. Ze vertellen het verhaal van de vier krachten op een eigen manier, dicht bij de ervaring en het gevoel van de vier gezinsleden.

2. VERDIEPING VAN DE VIER KRACHTEN

DE VIER KRACHTEN BEÏNVLOEDEN ELKAAR

De vier krachten hebben veel verschijningsvormen. In de basis zijn ze echter altijd terug te voeren op hun universele basis- of oervorm.

Zo is er de aardekracht, de kracht die de mens verenigt met zijn omgeving. De mens was deel van het geheel en afhankelijk van wat de aarde gaf. Daarmee identificeerde de mens zich ook met die aarde en was er volledig deel van. De aarde is een kracht die doet beseffen dat we deel zijn van iets om ons heen, dat we delen met elkaar, dat we wij zijn.

Evy, de moeder van de familie Duende, heeft een voorkeur om te werken en te leven vanuit de aardekracht.

Van: Evy

Aan: Iris

Onderwerp: Week weg

Hallo liefste dochter,

Morgen ga ik op reis naar Zuid-Afrika. Samen met mijn collega's van verschillende ministeries, met wetenschappers, kunstenaars en mensen uit het bedrijfsleven gaan we op een missie. Het wordt een heel open missie, vooral bedoeld om samen met de Afrikaanse collega's te kijken naar nieuwe manieren van en nieuwe thema's voor samenwerking. In de ontmoeting kan het gezamenlijke ontstaan. Afrika is op een heel andere manier rijk dan wij. Misschien kunnen we onze rijkdommen combineren. Mogelijk kunnen we door die verbinding ook weer meer aan anderen geven. Het is voor mij belangrijk om te werken vanuit mogelijkheden, vanuit de gedachte aan overvloed en vanuit verbinding met elkaar, maar ook met je omgeving. Dan kan er zo veel ontstaan wat niet zou ontstaan

als je steeds maar bezig bent met het bestrijden, beperken, verdelen en isoleren van dingen. Gelukkig denken de meeste deelnemers aan de missie er net zo over, en dat geldt ook voor de Afrikaanse collega's. Ik hoop zo dat er uit al die ontmoetingen mooie partnerships zullen ontstaan.

*Liefs,
mama*

PS: Vergeet je niet bij papa te gaan eten dinsdag?

De tweede kracht is de kosmische kracht, de kracht die buiten tijd en ruimte is. In beperkende zin kennen we deze kracht als de voorzienigheid, het lot, datgene wat de toekomst in zich verbergt. In de ruimste betekenis is de kosmos de kracht van het al, van al wat was, is en kan zijn, de kracht van het 'heel-al'. De kosmische kracht doet ons beseffen dat er meer is, dat het groter is dan wij, dat de toekomst en het verleden bij ons zijn.

Melchior, de vader van de familie Duende, voelt zich het meest thuis in de kosmische kracht.

Van: Melchior

Aan: Iris

Onderwerp: vragen

Hallo Iris,

Nog een paar uur en dan breng ik mama naar het vliegveld, en vanaf dan heb ik het huis een heerlijke lange tijd voor mij alleen. Het zal een week worden van studie, van lezen, van mediteren, van onderzoeken en van ontmoetingen. Ontmoetingen gevuld met dialoog, met vertwijfeling, met opnieuw openstaan, met stilte en met hoop. En anders dan toen ik nog voor de universiteit werkte, zal het niet leiden tot conclusies, maar eerder tot nieuwe vragen, tot andere perspectieven op bestaande vragen, tot ons eindeloos afvragen wat het waarom der dingen is. Niet verklaren, nee,

de betekenis ervan proberen te doorzien, de bedoeling, de richting, de bron. Is schoonheid creëren de reden van ons bestaan? Of creëerde het verlangen naar schoonheid de wereld?

Vragen die je alleen kunt beantwoorden in een moment en vanuit de ziel. Wat zal het een heerlijke week worden.

Lieve Iris, mam zei dat je deze week komt eten, ik weet alleen niet meer wanneer... Kunnen we ook weer eens over jouw plannen praten. Ik hoor van je.

*Liefs,
papa*

Deze beide krachten, aarde en kosmos, nodigen mensen uit om dezelfde kracht in zichzelf te laten ontluiken. De aarde nodigt uit tot scheppen, tot creatie. De aarde geeft de gelegenheid om hem te transformeren, te regenereren en roept dus als het ware de creatie tot leven.

Joris, de zoon van de familie Duende, leeft en werkt het liefst vanuit de creatiekracht

Van: Joris

Aan: Evy

Onderwerp: Muziek ervaren

Hallo mam,

Vandaag is het me gelukt. Ik speelde een prachtig muziekstuk waarin het verbinden van verleden en heden het thema is. En terwijl ik het speelde, voelde ik me deel van de geschiedenis en van het nu tegelijk. Ik kan er zo van genieten als ik een muziekstuk zo goed kan spelen dat ik me niet meer bezig hoef te houden met noten spelen, maar dat ik de intentie ervan kan ervaren. Dat het me mee kan nemen naar het verhaal erachter. Dan dansen mijn handen over de toetsen, dan ben ik één met mijn piano. Meestal duurt het wel even voordat ik zo ver ben. Noot voor noot bouw ik het stuk op, ik oefen elk ritme vele malen. Ik proef elke klankkleur, harder, zachter, sneller, langzamer, net zo lang tot het perfect is. En dan, als mijn handen er pijn van doen en mijn rug stijf is geworden, dan kan ik naar het gevoel, dan kan ik eindelijk kennismaken met de bedoeling ervan. En wat maakt me dat gelukkig, dan voel ik me even de schepper van dat unieke pianoconcert, dan leef ik zoals de componist leefde, dan ben ik de muziek geworden.

Ik hoop dat je begrijpt wat ik bedoel. Alvast een heel mooie reis naar Zuid-Afrika gewenst (sorry dat ik daar geen aandacht voor had) en ik ben benieuwd naar jouw verhalen.

Liefs,

Joris

De kosmos roept op tot vrijheid, tot denken, tot begrip, tot betekenisgeving. De kosmos is de motor en de bron van de vrije wil, van de kracht die maakt dat we kunnen kiezen, dat we ons geweten kennen, dat we ons handelen beïnvloeden vanuit onze wil. De vrije wil is de kracht die maakt dat we medeverantwoordelijk zijn voor de creatie van onze omgeving.

Iris, de dochter van de familie Duende, kiest in haar leven en werk heel vaak vanuit de vrije wil.

Van: Iris

Aan: Melchior

Onderwerp: Concept

Hallo pap,

Vandaag was een heerlijke, heerlijke dag, want ik heb eindelijk rustig aan mijn plan kunnen werken. Eindelijk, want de afgelopen tijd werd ik geleefd door de dagelijkse werkzaamheden. Maar nu was het zover, ik had de dag voor mezelf en ben begonnen met het uitwerken van mijn eerste gedachten over een nieuw concept van belonen. Ik heb het idee dat mensen die bij ons werken dat niet alleen doen voor het geld. Ik denk dat er meer is, zoals gelukkig zijn, ergens toe bijdragen, leren, samen zijn en vooral ook mogen zijn wie je bent. En dat laatste, daar wil ik iets mee doen. Stel je eens voor dat het ons lukt om iedereen die bij ons werkt, werkelijk zichzelf te laten zijn. Sterker nog, dat iedereen die bij ons werkt dat doet vanuit die heel specifieke eigenschappen, gaven, dromen, passies en ambities van ieder van hen. En dat wij hen daar dan voor belonen. Minder jezelf zijn is minder verdienen. Dus niks kennis betaalt beter dan werken met je handen. Nee, jezelf zijn, dat betaalt het best. Dat concept ga ik uitwerken en aan de wereld vertellen. Ik zal laten zien dat het kan, dat het werkt, en dat... Als ik het goed uitdenk, wordt het mogelijk, denk ik. Morgen heb ik nog een paar uurtjes om eraan te werken. Ik verheug me er

*nu al op.
Veel liefs,
Iris*

KRACHTEN

In het uitwerken van de vier krachten is het goed om het begrip ‘krachten’ iets verder uit te diepen. Ik koos voor de naam ‘krachten’ omdat dat woord voor mij spanning inhoudt, spanning die uitnodigt tot spelen, tot beïnvloeden, tot meebewegen of ertegen ingaan. ‘Kracht’ is ook een oerwoord. Het verwijst voor mij naar iets wat er altijd is, zoals zwaarte-kracht, mensenkracht of aantrekkingskracht. Maar er zijn meer woorden die gebruikt zouden kunnen worden om de krachten aan te duiden, bijvoorbeeld: dimensies, werelden, dynamieken, windstreken, invalshoeken, perspectieven, oogpunten, contexten, energieën, vermogens, waarden, aspecten, stromen, identiteiten, waarheden, belangen, motivaties, gedrevenheden, realiteiten, denkpijlers, intensiteiten, bronnen, centra en beginpunten.

In het verdiepen van de krachten kunnen al deze woorden van toepassing zijn, worden gebruikt en het woord ‘krachten’ vervangen. Het gaat erom een woord te gebruiken dat iedereen helpt in het werken met de krachten.

De vier krachten leer je uiteindelijk pas echt kennen in de praktijk. Wat mij hielp, was om de krachten te zien als een levend en bezielde fenomeen, met een eigen karakter, een eigen dynamiek en een eigen werkelijkheid. Elke kracht geeft als het ware een eigen visie op de werkelijkheid waarin wij leven. En elke visie is even bepalend, even toepasbaar en even waar. Zo helpen de krachten om alle lagen van de werkelijkheid te doorzien en zo ons handelen rijker en veelvormiger te maken. Zo kun je naar een schilderij kijken vanuit de creatiekracht en zien dat

het beeld technisch perfect is geschilderd, of hoe het schilderij past in de ontwikkeling van de schilder. Als je kijkt vanuit de vrije wil, kun je bijvoorbeeld waarnemen welke associaties het schilderij bij jou oproept, welke beelden, welke oordelen, welke gevoelens en of je het wel of niet in je eetkamer wilt hangen. Vanuit de aardekracht kun je het schilderij in een historische of culturele context plaatsen, kun je zien dat het een weergave is van de gevoelens en trends die in die periode belangrijk waren, of het een protest of aanklacht is tegen idealen, tegen doctrines. En vanuit de kosmische kracht kun je de verbinding leggen met mythen, met nog niet vertelde verhalen, met het onzichtbare dat in het schildertijd verborgen zit. Door langs alle krachten te wandelen ontstaan een gevarieerd beeld en een diepgaand begrip van dat schilderij.

Om de krachten in al hun facetten te verdiepen, beschrijf ik ze hierna eerst per stuk en later in hun onderlinge interactie. Per kracht beschrijf ik de schoonheid, de dynamiek, de verschijningsvorm en ook zijn schaduwkant. Elke kracht kent ook een aantal specifieke eigen wetten in de zin van typische principes of verschijnselen van die kracht.

Het is onmogelijk om de vier krachten volledig te beschrijven, daarvoor zijn ze te beweeglijk, te veranderlijk en per situatie te verschillend. In de teksten beschrijf ik wat ik heb leren kennen als hun basis. De verhalen van de familie Duende, de schilderijen van Dagmar en de gedichten vertellen een eigen verhaal over de krachten en verrijken daarmee de basis.

AARDE

*Donker en robuust
Wachtend op het licht
Dat zal onthullen
Wat nu nog verborgen is
Alles wat al was
Maar nog niet geboren is*

De aarde is plaats waar wij leven, zoals de kosmos de energie is waarin wij leven. De aarde als bron, als leefomgeving, zit ook in woorden als ‘maatschappij’, ‘land’, ‘regio’, ‘gebouw’, ‘organisatie’ en ‘omgeving’. Die woorden hebben een vergelijkbare betekenis, alleen hun schaal is anders, kleiner, dichter bij het dagelijkse. Andere termen die verwijzen naar de aardekracht zijn bijvoorbeeld ‘oorsprong’, ‘context’, ‘samenleving’, ‘milieu’, ‘ambiance’, ‘nabijheid’, ‘omstreken’, ‘kring’, ‘familie’, ‘buurt’, ‘cultuur’, ‘beschaving’, ‘wereld’, ‘regering’, ‘planeet’ en ‘groep’.

De aarde en al deze synoniemen zijn de bedding waarin wij ons bewegen, die voedt en verzorgt, die zorgt dat wat klein is, kan groeien, dat wat verging weer leidt tot het volgende, de constante stroom van hernieuwing, van groei, van geven, van overvloed. De aarde omhult ons, en elke dag weer ervaren we letterlijk wat de aarde voor ons doet. Afhankelijk van het perspectief biedt de aarde – onze omgeving, een land, een stad – ons zekerheid of juist niet.

De aarde draagt, voedt, beschermt, bewaart, houdt vast, leeft en is organisch. Op dezelfde manier hebben organisaties aardekracht als ze je leiden, faciliteren en beschermen, net zoals families je voeden, verzorgen en alles met je delen, zoals een groep je veiligheid biedt, je erkent, je bevestigt, of zoals een school kinderen begeleidt, onderwijst en mede opvoedt.

Een bijzonder voorbeeld van een man die leeft vanuit de aardkracht is Heinrich. Hij was een onderwijzer in Duitsland met een droom. Hij wilde een ecologische boer worden in Namibië. Twaalf jaar lang spaarden hij en zijn vrouw zoveel mogelijk van hun salaris om een stuk grond te kunnen kopen en daar een huis op te bouwen. Toen ze genoeg geld hadden, kochten ze het stuk land van hun dromen. Ze lieten alles achter en verhuisden met hun kinderen naar de leegte van de woestijn. Het land dat ze kochten, was uitgeput, droog en dor. Heinrich zag het als zijn taak het land weer gezond te maken, de oorspronkelijke flora en fauna weer tot leven te wekken en vervolgens de wereld op te roepen hetzelfde op meer plaatsen te doen. Als hij een rondleiding geeft over zijn land, toont hij trots elke verbetering, vertelt hij over elke boom, elke struik, elk bloempje, elk kevertje en elk grassprietje een verhaal. Hij werkt intensief samen met universiteiten om zijn bevindingen te delen en samen verder te onderzoeken. Hij is zijn land.

Van: Evy

Aan: Joris

Cc: Melchior

Onderwerp: Re: Muziek ervaren & Afrika

Hallo Joris,

Zuid-Afrika, wat is het hier toch mooi! We hebben de eerste ontmoetingen gehad. En het gaat goed. Meestal tenminste. Ik merk dat sommigen van ons ongeduldig zijn, ze willen graag snel resultaat – afspraken over samenwerking, concrete projecten en actieplannen. Voor mij hoeft dat niet zo, ik denk dat het eerder uit de ruimte en de traagheid of de rust ontstaat dan in de vorm. Dat vraagt vertrouwen. Vertrouwen in je omgeving, in wat je wordt gegeven of in wat zich voor je ontvouwt. Je kunt niet alles maken. Dat vraagt om goed waarnemen, steeds opnieuw kijken wat kan, wat je aangeboden wordt. Juist in Afrika, waar de natuur

zo rijk is, voel je dat het mogelijk is. Alles is er al, je hoeft het alleen maar te ontvangen, het te laten ontkiemen en ervoor te zorgen.

Dat zeg ik ook vaak tegen jou, Joris: laat de muziek stromen, je hoeft niet zo hard te werken. Als je goed luistert, is het er al. Dan lach je me altijd uit. Jij bent er zo zeker van dat je hard moet werken voor je succes. Dat je het zelf moet maken. Eindeloos oefenen en schaven en heel veel discipline. Dat is de weg naar schoonheid.

Voor mij is luisteren en waarnemen, gewaarworden, overgave de weg naar waarheid. Ach, zo zoeken we allemaal wat.

Je mail aan mij was prachtig! Vooral de zin 'dan ben ik de muziek geworden' raakte me diep. Ik ben erg blij voor je en hoop dat je op deze manier door kunt gaan.

*Lieve Joris, ik hoor snel weer van je. Ik moet naar een meeting op de ambassade om de Nederlanders te ontmoeten die hier in Zuid-Afrika wonen. Ik kan me daar erg op verheugen ;-)
Liefs van je moeder*

De aardekracht is de kracht die maakt dat je voor anderen zorgt, dat je rekening houdt met, dat je de collectieve naast je individuele belangen zet, dat je zorg voor het geheel verbonden is met de zorg voor jezelf. Dat wat je neemt van het geheel dat geheel niet verwoest achterlaat. Dat je neemt vanuit respect, vanuit eerbied en verbondenheid.

De aarde geeft materie waaruit je kunt creëren, waaraan je vorm kunt geven. De aarde omhult, geeft een bedding, een huis, zoals elke omgeving dat doet, van voetbalclub tot schoolklas, van familie tot gevangenis, van organisatie tot land, van regio tot stam.

AARDE IN MOSKOU

Ik heb altijd iets met Rusland gehad. Ik kom er dan ook geregeld voor mijn werk en als toerist. Nadat ik jaren niet meer in Moskou was geweest, was ik er eindelijk terug. De laatste keer was in de begintijd van de overgang, in de tijd dat het woord 'glasnost' nog nieuw was. Nu zijn we jaren verder. Het straatbeeld is veranderd, heel erg veranderd. Samen met twee vrienden loop ik door de Tverskajastraat, vroeger Gorki-straat, die leidt naar het Rode Plein. Het is een lange straat vol winkels, restaurants en permanente marktstalletjes. Alleen die laatste waren er in het Sovjettijdperk ook. Die avond liepen we naar het Rode Plein door deze straat. Ik kon een gevoel van weemoed niet onderdrukken. Hoewel het ook nu nog – of weer – een prachtige straat is, zeker in kersttijd en in de sneeuw, zag ik toch vooral de reclames die de prachtige gebouwen bezoedelen. Ik begon te vrezem voor het Rode Plein. Zou dat er nu ook zo uitzien of zou er nog iets van de oude ruimtelijke schoonheid bewaard zijn gebleven?

We liepen door en hoe dichterbij het plein kwamen, hoe meer lampjes, hoe meer kleuren en hoe meer mensen. Mijn vrees groeide, zou alle schoonheid van toen verloren zijn? Vlak voor het plein werden we aangehouden: paspoortcontrole. Dat deed me weer aan vroeger denken, maar wel in minder positieve zin: veel politie, allerlei nieuwe bouwwerken, en in de verte sereen gezang: de ingang van het Rode Plein. Het plein is nog steeds even imposant: groot, leeg en vol historie. Er is bijna niemand, behalve wij. Naast het gezang, dat afkomstig blijkt van een orthodoxe dienst, en dreunende auto's op de achtergrond is er niets dan stilte. We zien een totaal ander, stiller beeld, ervaren een meeslepend ander ritme en bewegen respectvol door de ruimte, bijna alsof we er niet horen. We zijn terug in de tijd en toch weer niet. De verlichting en de etalages van de GUM verraden de nabije mondaine wereld – een andere beleving van dezelfde stad. Oud en nieuw zijn hier prachtig in elkaar opgegaan.

Later wandelen we terug. Bij thuiskomst belt een van mijn vrienden zijn geliefde. Ook zij heeft een verhaal over dat prachtige Rode Plein: er ontplofte vandaag een bom. De bedoeling was de Doema te raken. Omdat de zelfmoordenaarsters de weg kwijtraakten (wat ik me goed kan voorstellen, want het Kremlin is enorm groot en telt veel in- en uitgangen en de Doema blijkt niet in het Kremlin te liggen maar ernaast!) ontploften de explosieven op de verkeerde plaats. Op dat prachtige Rode Plein: zes doden en vele gewonden. Weer een ander beeld, een andere wereld in diezelfde stad.

Moskou, een omgeving waar de kracht van de aarde beweeglijk is, soms helend, soms gevaarlijk, soms voorspelbaar, vaak juist niet. Allemaal leven we in diverse omgevingen. Soms tijdelijk, soms heel lang. En elke omgeving heeft impact op degenen die er deel van uitmaken, op onnoemelijk veel manieren. Alleen mijn halfuurtje op het Rode Plein laat al meerdere indrukken achter.

Terwijl de kosmos abstract, onzichtbaar en ontastbaar is, is de aarde vasthoudbaar, materieel en robuust. De vluchtigheid van de kosmos staat lijnrecht tegenover de vasthoudbaarheid van de aarde, die met al zijn stevigheid zorgt voor geborgenheid – of juist niet. De aarde als containment voor het bestaan.

De aarde is overvloedig. Het is de creatie die hem reduceert tot losse dingen die wij kennen als afgescheiden delen. Maar letterlijk alles wat wij op deze aarde in de materie kennen, komt voort uit de aarde, is ontsprongen uit deze overvloedige bron.

SCHADUW VAN DE AARDE

Van: Evy

Aan: Iris

Onderwerp: Geld, geld, geld

Lieve Iris,

We zitten op de grens met Zimbabwe. Geen gemakkelijk gebied. Mooi, dat wel, maar er zijn veel economische vluchtelingen hier. Iedereen wil geld. Elke dag weer. En iedereen vraagt voor alles geld, ook elke dag weer. Ik snap het wel, de meeste mensen hebben heel weinig geld. Maar ik word er boos van, of beter: verdrietig. Hoe kan het dat zo veel mensen zo weinig hebben? Hoe kan het dat ze geen andere manier vinden om in hun levensonderhoud te voorzien? Hoe kan het dat ze niet meer weten wat hun voorouders deden, hoe zij hun levens leidden? Hoe kan het... Maar het is zo, en ik zie elke dag weer dezelfde stroom mensen langstrekken, op zoek naar eten en op zoek naar geld. Ik heb al allerlei mogelijke projecten bedacht, maar dat is niet wat ik wil. Ik zou graag met hen samen zoeken naar mogelijkheden. Maar daar is weinig ruimte voor. We zijn hier niet voor eenzijdige hulp, maar voor samenwerking. En ik ben de enige in de groep die denkt dat we met deze mensen iets kunnen doen.

Dat ook zij iets te geven hebben.

Ik heb nu al een paar keer gesprekken met een paar van hen aangeknoopt. Een van hen vertelde me haar levensverhaal, zo treurig. Ze had ooit een stuk land, met vee en fruitbomen. Ze heeft het niet meer. Ze heeft niets meer. Ik vroeg haar of ze niet opnieuw wilde beginnen, maar ze gelooft er niet meer in. Dat is denk ik nog het ergst, mensen die geen hoop meer hebben. Dan heb je in mijn beleving niets meer, dan ben je je wortels op aarde kwijt.

Wat zou ik graag een manier vinden om mensen die wortels terug te laten vinden. Niet alleen hier, maar op veel meer plaatsen.

Ik merk dat het me werkelijk raakt, dat hun pijn ook mijn pijn is, dat hun verloren hoop ook de mijne doet afbrokkelen.

Ik zou willen dat ik me daar beter tegen kon weren.

Liefs, mam

PS: Geen zorgen, volgende keer heb ik vast weer verhalen over alle schoonheid, want die is er ook, in overvloed zelfs.

De aarde kent echter ook een donkere kant: hij blijft geven en verstikt daarmee zichzelf. De aarde heeft de creatie nodig als regulerend, matigend principe. En tegelijkertijd is de creatiekracht de grootste bedreiging voor de aarde. De creatie heeft de neiging de aarde uit te putten, niet te erkennen als de bron. Dat geldt zeker voor de aarde waarop wij wonen. Zo schrijft Ervin Laslo: 'Deze planeet aarde is oud en vitaal, maar we gaan slecht met hem om. Onze manier van leven en werken heeft een diepe verstoring veroorzaakt in de ecosystemen. In de afgelopen dertig jaar is meer dan een derde van de natuurlijke hulpbronnen van de aarde door menselijke activiteiten vernietigd. U weet dat als deze ontwikkeling doorzet, we in 2050 niet één maar twee planeten ter grootte van de aarde nodig hebben.'

Dit geldt ook voor andere vormen van onze leefomgeving: we putten ook organisaties uit vanuit eigenbelang, we verarmen de variatie in cultuur en we verschromelen de samenleving. De creatiekracht denkt soms een bestaan te hebben los van de context, los van het grotere geheel waarin hij bestaat. En de aardekracht laat zich misbruiken. Dat is deel van de schaduwkant. De aardekracht laat zich overnemen, de aardekracht zorgt eerst voor anderen en dan voor zichzelf. De aarde is onbaatzuchtig, brengt met liefde een offer, geen gift is te groot. Maar daarbij verloochent de aarde zichzelf tot het bittere einde.

*De aarde
stelt geen vragen
verzwijgt elk oordeel
en geeft zo
koste wat het kost
telkens weer
zichzelf cadeau*

Een vriendin van mij is daar ook heel goed in. Alles geeft ze, nooit vraagt ze iets voor zichzelf. Wil ik aandacht, dan krijg ik het. Heb ik hulp nodig met een klusje, zij is er. Ook als ik geen hulp wil, is ze er trouwens, of als ik juist geen attentie nodig heb. Zij leeft nu eenmaal van geven, geven en nog eens geven. Soms is dat prachtig, maar vaak ook word ik er ongeduldig van. Dan ga ik op zoek naar haar wil, en vraag ik keer op keer: 'En wat wil jij nu eigenlijk?' En steevast zegt ze: 'Voor mij is alles goed.'

Door alleen te geven en je nooit af te vragen of er nog genoeg over is, doe je jezelf wezenlijk tekort. Uiteindelijk put je jezelf uit. En vaak put je ook anderen uit, want elke relatie bloeit door geven en nemen en niet door geven of ontvangen alleen. Je brengt daar weer balans in door bijvoorbeeld te luisteren naar je vrije wil, of te handelen in je eigen creatie.

Een andere schaduw van de aarde is de woede. In te grote overvloed toont de aarde zijn donkere kant: in rampspoed, aardbevingen, overstromingen, bosbranden en schijnbare schaarste – als de aarde overdrijft in geven, als er te veel tegelijk naar buiten komt, als het overschot het andere vernietigt. Zo worden ook families en bedrijven lelijk. Door te grote overvloed, overdaad en gebrek aan maat raakt de bedding uit balans.

WETTEN VAN DE AARDE

Elke kracht heeft een eigen werkelijkheid. De aarde herbergt het vermogen om leven en dood te genereren, het vermogen tot groei en vernietiging. Dat is de basis van de aarde. De aarde is de materiële bron van het leven en de omgeving waarin wij leven.

Samenhang

Alles op aarde hangt met elkaar samen. Elke vorm komt voort uit de aarde en beïnvloedt die ook weer. Daardoor is er constant beweging, niets is wat het een seconde geleden was. Telkens is er een nieuw fysiek of energetisch evenwicht, een nieuwe harmonie. Je kunt je de aarde als het ware voorstellen als een enorme energiebol waarin sommige dingen gestold zijn en andere nog niet of niet meer. Ook de energie is fysiek, maar niet altijd zichtbaar. Elke interventie in een deel van die bol heeft gevolgen voor het geheel. Om de gevolgen waar te nemen en te kennen kun je grofweg twee routes volgen: van buiten naar binnen of van binnen naar buiten.

De route van buiten naar binnen is die van de waarneming van de omgeving. Wat zie ik gebeuren? Wat kan ik meten? Wat zijn de factoren die daarin een rol spelen? We beschouwen en concluderen.

De omgekeerde route gaat uit van het feit dat iedereen voortkomt uit het geheel en dus een innerlijk besef heeft van dat grote geheel. Irene van Lippe-Biesterfeld stelt: 'Waarbij wij ervan uitgaan dat de mens een onderdeel is van de natuur, deel uitmaakt van het web van leven. Wist

u dat wij mensen uit dezelfde stof zijn gemaakt als de sterren? Alleen biologen realiseren zich dit nog, de meesten van ons denken niet in deze verbanden en zien deze verbondenheid niet. De biologen weten dat alle elementen in ons lichaam ook in het heelal aanwezig zijn.²

Dat betekent dat naar binnen keren via bijvoorbeeld meditatie, of gebruikmaken van instinct of intuïtie leidt tot kennis over de samenhang tussen de dingen in jezelf en je omgeving.

De ene route is niet beter dan de andere: als je van buiten naar binnen gaat, staat de objectiviteit centraal en anders heeft het subjectieve een belangrijke bijdrage. Ook hier geldt weer: maak je keuze voor het een of het ander bewust.

Zelf merk ik dat ik beide routes gebruik. Vaak voel ik aan hoe het zit en vervolgens onderzoek ik of ik via de andere route tot dezelfde conclusie kom. Zo vroeg ik ooit aan een groep cursisten hoe zij bij binnenkomst al wisten dat ze op de eerste dag aan de late kant waren. De een zei: 'Ik keek op mijn horloge,' de ander had gezien dat er al veel auto's op de parkeerplaats stonden, de volgende had een sfeer van druk ervaren, en weer een ander had gevoeld dat de groep al was gevormd voordat hij binnenkwam.

Tijd en ruimte

Alles op aarde heeft plaats binnen tijd en ruimte. Terwijl de geestelijke wereld buiten tijd en ruimte kan, is dat op aarde onmogelijk. Dat betekent dat de loop der dingen een orde heeft: orde in de tijd en orde in plaats. Die orde maakt dat we onze omgeving kunnen duiden, kunnen begrijpen en er met elkaar over in gesprek kunnen binnen een kader dat iedereen begrijpt.

Tijd en ruimte zijn een raamwerk om samen te kunnen handelen, en zijn daarmee een voorwaarde voor interactie in de creatie.

.....
2// Irene van Lippe-Biesterfeld, Rabobanklezing, *Natuurlijk leiderschap en duurzaamheid*, 2005.

CREATIE

*De donkere aarde
Materie als de nacht
zo zwart
Soms ontwaakt een deel van die duisternis
Ontluikt iets uit de schaduw
Een offer van de aarde
Verlangend naar het licht
Een gift
Iemand mag het maken
In schoonheid
Lelijkheid
Een manifest
Een hervorming van wat was*

Creatie kent net als alle andere krachten een grote verscheidenheid aan verschijningsvormen: vorm, kunst, werk, prestatie, schoonheid, schepping, product, object, dienst, werkstuk, creativiteit, werkelijkheid, subject, esthetiek, wetenschap, economie, voorwerp, zaak, democratie, en verder nog het experiment, de daad, het maaksel, de schepping, de realisatie, de afbeelding en het uiterlijk.

Creatiekracht staat zowel voor wat gecreëerd wordt als voor het creatieproces. De kracht is dus een activiteit en een resultaat tegelijk. Creatiekracht herken je dan ook in werkwoorden zoals 'werken', 'doen', 'handelen', 'acteren', 'maken', 'scheppen', 'leveren', 'produceren', 'manifesten', 'openbaren', 'onthullen' en 'aan het licht brengen'.

Van: Joris

Aan: Evy

Onderwerp: Re: Muziek ervaren & Afrika

Hallo mam,

Vandaag had ik pianoles. Eén keer in de maand ontmoet ik mijn grootmeester. Hij luistert, vraagt en laat me opnieuw spelen, zodat ik stap voor stap ervaar wat er anders wordt, wanneer beter, wanneer minder. Was ik gisteren zo blij met mijn spel, vandaag lukt het helemaal niet. Het is alsof mijn harde werken iets in de spirit van de muziek heeft gedood. Alsof de techniek het leven eruit heeft geblazen. Het is bijna te gelikt, te glad. Mijn grootmeester en ik komen er niet goed uit. Wat we ook proberen, de schoonheid laat zich vandaag niet vangen.

Als Iris me tussendoor belt over weer een van haar plannen vol idealen, val ik tegen haar uit. De wereld zit vol goede wil, zeg ik tegen haar, maar het zijn de werkers die het moeten doen. Op de een of andere manier deert mijn uitval haar deze keer niet. Ze lacht en zegt: 'Als jij echt meer wilt, zul je je eigen interpretatie moeten toevoegen in plaats van alleen maar te kopiëren. Als je het echt wilt, zou je zelfs prachtige muziek kunnen componeren.' Ze zegt het lief, dus ik kan het hebben. Ik leg haar suggestie aan de grootmeester voor: 'Zal ik hetzelfde stuk eens helemaal anders maken, helemaal naar mijn hand zetten, er iets aan toevoegen wat ik spannend vind, alsof ik in gesprek ga met de componist, over zijn betekenis naast de mijne?' Ik probeer het. Mooi is het niet, maar de ziel is terug. Ik doe nog een poging en nog een, en nog een, en dan ontstaat de dialoog, een ander ritme, een andere toon, zo puur. Mijn willen is nu met de schoonheid van het stuk verbonden. Die Iris... dat nu juist zij mij nog eens zou inspireren.

Lieve mam, tot snel weer.

Liefs,

Joris

De creatie, de tegenkracht van de aarde, zet licht op wat donker is, maakt van wat de bron biedt nieuwe vormen, nieuwe gedaanten.

Pascale, een kunstenares met wie ik samen in een project zat, vertelde me ooit het volgende ontroerende verhaal. Zij woont op een groot terrein met veel plekken om te leven en te creëren: caravans, kleine schuurtjes, tenten enzovoort. Voor haar is het hele terrein een werkplaats, maar ook een plek waar ze jonge kunstenaars ontmoet en een tijdje onder haar hoede neemt. De bedoeling daarvan is om hen even in het licht te zetten, hen te laten ervaren dat zij tot unieke scheppingen in staat zijn. Zij zorgt ervoor dat hun werk zichtbaar wordt voor de wereld, dat er even licht op mag schijnen. Want als je dat eenmaal hebt ervaren, zo meent Pascale, ben je steeds weer in staat om in het licht te gaan staan en je schepping te maken en te tonen.

Zo zorgt Pascale dat zij (met haar aardekracht) de jonge kunstenaars sterker maakt in hun creatiekracht. In dit geval creatiekracht in een heel pure vorm: de materie verwerken, verbeelden, verrijken, veranderen, transformeren, omwentelen tot dat wat de kunstenaar, de schepper erin zag.

De creatie brengt op een ander niveau in een andere werkelijkheid materie opnieuw tot uitdrukking, met een nieuwe betekenis, in een andere constructie, een hernieuwd patroon, vanuit telkens een eigen grondslag.

Het karakter van de creatiekracht kenmerkt zich door duurzaamheid, daadkracht, handelen, afmaken, schoonheid, zorgvuldigheid en niet te vergeten kwetsbaarheid. Niets is zo breekbaar, zo broos als de eigen unieke creatie maken en tonen.

Dat is wat Pascale zelf ook heeft ervaren in haar eigen kunstenaarschap: de wereld laten zien wat je hebt gemaakt, maakt je zo kwetsbaar, zo alleen, als je daar niet in gekoesterd wordt, doe je het eens maar nooit weer. Precies om die reden laat zij de jonge kunstenaars onder

haar hoede die ervaring een paar keer beleven, zodat ze hun eigen succes kunnen voelen naast de daar altijd bij behorende kwetsbaarheid.

De creatie uit zich in creativiteit, onderzoek, deconstructie en constructie, afbreken en opbouwen. Het is een kracht die werkt, maakt en realiseert, die zorgt voor stolling daar waar het vloeibaar of vluchtig is, die vloeibaar maakt of vernietigt daar waar het te vastzit. Het is de kracht van de actie, van het handelen, van het doen.

Creatie is een beweging van je af. Ze duwt als het ware wat in je zit naar buiten, geeft daar vorm aan, en maakt het tastbaar en daarmee ook voor de ander zichtbaar en begrijpbaar. In veel gevallen wordt wat in je zit ook overdraagbaar en zelfs ruil- of verwisselbaar. Dat kan betekenen dat alles wat vanuit kracht naar buiten komt en gecreëerd wordt, en daarmee manifest wordt, in principe verwisselbaar zou kunnen zijn. Daarmee is de basis gelegd voor elke schepping om los van de schepper verbonden te worden met iets of iemand anders en op die manier een eigen leven te leiden. Vanuit de creatiekracht krijgen verhalen vorm in boeken, in films, in artikelen die over de hele wereld gaan, die iedereen kan lezen, waar iedereen weer het zijne mee kan doen. Vanuit de creatiekracht kunnen we producten en diensten maken voor anderen, zodat anderen weer dingen voor ons kunnen maken. De creatiekracht is de basis voor de verwisselbaarheid van de dingen, voor specialisatie, voor het uitwisselen en delen van kennis en ervaring.

Dat is een prachtig fenomeen. Ik maak iets wat uit mijzelf voortkomt en wat kan overgaan naar iemand anders en daar opnieuw betekenis krijgt. Zo ontstaat leven, zo raken gedeelde gedachten en objecten langzaam maar zeker beziel.

SCHADUW VAN DE CREATIE

Van: Joris

Aan: Melchior

Onderwerp: Vastzitten

Pap,

Gisteren had ik een optreden. Het ging goed, dacht ik, maar ik kreeg slechte kritieken: te technisch, te vlak, te weinig levendig en niet persoonlijk.

Dat gebeurt me te vaak. Op de een of andere manier is mijn perfectie een blokkade aan het worden. Toen ik studeerde, hielp het me. Ik was snel beter dan de anderen, maar op de een of andere manier haal ik net niet de top, overstijg ik mezelf niet meer.

Een enkele keer improviseer ik. Dat kan ik niet zo goed. Het is net of de noten dan in de war raken, alsof ze zich niet laten ordenen zoals ik het in mijn hoofd heb, alsof ze een eigen weg lopen, een eigen lied schrijven. Volgens mama is dat precies wat muziek doet: een eigen wereld scheppen. Volgens haar leven noten, en gaan ze de weg die ze moeten gaan. Ik kan het zo niet zien. Ik verzet me daartegen, en dan doen ze in elk geval niet meer wat ik wil. Dat heb ik nu wel begrepen.

Misschien moet ik zoals mama zegt iets minder hard werken. Maar ik weet het niet. Het liefst heb ik dat de noten als vanzelf door me heen stromen, maar dat gebeurt niet zo vaak, en dan nog alleen maar als ik iets speel wat er al was, wat een andere componeerde.

Ik zoek echt een nieuw beginpunt, een ander ijkpunt, maar ik heb het nog niet gevonden.

Groeten van een met tegenzin zoekende Joris

De creatie kent net als alle andere krachten ook een donkere zijde, een kant die zich manifesteert als de verbinding met de aarde wordt losgelaten. Dan wordt de creatie belangrijker dan de betekenis ervan, dan waar ze uit voorkomt.

De kracht van de schepping wordt losgekoppeld van de liefde die eraan ten grondslag ligt en niet verbonden aan de liefde van de ontvanger. Dan wordt het leven, de oorsprong, eruit geknipt. Anders gezegd: het gaat er niet langer om iets moois vanuit de bron in de wereld te brengen, maar het gaat alleen om het maken zelf. De toegevoegde waarde van de maker of voor de wereld doet er dan steeds minder toe. Bij massaproductie zie je vaak hoe de toegevoegde waarde in de loop van de tijd voor de afnemer minder wordt. Je koopt het niet meer omdat het mooi is, of uniek, maar vooral omdat het goedkoop is. De prijs en niet de betekenis van een product wordt dan doorslaggevend.

Volgens mij kun je de aandacht die aan een product of een dienst is besteed, voelen. Als je een hotelkamer binnenkomt bijvoorbeeld, dan weet je meteen of de kamer met aandacht en zorg is vormgegeven, opgeruimd en voor je klaargemaakt. Dat merk je ook aan de manier waarop je in een restaurant of aan een loket bediend wordt. Zo komt mijn man elke zaterdag thuis met een brood van de supermarkt dat de jongen achter de balie elke keer weer speciaal voor hem afbakt terwijl mijn man de rest van de boodschappen doet. Het lijken details, maar ze bepalen de verbondenheid met een product.

Ik merk vaker dat handelingen en creaties losraken van de maker, van het ontwerp en de ontwerper, en van de bron waar ze uit voortkomen. Het gaat om de handeling en niet om de persoon, het gaat om het resultaat, het product en niet om de liefde en de aandacht waarmee het gemaakt is. Het gaat om de kennis, het weten, en niet om het onderzoek. Steeds minder tellen het proces en de intentie waar de manifestatie uit

voortkomt. Daarmee wordt de manifestatie zielloos en wordt de ziel van de schepper steeds minder zichtbaar, of helemaal onzichtbaar, en uiteindelijk wordt soms zelfs het bestaan van die ziel ontkend. Het wordt schone schijn.

Het is die ont koppeling die onze wereld veel zorgen geeft. Je ziet dat de ont koppeling tussen de liefde en de kracht van de schepper sporen achterlaat. Door wat de aarde ons geeft alleen te zien als materie, los van de aandacht waarmee het tot stand kwam, ontkennen en verspillen we onze bron van leven. Door producten te maken die niet verbonden zijn met de ziel van de maker, verspillen we het leven van de maker. Het zijn allemaal manifestaties van de creatie als fenomeen op zich, los van de bezieling, de zingeving en de levensstroom die daarmee verbonden is. Alles materialiseert en lijkt levenloos.

Als je erop let, zie je steeds vaker dat mensen hier last van hebben. In het klein zag ik dat als kind al. Soms had mijn moeder echt geen zin om te koken. Dan maakte ze zich er makkelijk van af. Dat waren de dagen dat het eten minder gezellig was, en minder lekker ook. Iets wat je zonder bezieling doet, kost meer energie en maakt het minder leuk. Tegenwoordig zie ik het vooral bij mensen die mij om raad vragen omdat ze hun werk niet leuk meer vinden. Zo was er een accountmanager bij een bank. Al jaren bediende hij (zeer succesvol) zijn klanten, voornamelijk boeren, op zijn eigen manier: kaplaarzen aan, op huisbezoek en aan de keukentafel zaken doen. Soms praatten ze lang over de kinderen en de laatste nieuwtjes uit de buurt, soms ging het snel en zakelijk over de lening voor de verbouwing. De klanten vertrouwden hem. Totdat de bank besloot dat acquisitie gestandaardiseerd moest worden: standaardgespreksduur, standaardvragen, en regelmaat in het verkopen van producten. Met als doel: meer verkopen. De accountmanager voelde zich hier doodongelukkig bij en voorzag bovendien dat hij op die manier eerder minder dan meer zou verkopen. Toen hij bij mij kwam, was hij er letterlijk ziek van. Samen hebben

we gezocht naar een manier om binnen de gestelde norm toch ruimte te maken voor zijn bezieling en zijn manier van samenwerken met de klant.

Als de creatie losraakt van haar bron, wordt ze zielloos, arm en soms zelfs destructief. Lees er het Handvest van de Aarde maar op na: 'De dominante productie- en consumptiepatronen leiden tot vernietiging van het milieu, uitputting van de hulpbronnen en een grootschalig uitsterven van soorten.'³ Als het creatieproces niet meer verbonden is met zijn bron, wordt de productie belangrijker dan de schepping. De mechanische herhaling en plichtmatige routine zijn de schaduw van de creatie. Elke herhaling leidt tot iets wat er al was, en niet langer tot inzicht, tot leren en wijsheid. Zelfs het meest mislukte experiment, de raarste creatie levert meer op dan welke kopie ook.

WETTEN VAN DE CREATIE

De creatie weet dat verbinding een voorwaarde is voor het voortbestaan van de creatie zelf. Als de materie verloren is, als de aarde op is, dan vervalt de mogelijkheid tot creatie. Terwijl de vrije wil en de kosmos oneindig zijn, zijn de aarde en de creatie eindig. Als beide met elkaar in evenwicht zijn, benaderen ze de oneindigheid, maar in alle andere gevallen vernietigen ze zichzelf of elkaar.

.....
3// Handvest van de Aarde, VN, 2000.

Van: Joris

Aan: Evy

Onderwerp: Met pap gebeld

Lieve mam,

Vandaag belde ik met papa. Dat was geen makkelijk gesprek. Ik vind het zo moeilijk om hem te begrijpen. Hij denkt dat we met hetzelfde probleem zitten, en daar begrijp ik niets van. Hij houdt ervan als alles door elkaar loopt, ik haat het. Muziek vraagt om een bepaalde orde, om een samenhang die voelbaar is. Volgens papa kan die samenhang nooit volledig zijn. Volgens mij juist wel. Dat is zo mooi aan muziek, een gedicht, een roman, een theorie: je kunt er een prachtig kloppend geheel van maken. Je kunt er alles in samenbrengen en met elkaar laten samenvloeien. Dat is de essentie ervan.

Het lukt me vaak niet om dat voor elkaar te krijgen en dat frustrereert me. Maar het kan wel. Voor pap is dat anders. Hij heeft er last van als hij de draad even kwijt is, maar hij hoeft niet de ultieme vorm te vinden. Hij weet dat dit niet kan.

Ik denk dat we het daar nooit over eens worden. Maar ik blijf geloven in die ultieme vorm, die sublieme vertolking van dat ene concert, dat alles verenigende moment waarin de perfectie werkelijkheid is. En ik ga eraan werken om daar te komen. Om alles te verbinden in dat ene moment zodat het leeft en tegelijk technisch perfect is, zodat het in dezelfde mate ruw en gepolijst is, zodat het op hetzelfde moment diepgang heeft en licht is. Zodat... Zo zal ik mijn volgende voorstelling spelen.

Weet je nog, mam, dat ik dat laatst voelde? Toen de historie en het nu samenvielen in mijn spel? Toen ik het allebei was en dus ook vertolkte? Dan kan het toch? Wat denk jij?

Joris, die maar steeds blijft zoeken en zal vinden!

Chronologie

In de creatie geldt de wet van oorzaak en gevolg: eenvoudige en complexe afhankelijkheden die chronologisch zijn. Het een komt voort uit het ander. Het een zet het ander in beweging. Het een kan niet vóór het ander. Natuurlijk kunnen meerdere vormen tegelijk ontstaan, maar één vorm begint en eindigt ergens. Een schilderij begint met een leeg doek en wordt stap voor stap opgebouwd.

Chronologie betekent niet per se gepland of georganiseerd. Ook organische vormen hebben een volgorde, net als datgene wat spontaan ontstaat. Er is ook niet per se een vaste volgorde, maar wel een opeenvolging van gebeurtenissen die achteraf noodzakelijk waren.

Wijzer worden is altijd een kwestie van jaren. Soms gaat het heel snel, soms duurt het lang, maar het gaat altijd om het vergaren van gebeurtenissen, van experimenten, van levenservaring.

De mogelijkheid van de herhaling

De creatie is de enige van alle krachten die in staat is tot herhaling, tot twee keer precies hetzelfde doen. Vormgeven kan gestandaardiseerd worden. Op dat principe is een groot deel van onze productie gebaseerd: honderden, duizenden dezelfde auto's, met precies dezelfde kwaliteit, miljoenen dezelfde koekjes, frisdranken en schoenen.

Geen van de andere krachten is ooit hetzelfde als even daarvoor. Dat betekent dat de creatie de kracht is die kan zoeken naar optimalisatie, naar perfectie, naar sublimatie.

Mijn eerste opleiding was moderne dans aan het conservatorium. Als danser ken ik het zoeken naar de perfectie van een voorstelling: de stappen, de beweging, de muziek, het ritme zijn steeds hetzelfde. De uitvoering is elke keer uniek, doordat ik dans vanuit wie ik ben. Doordat mijn collega's of het publiek net een andere uitstraling hebben, net een andere toon, net een andere intentie, ontstaat ook in de interactie steeds een an-

der spel, en ontwikkelt de voorstelling zich elke dag millimeter voor millimeter naar een ander plan. Zo blijft het levendig, echt en van waarde.

Zolang dat zoeken naar de perfectie, de schoonheid, de optimalisatie levendig blijft, blijft het product verbonden met de bron. In de jaren tachtig werkten veel organisaties met heel actieve verbeterteams. Dat waren teams die zelf verantwoording kregen en namen voor verbeteringen in het werkproces en in de samenwerking, voor de kwaliteit van het product. Dat was een mooie manier om de betrokkenheid bij de productie te organiseren.

Als de verbinding verbroken wordt, wordt de herhaling van de vorm exact gelijk aan de vorige en daarmee vastgezet, vastgeroest, versteend, dood. En uiteindelijk gaan de kwaliteit en de toegevoegde waarde van een product omlaag.

KOSMOS

*Hoe
kunnen de delen
zich weer verenigen?
Weten de delen
voelen de delen
het verlangen naar herenigen?
Kan elk deel
zonder het andere
zorgen voor verbinding?
Of waren zij nooit apart
zich alleen maar onbewust
van de verzameling?*

De kosmoskracht weet dat alles één is, dat alles met alles verbonden is. De kosmos kent als geen ander het verhaal van de vlinder die licht fladderde en daarmee duizenden kilometers verderop een storm veroorzaakte.

Net als alle andere krachten kent ook de kosmos vele gedaanten. Synoniemen zijn 'hemel', 'universum', 'heelal' en 'de ruimte'. Dichter bij huis laat de kosmos zich herkennen in woorden als 'energie', 'dromen', 'sferen', 'toeval', 'synchroniciteit', 'kansen', 'mogelijkheden', 'voorspellingen', 'astrologie', 'waarschijnlijkheden', 'verwachtingen', 'dat wat buiten de tijd ligt', 'fantasie', 'dieper weten', 'innerlijk weten', 'de symbolenwereld', 'religie' en 'spiritualiteit'.

De woorden die passen bij het karakter van de kosmos zijn onvoorspelbaar, voorspellend, voorziend, open en leidend tegelijk – alomvattend, ongrijpbaar en abstract, en vooral altijd in beweging, letterlijk en figuurlijk. Kenmerkend voor de kosmos is dat tegenstellingen samen lijken te vallen. De kosmos laat alles open en bepaalt tegelijkertijd je lot, de kosmos leidt en laat los, is alles en is niets, is donker en is licht. Zo ervaart Melchior dat ook in een van zijn onderzoeken.

Van: Melchior

Aan: Evy

Onderwerp: Het leven...

Hallo lieve Evy,

Zoals altijd vallen we na een paar dagen van prachtig onderzoek terug in die ene allesoverheersende vraag: 'Wat is de betekenis van het leven?'

En zoals altijd kom ik dan niet verder. Die vraag leidt alleen maar naar algemeenheden, naar 'alles is met alles verbonden', 'alles is één geheel'.

Dan wordt het zo groot dat het niets meer is. Als alles één is, dan bestaat niets meer.

Het is net alsof we die vraag naar het mysterie zelf niet direct kunnen benaderen, alsof altijd een omweg nodig is. Je wordt gedwongen terug te keren naar een onderdeel, bijvoorbeeld door de vraag te beantwoorden vanuit de kunst, de wetenschap of de religie. Je kunt proberen om die antwoorden dan weer te verbinden, dat gaat nog, maar dat ene, alles verklarende antwoord, dat vind ik nooit.

Dus we keren terug naar de meer aardse vragen. Om van daaruit weer op te stijgen, zoals Iris altijd zegt. Van de aarde naar de kosmos en weer terug. Altijd weer terug omdat ik anders verdwaal.

Gelukkig vonden we vandaag ook een vraag die ons wakker zal houden: 'Als het geweten zwaarder weegt dan de belangen, kun je dan volledig vertrouwen op het geweten van de ander?' Of is het: 'Als je volledig vertrouwt op het geweten van de ander, wordt zijn geweten dan vanzelf groter dan de belangen?'

Liefste lief van me, ik vind het heerlijk zo alleen thuis, lekker mijn eigen gang gaan, maar ik verheug me toch nu al erg op je thuiskomst.

Je Melchior

Het is niet makkelijk om de eenheid van de kosmos vast te pakken vanuit de dualiteit die ons dagelijkse leven kent. Dat donker niet bestaat zonder licht kan ik begrijpen, maar dat beide hetzelfde zijn valt binnen

de dagelijkse realiteit soms lastig te hanteren. Dat dezelfde geldt voor paren zoals goed en kwaad, vrijheid en gevangenschap, en lotsbestemming en individualiteit. Je ziet dan ook dat in verschillende culturen anders wordt omgegaan met de invulling van deze kracht, meestal door een van beide polen te benadrukken. Zo is de kosmos dwingend en ondersteunend, variërend van lot of karma tot het toeval dat jou, als je iets echt wilt, draagt en kansen geeft om je doel te bereiken. En is deze kracht de ene keer straffend en dan weer stimulerend, reikt je de lessen aan om dat te leren wat je nodig hebt om je doel te bereiken of leidt je af en toetst of je vasthoudend genoeg bent.

Het is niet makkelijk om de kosmoskracht uit te leggen. Schrijvers zoals Rupert Sheldrake, Peter Senge en Pim van Lommel doen dat als volgt. Rupert Sheldrake heeft het over morfogenetische velden⁴; magnetische velden waarin alle ervaringen en gebeurtenissen opgeslagen liggen. Sheldrake deed onderzoek om aan te tonen dat die velden er zijn en dat mensen en dieren er bewust en onbewust informatie uit kunnen halen. Kortom, een energieveld dat toegankelijk is voor iedereen. Hierop aansluitend heeft Pim van Lommel het over onze hersenen als ontvangers van wat buiten ons in de energie gebeurt⁵. Peter Senge noemt het ons vermogen tot *presencing*⁶, voorvoelen van wat kan komen of wat kan zijn.

Het oude China kende de kosmos via de astrologie en in de chi. Net als de Chinezen spraken ook de Maya's over de kosmos als bron van onze mogelijkheden. Allemaal veronderstellen ze dat contact maken met of informatie halen uit iets wat om ons heen is, wat groter is dan wij, mogelijk en zelfs vanzelfsprekend is. Veel mensen hebben het wel eens ervaren: je voorvoelt iets, je weet iets wat je logischerwijs niet zou

.....
4// *Hypothesis of Formative Causation*, Rupert Sheldrake, 1981.
5// *Eindeloos bewustzijn*, Pim van Lommel, 2007.
6// *Presence*, Peter Senge, 2005.

kunnen weten. Dat zijn geen rare verschijnselen, dat hoort gewoon bij de vermogens van ieder mens. We hebben alleen niet of nauwelijks geleerd om dat vermogen te gebruiken.

De manier waarop ik de kosmos ervaar, is het best te omschrijven als een gevoel en tegelijkertijd een helder weten van iets wat ik zie, soms heel concreet en dichtbij, soms tussen de regels door. Soms voel ik het fysiek of valt het me spontaan in. Ik voel het als een soort 'door de wereld heen kijken', alsof de buitenkant van dingen, gebeurtenissen en mensen doorschijnend is waardoor zij een fractie van hun ziel kunnen tonen, een flard van wat allemaal mogelijk is maar nog geen vorm heeft gevonden, een beetje alsof je in het wit alle kleuren kunt zien die erin verborgen zitten.

Mensen met een voorkeur voor de kosmoskracht zijn mensen die zoeken naar de betekenis van dingen in het grotere geheel. Zij stellen zich vaak de waarom- en waartoe-vraag. Wetenschappers die op zoek zijn naar een alles verklarende theorie, worden bijvoorbeeld vaak gedreven door hun kosmoskracht. Maar dat geldt ook voor mensen die vanuit een spiritueel besef met gebeden of meditatie willen bijdragen tot een betere wereld. Ook de grote Griekse tragedies sluiten in hun zoeken naar het ultiem goede en kwade aan bij de kosmoskracht. En schrijvers van fantasy en symbolische verhalen kennen vaak ook deze kracht.

Je zou ook kunnen zeggen dat de kosmos alles buiten het nu presenteert, alles wat ons overkomt, overkwam en zal overkomen – de kosmos als verzameling van wat buiten tijd en ruimte is. Daarmee is de kosmos niet minder werkelijk dan wat wel tastbaar is.

ZIJN EN SCHIJN

Het niet-tastbare neemt een belangrijke plaats in ons dagelijkse leven in. Via theater en tv komen we er bijvoorbeeld dagelijks mee in aanraking, en nog meer via internet. Wat me opvalt, is dat we heel makkelijk omgaan met niet-tastbare, niet-reële werelden, en ook heel goed in staat zijn om die te verbinden met het alledaagse.

Een paar maanden geleden vertelde Koen, een collega van mij, een verhaal over filmscenario's van tegenwoordig. Hij zei dat cineasten steeds meer een impliciet verhaal vertellen zodat voor de kijker ruimte ontstaat om er een eigen verhaal van te maken. Een beetje zoals boeken dat doen, waarbij de verbeelding bij de lezer ligt. Om die ruimte ook bij beelden te geven, wordt vooral veel weggelaten: geen duidelijke tijdlijn, zeker geen chronologie, symbolische beelden, geen uitsluitel over goed of kwaad, want de moraal zit niet in het verhaal, maar in de kijker. Iedere kijker creëert gedurende de film een eigen verhaal.

Toen Koen dat vertelde, kreeg ik meteen allerlei beelden van andere situaties waarin zich dat voordoet, bijvoorbeeld in second life en in games. Mensen creëren eigen werkelijkheden, gebaseerd op het verleden, andere culturen, buitenaardse samenlevingen, fantasieverhalen en nog veel meer. Stond in de Griekse tragedies de godenwereld centraal, nu is de variatie in werkelijkheden buiten de tastbare oneindig. En allemaal zijn het verbeeldingen van de kosmoskracht. Opmerkelijk is dat die niet-bedachte werkelijkheden zich verweven met de tastbare wereld. Het lijkt of het vermogen om in verschillende werelden tegelijk te leven, toeneemt. Steeds meer vloeien werelden, zelfs van totaal verschillende ordes, in elkaar over, beïnvloeden ze elkaar, veranderen ze erdoor. Of het nu gaat om fantasiewerelden, onzichtbare werelden of werelden uit andere tijden, we hebben er steeds minder moeite mee om die net zo belangrijk te vinden als de tastbare wereld. De wijsheid van de kosmos krijgt daar een vanzelfsprekende plaats in.

Zonder het begrip 'kosmos' vast te zetten of te laten verstollen, is het goed om te onderzoeken wat de kosmos kan betekenen als kracht om vanuit te leven.

Om de kosmos daadwerkelijk te leren doorgronden, te kennen en te voorvoelen is het uitschakelen van je eigen wil een voorwaarde. En daar zit de moeilijkheid. De kosmos is in het krachtenspel direct verbonden met de vrije wil. Het is de vrije wil die de ruimte herkent, ervaart en vervolgens kiest. Maar het is diezelfde vrije wil die door te veel focus, te veel wil, te veel drive niet meer kan zien, niet meer kan waarnemen, die de ruime blik die de kosmos nodig heeft, vernauwt, beperkt en zelfs afsluit. Het is ook juist die vrije wil die er op deze manier de oorzaak van is dat de vrijheid van de kosmos niet wordt ervaren. Iedereen kent het gevoel dat, als je iets te graag wilt en daarin verkramp, je de alternatieven niet meer waardeert of zelfs niet meer kunt zien. Als je op zoek bent naar één ding, zie je alle andere zaken die er zijn niet meer, en laat je nauwelijks ruimte voor wat er op je afkomt. En dat is precies wat de kosmoskracht geeft: de ruimte nemen om te kijken wat er allemaal is, in alle breedte, in alle vrijheid, zonder gevangen te zitten in je eigen wil.

Een collega van mij is heel goed in het verkennen van de kosmos. Het lijkt vaak alsof de kosmos de kracht is waar ze zich het meest thuis voelt. Ze is er vrij, ze kan er zien wat mogelijk is, ze kan er verdwalen en af en toe ook in verdwijnen als ze even niet hier wil zijn. Zinnen die ik haar vaak hoor zeggen, zijn bijvoorbeeld: 'Ja, maar ik vind er echt niets van.' 'Waarom wil je nu per se dat het op deze manier gebeurt? Het kan op zo veel manieren.' 'Mij maakt het niet uit wat en hoe we het doen, het zal wel gebeuren.' Soms zitten we samen in een vergadering en dan zie ik haar verdwijnen, gewoon alsof ze even niet meer hier is. Dan weet ik dat ik extra goed moet opletten, want ik moet haar later zeker bijpraten over wat er gezegd is.

Het mooie is dat ik haar vragen kan stellen zoals: 'Denk je dat deze ontwikkeling nu mogelijk is? Of is de tijd nog niet rijp? Wat voel jij in de onderstroom?'

Soms is dat gedraal in de kosmos ook lastig. Dan heb ik het nodig dat ze afdaalt en een keuze maakt, dat ze kiest hoe we iets gaan aanpakken, dat ze een mening geeft over wat ze van iets vindt, of dat ze vorm geeft aan al die losse flarden, zodat iets van die prachtige inzichten vorm krijgt in het hier en nu.

Dat gedraal, dat niet concreet worden, is een van de manieren waarop de kosmos zich van de schaduwzijde laat zien. Zo zegt mijn collega vaak letterlijk: 'Het is...' Zonder verdere toevoeging. En als ik dan vraag: 'Wat is?' luidt onveranderlijk het antwoord: 'Het is wat het is.'

Om uit de schaduw te komen van de ene kracht is altijd een andere kracht nodig, in dit geval die van de vrije wil of van de creatie. De vrije wil kan deze impasse openen door een mening, een opvatting, een concept, de creatie door iets te doen, uit te proberen of te maken.

SCHADUW VAN DE KOSMOS

De kosmos lokt geregeld uit tot verdwalen, tot losraken van een richting, tot eeuwig dwalen, uittreden, niet op aarde zijn. Er zijn verleidingen die zinvol zijn, maar te ver doorgevoerd, die het midden onbereikbaar maken. Dat is precies waar Melchior in zijn zoeken naar de alomvattende verzameling van gedachten in verzandt. Alles leidt naar niets, en niet naar een antwoord. Voor een antwoord moet je weer terug naar de balans tussen de krachten.

Van: Melchior

Aan: Joris

Onderwerp: Verdwaalde vragen

Dag Joris,

Zoals jouw noten een eigen wil hebben, zo hebben mijn gedachten ook een eigen manier van doen. Op de een of andere manier is één gedachte op zichzelf nooit genoeg. Als vanzelf verzamelen er zich andere gedachten omheen, steeds meer, steeds groter en steeds completer, zonder ooit het geheel te benaderen. Alsof alle gedachten samen ook de neiging hebben om er muziek van te maken, om de samenhang betekenis te geven. Ik denk dat dit de wens van alle dingen is: een eenheid vormen, één worden met de essentie, met het geheel. Maar ik kan het niet bevatten, het is te groot voor mij. Het valt buiten mijn beheersing, buiten mijn rede, buiten wat ik aankan. Heel soms kan ik er een fragment van opvangen, maar het is nooit genoeg.

Ik verdwaal, dool soms, ik zoek en zoek en vind slechts zelden wat ik zocht. Maar ik vind wel veel andere dingen. Onderweg komt het een na het ander naar me toe. Zomaar, zo lijkt het, alsof ik er niets voor hoeft te doen. Ik denk dat ik me daar meer op zou moeten focussen, op datgene wat zich voor me openbaart, zonder me steeds af te vragen waarom ik nu niet het antwoord vind dat ik zocht.

Op dit moment vind ik eigenlijk maar één ding: de wereld is een wirwar. En ik zou graag iets meer houvast hebben, soms.

Een vader in verwarring,

Melchior

Mensen die thuis zijn in de kosmos, noemen we vaak zieners, voorspelers, astrologen, dromers, fantasten, waarzeggers of profeten. Maar zij zijn alleen succesvol als ze in staat zijn om hun wijsheid en hun ervaring mee te nemen naar het hier en nu. Of zoals Greet Lhermitte schreef in haar bespiegeling over grootmeesterschap: 'Hoe mensen als Boeddha

en Jezus erin geslaagd zijn zich aan ons, gewone stervelingen, zichtbaar te maken, zich te manifesteren in een wereld die zij reeds lang ontgroeid waren, is voor mij steeds opnieuw een wonder.⁷

De wijsheid uit het grote geheel meenemen naar hier is een weg die de krachten zichtbaar maken.

De kans op verdwalen in de kosmos is niet klein. Je herkent dat vaak aan zaken als verlies van realiteitszin, als grootheidswaan: 'Ik weet alles, stel me een vraag en ik weet het antwoord, ik ken het onbekende, ik kan je toekomst voorspellen.' Het is mijn oprechte mening dat de wijsheid uit de kosmos er is om jezelf en de aarde te ontwikkelen, om je bewust te worden, maar niet om macht over of invloed op anderen te hebben. De kosmos leent zich daar eenvoudigweg niet voor. En je hebt een ander ook niet nodig om aan die wijsheid te komen, je kunt dat immers zelf. Zodra je denkt alles te weten, is het tijd voor een wandeling terug naar het midden, naar de doorgang naar de vrije wil, de aarde of de creatie. Terug naar de realiteit, naar het tastbare, naar zelf keuzes maken en in de wereld staan.

WETTEN VAN DE KOSMOS

Elke kracht heeft eigen wetten, een eigen dynamiek, eigen regels. De essentie van de kosmos is dat daar het besef schuilt dat alles alles in zich draagt. Zo kent de kosmos de volgende spelregels.

Wat aandacht krijgt, groeit

In de kosmos is alles. De aandacht die je geeft aan delen ervan, maakt dat ze belangrijker worden, dat ze zich voor je openen. Zo ondervinden veel leidinggevers dat vrijheid bieden aan hun mensen leidt tot inspiratie en motivatie. Zo heb ik ervaren dat daadwerkelijk vertrouwen

.....
⁷// Greet Lhermitte is kunsthistoricus en trainer/coach, schrijft verhalen en geeft lezingen over o.a. beeldtanken en grootmeesterschap.

geven aan een groep of aan een mens leidt tot groei. Omgekeerd werkt het overigens ook: als ik niet geloof dat iemand tot bloei kan komen, zal mijn steun ook niet bijdragen tot die groei.

Zo begreep ik dat aandacht geven aan het mogelijke in plaats van aan het onmogelijke de variatie van mijn handelen vergroot. Dat laatste heb ik op een mooie manier ervaren toen ik door India reisde. De eerste week keek ik vooral naar de zaken die mij niet aanstonden: het vuil, de opdringerigheid, de armoede en het gebrek aan drive om de dagelijkse situatie te veranderen. Door daar mijn aandacht aan te geven kon ik niet anders dan vanuit verzet het land tegemoet treden. Na verloop van tijd veranderde mijn blik en kon ik zien hoe individuen zich verbinden aan het grotere, aan hun karma en aan de reden waarom zij hier op aarde zijn. Door daar aandacht aan te geven kon ik met hen in gesprek komen, van hen leren en genieten van een wijsheid uit een voor mij tot dan toe onbekende wereld.

De kracht van de verbeelding

Een beeld maken van het onmogelijke maakt het mogelijk. Dat wat je kunt verzinnen, is er al, heeft al invloed, nodigt al uit tot deelname, tot meedenken, tot instappen. Stephan Covey verwoordt het als volgt: 'De basis is het principe dat alles tweemaal geschapen wordt. Iets wordt eerst geconcipieerd en daarna materieel vormgegeven.'⁸

Het is die eerste schepping die begint in het domein van de kosmos. Het is de kosmos die het mogelijk maakt om in ons zijn een kwantsprong te maken, om los te komen van wat al is.

Veel dingen die wij dagelijks als realiteit ervaren, zijn in feite concepten van onze geest. Neem bijvoorbeeld leiderschap. Dat is een uitvinding van de mens – net als het fenomeen organisatie. Beide kunnen we morgen veranderen. Maar daarvoor is het wel nodig dat we er eerst een

.....
⁸// *De zeven eigenschappen van effectief leiderschap*, Stephan R. Covey, 2003.

nieuw concept voor bedenken, dat we een beeld maken van wat een organisatie zou kunnen zijn dat compleet anders is dan de vorm die we er nu aan geven.

Het is ook de kracht van de verbeelding die kan leiden tot realisaties in de materie zonder tussenkomst van de eigen vormkracht: het handelen. De verbeelding die helpt bijvoorbeeld bij genezing, bij het vinden van werk, bij het vinden van een antwoord dat je niet kon weten maar dat toch tevoorschijn kwam. Verbeelding is de bodem van de hoop.

Elke chaos heeft orde

In de kosmos kun je oneindig dimensies toevoegen. Telkens als er chaos is, kun je een nieuwe dimensie toevoegen waardoor er weer orde ontstaat en waardoor ook altijd een totaal nieuw beeld tevoorschijn komt.

Dit ervaar ik als ik bijvoorbeeld samen met een klant aan de slag ga om een strategie te ontwikkelen. Bij elk traject stap ik letterlijk in de chaos van het bedrijf. Ik kijk niet naar wat schijnbaar de orde is, maar juist naar alle losse elementen, om van daaruit te zien wat de betekenis ervan is. Ik weet nu dat de chaos de plaats is waar je moet beginnen als je werkelijk open wilt staan voor wat kan, voor het onmogelijke, voor wezenlijk nieuwe gedachten en inzichten. Daarvoor is een periode van verwarring noodzakelijk. En altijd ontvouwt zich een nieuwe dimensie die nieuwe wegen opent.

Geert heeft drie dochters die volgens hem niets anders doen dan steeds weer zijn leven op zijn kop zetten. Telkens als hij denkt de boel weer onder controle te hebben, blijkt alles toch weer anders. Afspraken over opruimen veranderen met de dag, als hij toe is aan rust, zitten zijn dochters net vol leven, als hij samen genoeglijk wil eten, willen zij liever tv-kijken. Op de een of andere manier lukt het Geert niet om harmonie in zijn gezin te zien.

Ik suggereerde Geert om die chaos nu eens niet te bevechten, maar toe te laten, om de veranderingen niet te willen voorkomen, maar te nemen zoals ze komen: gewoon kijken wat er op hem afkomt en dan pas beslissen of hij dat wel of niet leuk vindt en of hij wel of niet mee wil doen. En als hij de nieuwe acties van zijn dochters niet begrijpt, kan hij hun altijd vragen naar de reden of de motivatie ervan. Met name dat laatste leek Geert onmogelijk. Zijn kinderen waren immers nog maar vier, zes en acht. Maar ook al vond hij het eerst geen goede suggestie, hij wilde het wel proberen. Tot zijn eigen verbazing werd zijn leven hier een stuk lichter door. Door zijn verzet tegen elke verandering te staken kon hij het plezier dat zijn dochters hadden in het verkennen en onderzoeken van de wereld opeens veel beter waarderen. En tot zijn eigen verbazing kon hij er ook goed met hen over praten. Later vertelde hij me zelfs dat hij tegenwoordig leerde van de ondernemingslust van zijn dochters. Hij ging door de chaos en vond zo een voor hem nieuwe wereld.

Tussen alles bestaat een samenhang

Alles hangt samen, niets is los van iets anders. In de kosmos is dat een vanzelfsprekendheid, in het hier en nu op het eerste gezicht misschien iets minder. Ik vind dat de volgende uitspraak van Margaret Wheatley die samenhang mooi verwoordt: 'Hoe kun je een wereld begrijpen waarin de enige materiële vorm bestaat uit relaties, en waarin geen enkele vorm van individualiteit bestaat onafhankelijk van die relaties? Dat was de gift van de kwantumwereldvisie. Daar wordt gezegd dat er geen enkele onafhankelijke identiteit bestaat, alles is gerelateerd. Dat hielp ons bij het kijken naar organisaties als een web van relaties.'⁹

Als je zo kunt kijken naar je omgeving, ga je anders handelen. Dan ga je sturen op relaties, op waarden, op beweging of op dynamiek, en niet meer alleen op de dingen en de mensen zelf. Een organisatie functio-

.....
9// The New Science of Leadership: An Interview with Margaret Wheatley, Scott London, 2007.

neert omdat het tussen mensen werkt, omdat het tussen processen werkt. Dat geldt ook voor een gezin: het loopt als het tussen de leden soepel gaat. De dingen veranderen als de dynamiek verandert en niet alleen als het individu anders wordt. Het is niet de materie die ons bindt of ons in beweging zet, maar de ruimte daartussen.

VRIJE WIL

*Weten wie we zijn
wie we waren
waar we naar op weg zijn
Weten
innerlijk
uiterlijk
Bewustzijn van het bestaan
de invloed
de bijdrage
alles is geweten*

De vrije wil staat voor het kiezen en de keuze, zoals de creatiekracht staat voor de creatie en het proces. De vrije wil manifesteert zich ook als begeren, wensen, verlangen, willen, besluiten, denken, eisen, bedoelen, antwoorden, redeneren, oordelen, argumenteren, analyseren, aandacht geven, doelen stellen en conceptualiseren, en dus ook als alle zelfstandige naamwoorden van al deze werkwoorden.

De vrije wil is expressief en soms ook stil. De stillere woorden die bij de vrije wil passen, zijn 'geweten', 'verbeelding', 'hoop', 'liefde voor', 'zinging', 'betekenis toekennen'. De vrije wil is ook energiek en gedreven, vaak speels, snel en lang niet altijd bezig met context, dromerig, fantasierijk, associatief en ook logisch, abstract en doelgericht. De vrije wil is

altijd ergens opuit, ergens naar op weg. De vrije wil streeft altijd naar iets, bijvoorbeeld naar de ultieme keuze, de perfecte combinatie, de briljante gedachte, de sluitende redenering, het grote verhaal, de missing link, de gewetensvolle conclusie of de foutloze oplossing. De vrije wil bepaalt de richting – van het leven, van een bedrijf, van een keuze, van de dag.

Van: Iris

Aan: Evy

Onderwerp: Moederschap!

Lieve mam,

Jammer genoeg is het niet gelukt om vandaag verder te werken aan mijn plannen. Maaïke werd ziek en kon dus niet naar school. Dat was redderen en regelen. Ik vraag me weleens af hoe jij dat deed, mam. Voor een politieke carrière moet je toch veel lezen en uitdenken. En wij waren zeker geen rustige kinderen. Joris was altijd met zijn muziek bezig en ik had altijd vriendinnen over de vloer, met wie ik onafgebroken discussieerde over alles wat ons bezighield. Wat ik me wel herinner, is dat je ons betrok in wat je bezighield. Je maakte vergelijkingen tussen het kringgesprek dat ik op school had en de vergadering die jij moest leiden. Je vroeg me om raad, om hoe ik de dingen beleefde. En je nam, wat ik daarin zei, altijd heel serieus, alsof je het werkelijk overwoog als een optie voor de oplossing van je dilemma's. Misschien deed je dat ook wel, bedenk ik nu. Zo ben je wel. Alles heeft voor jou betekenis, is een aanleiding om opnieuw te kijken. Alles wat om je heen gebeurt, wat je meemaakt, alles ontvang je met een heel open mind en je bekijkt het naar de waarde die het voor jou of je omgeving kan hebben. Je gaat ervan uit dat alles wat je meemaakt je verder helpt. Ik wou dat ik dat wat beter kon. Ik heb vandaag vooral gedacht: ik wil niet dat mijn kind ziek is. Ik wil schrijven, ik wil rust, ik wil... ik wil doen wat ik wil.

Ik hoop dat jij het meer naar je zin hebt. Ik ga dinsdag bij papa eten.

Veel liefs, ook van de kleine meid,

Iris

De vrije wil maakt dat we een keuze hebben, een keuze om het goede te doen, om dat te doen waar je achter staat, om te kiezen wat bijdraagt. De vrije wil maakt dat wij verantwoording kunnen nemen, dat we een speler zijn in het spel. De vrije wil wordt gevoed door ons geweten.

In een gesprek met Ineke ging het over het besturen van en toezicht houden op grote maatschappelijke organisaties. Zij verbaasde zich over de manier waarop keuzes gemaakt werden. Zo gaf ze het voorbeeld van een grote zorgorganisatie waar behoorlijke financiële problemen waren. Zo groot dat een faillissement zeker niet uitgesloten was. In een vergadering over hoe het nu verder moest, werden alle ideeën verzameld. En tot Inekes grote verbazing was er niet één idee waarin de mensen werden genoemd die zorg nodig hadden. Alle oplossingen gingen over geld, rente, aflossing, schulden, verkoop, overname en ondernemerschap. In eerste instantie vond Ineke al deze ideeën verre van gewetensvol.

Een bestuurder die zich bewust is van de omgeving waarin hij of zij werkt en leeft, gaat daar gewetensvol mee om. Bewustzijn draagt gewetensvolheid in zich. Dat ligt dicht aan tegen het vermogen ontroerd te zijn, geraakt te worden en tegelijkertijd daarbovenuit te stijgen. Al pratende kwamen Ineke en ik erachter dat het maken van keuzes wordt aangedreven door persoonlijk geweten, door het verlangen om bij te dragen tot datgene waarvan iedereen denkt dat het goed is. Daar is geen objectieve maatstaf in. De vrije wil is dan ook een uitermate persoonlijk gedreven en subjectieve kracht – de kracht van het geweten.

De kracht van de vrije wil bestaat uit twee woorden: vrij en wil. Het is belangrijk om die iets verder uit te diepen. Het woord 'vrij' verwijst

vooral naar het gegeven dat er meerdere mogelijkheden zijn: er zijn meer wegen naar Rome, er is een veld aan alternatieven. En jij bent vrij om er daar één uit te kiezen. Dat is het deel van de wil, de wil zit echt in jezelf. Die vrijheid wordt je geboden door de context, door de omgeving, door je vermogen om de alternatieven te zien. De wil is helemaal van jou.

De dynamiek van de vrije wil wordt bepaald door de ruimte die jij ziet en die jij neemt en de keuzes die je daarbinnen met je wil maakt. Die wil uit zich door te focussen, te negeren, te hopen, bang te zijn, af te wijzen, te oordelen en te dromen.

De vrije wil kan kiezen uit wat de kosmos aanbiedt, soms dichtbij, soms ver weg, soms helder, soms diffuus, maar altijd aanwezig. De vrije wil wordt vrijer – of beter: krijgt meer keuzes – als de wil losser raakt. Dat wil zeggen dat de vrije wil het speelveld maximaal kan waarnemen door de wil volledig uit te schakelen en vooral de vrijheid te ervaren. Het is echter de wil die het werk moet doen: een wil hebben en op basis daarvan focus aanbrengen.

Die combinatie van het vrije en de wil maakt dat de variatie tussen mensen met een voorkeur voor de vrije wil heel groot is. Zo ben ik bevriend met twee vrouwen die allebei duidelijk in deze kracht leven. De een, Olga, komt uit de voormalige Sovjet-Unie. Sinds zij de vrijheid daar een beetje begint te benutten, heeft ze haar wil sterk ontwikkelt. Ze weet wat ze wil en gaat daarvoor. Ze kiest waar ze heen wil, welke carrière ze wil, wat ze wil veranderen en is daar heel expliciet in, op het dwingende af soms. Ze is een echte idealiste, die gaat voor een betere wereld. Nu ze de kans krijgt, zal ze die nemen ook. Ik waardeer haar zeer, omdat ik het heel knap vind dat iemand zo goed weet wat ze wil en dat ook nog zo precies aan iedereen kan vertellen. De andere vriendin, Jana, is van een heel ander slag. Zij wil alles. Ze ziet veel mogelijkheden en weet wat ze wil. In de praktijk betekent dat vooral dat ze elke dag iets anders wil, maar wel elke dag met

evenveel overgave. In Jana waardeer ik vooral haar passie en haar lef om van mening te veranderen zonder daar ook maar enige schaamte over te voelen. 'Deze dag is toch weer anders dan gisteren', zegt ze dan. Olga vindt Jana stuurloos, Jana vindt Olga star. En toch zijn beiden uit hetzelfde hout gesneden. Alleen heeft Jana een groter speelveld en ziet meer mogelijkheden. De wil van Jana duid ik vaak als de kracht van het voortschrijdende inzicht. Olga beperkt haar speelveld en is daarmee standvastiger; haar vrije wil noem ik gedrevenheid of idealisme.

Je wil uitzetten is, als je het al kunt, niet makkelijk. Het helpt om jezelf er steeds aan te herinneren dat alles beweegt, dat niets steeds hetzelfde is en dat je telkens opnieuw mag kijken en dan ook steeds iets anders zult zien. Wat ook helpt, is zeggen dat je je wil maar heel even hoeft uit te zetten, en dat je er daarna weer naar terug mag.

Manieren om de wil los te laten zijn voor mij bijvoorbeeld meditatie, een flinke wandeling langs het strand of een prachtig boek lezen over iets totaal anders dan wat je bezighoudt. En dan kun je daarna opnieuw kijken.

Als je bedenkt dat alles in beweging is, is beweging een constante. Daarbij stilstaan leidt ertoe dat je je steeds meer bewust wordt van allerlei bewegingen. Je ziet méér bewegingen en onderscheidt steeds meer variatie tussen bewegingen. Door elke waarneming met open armen te ontvangen ontstaat meer vrijheid om mee te spelen in het geheel van bewegingen.

Het was een groep wiskundigen die mij het ultieme toneel van de vrije wil toonde. Ik mocht met hen een dag werken aan de toekomst van hun faculteit. Nooit zag ik zulke loepzuivere redeneringen, heldere analyses, aaneengesloten verhalen en uitgekristalliseerde verbindingen met hun omgeving, allemaal door hen zelf bedacht. Het was een genot om als een soort dompteur alle redeneringen van ieder individu vast te pakken, op te tillen en te koppelen aan die van hun collega's. De mensen

in deze groep waren allemaal gewend om te vertrouwen op hun eigen denken, op hun redenering, op de abstractie. Ze voelden zich thuis in de wereld van het onzichtbare, het niet-tastbare, zelfs zo extreem dat die wereld voor hen gelijk is aan de tastbare werd. De redenering staat gelijk aan de realisatie. En dat was meteen de valkuil. Het verhaal, de visie werd subliem, maar de realisatie vroeg om meer krachten dan alleen de vrije wil. De creatie en de verbinding met de omgeving waren een voorwaarde om tot succesvolle uitvoering te komen. Toen ik hun voorstelde om alle ideeën die anderen betroffen dan zij ook met die mensen te bespreken, ervoeren ze dat bijna al een oneerbaar voorstel. Niemand zou het immers beter kunnen bedenken dan zij. En dat was – eerlijk is eerlijk – zeker waar, maar dat zet helaas geen zoden aan de dijk als je samen iets wilt ondernemen. En toen ik hun vroeg hoe ze dit gingen doen, keken ze me verbijsterd aan: hoezo doen, we hebben het toch al gedacht?!

SCHADUW VAN DE VRIJE WIL

Van: Iris

Aan: Evy

Onderwerp: Conflict

Lieve mam,

Mijn dochter lijkt te veel op mij. Veel te veel!!! Ze is nog steeds niet helemaal beter en hoeft daarom nog niet naar school. Maar ze is wel alweer bijna de hele dag op. Dus we zitten behoorlijk op elkaars lip. En meestal gaat dat goed. Maar vandaag ging het mis. Ik was aan het werk, even een stukje schrijven over een nieuwe opleiding die we gaan geven op het bedrijf. Toen stond Maaïke opeens naast me en vroeg waar ik mee bezig was. Ik dacht aan jou, mama, en besloot om haar te betrekken bij mijn ideeën. Ik vertelde haar in kindertaal dat we mensen willen gaan opleiden om innovatiever te denken, zodat mensen beter en

makkelijker problemen kunnen oplossen in hun dagelijkse werk. Ze reageerde onmiddellijk: het leek haar onzin om mensen anders te willen maken. Je bent zoals je bent, zo vond ze. En bovendien kan iedereen problemen oplossen. Daar heb je je verstand toch voor gekregen, zo zei ze. En ik trapte erin. Voordat ik het doorhad, zaten we midden in een ruzie over wie gelijk had. Al snel ging het er helemaal niet meer om wat de argumenten waren, we wilden geen van beiden toegeven aan de ander. Ik wilde alleen nog maar dat ze naar mij luisterde, ik wilde haar mijn wil opleggen. En hoe minder ze daarin meeging, hoe meer ik het wilde. En omgekeerd was het net zo. We geloven alle twee dat we de waarheid in pacht hebben. En dat is vaak ook het geval! Het eindigde natuurlijk met veel boosheid en nog meer tranen. Gelukkig hebben we het weer bijgelegd door samen pannenkoeken te bakken en te eten. Maar ik vind het echt verschrikkelijk om zo mijn onmacht te voelen. Volgende keer ga ik het anders doen... Eerst echt naar haar luisteren en dan kijken of wat ze zegt op de een of andere manier past in wat ik bedoel. Ik ga me niet meer meteen op de kast laten jagen. In gedachten hoor ik je nu al tegen me zeggen: maar lieve schat, misschien moet je eens met haar praten over hoe jullie op elkaar lijken, en hoe mooi en moeilijk dat is. Misschien...

Ach mam, wie weet leer ik dat nog weleens.

Liefs,

Iris

Net als bij Iris en haar dochter is de vrije wil soms te veel op zichzelf gericht, vol van het eigen weten, de eigen vrijheid, het eigenbelang. Hij is dan uit verbinding met het speelveld en de grenzen daarvan, en vol verlangen naar de absolute vrijheid, naar het zeker weten dat de mens het centrum is, dat maakbaarheid en volledige vrijheid ons deel zijn. Soms grenst dat aan grootheidswaan. De andere kant van de vrije wil is die

van de twijfel, van geen beslissingen nemen, van dralen en dromen, van nooit stevig worden, alleen maar vluchtig zijn, ongrijpbaar, nooit de verantwoording nemend voor de keuze, voor het besluit, voor het afsluiten van een hoofdstuk, voor beëindigen of beginnen.

Ook kan een overdosis vrije wil leiden tot te zeker weten, te veel zekerheid. Mensen denken dan het alleenrecht op de waarheid te hebben.

De schaduwkant van de vrije wil uit zich bijvoorbeeld in starheid, in eigenwijsheid, in niet willen toegeven, in eindeloze herhaling van argumenten, ronddraaien in kringetjes, of juist in eeuwige twijfel, niet besluiten, niet doorgaan, niet los kunnen laten of meelopen met alle meningen.

Veel vergaderingen werken op het toneel van de wil. Iedereen die wel eens vergadert, kent ongetwijfeld de symptomen van het ronddraaien in kringetjes, de herhaling van zetten, het niet-besluiten, blijven afwegen of veel te snelle besluiten die niet doordacht zijn. Een manier om daaruit te komen is om iets te doen, om over te gaan tot handelen, actie in de creatie. Een andere vorm is verbinding maken met de onderstroom, met elkaar in gesprek gaan over wat in het geheel leeft, waar de kansen liggen, maar dan wel zo dat iedereen in staat is om zijn eigen wil en eigen belangen even terzijde te leggen, dus om willoos in de kosmoskracht te stappen.

Bisschop Tutu deed dat op een prachtige manier toen hij zich met de Waarheids- en Verzoeningscommissie voorbereidde op de taak om de verhalen van de daders en de slachtoffers van de periode van apartheid naar waarde te schatten. Om de belangen van de leden van de groep, de gevoelens van afkeur en voorkeur voor de ander, en de twijfel over hun opdracht te onderzoeken, laste Tutu twee dagen van meditatie in. Gezamenlijk maakten de groepsleden in stilte contact met elkaar, met hun opdracht en met de gemeenschap voor wie zij hun werk zouden gaan doen. Volgens Tutu was dat een van de beslissende factoren voor hun

verbinding en hun vermogen om daadwerkelijk open te luisteren naar alle verhalen van daders en slachtoffers van het apartheidregime.¹⁰

Wat had kunnen verzanden in een langlopende vergadering waar niets uit ontstond, of waarin alleen individuele belangen werden gediend, werd zo een ontroerende en transparante reeks bijeenkomsten die de bodem legden voor de dialoog over verzoening tussen blank en zwart.

WETTEN VAN DE VRIJE WIL

Elke kracht kent zijn eigen waarheid. De vrije wil herkent de tijdelijkheid van elke betekenis, van elke keuze. De vrije wil kent de volgende regels.

De ideeënwereld is vrij

We kunnen een beeld maken van onze wereld, we kunnen hem doorgronden met ons denken. We hebben de vrijheid om dat steeds weer te doen, steeds anders. Er is een vrije ruimte waarin we ons kunnen begeven waar elke redenering, elke twijfel, elk idee bestaansrecht heeft. Elke werkelijkheid is mogelijk, acceptabel, legitiem, echt, geloofwaardig. In die ruimte kunnen we nadenken over de wereld, over wat richtinggevend of wat goed is, welke ideologie belangrijk is. Daar kunnen we oordelen, fantaseren, verbeelden, abstraheren en begrijpen. In die wereld kun je ook verdwalen – in grootsheid, in fantasieën, in gekte, in angst, in dromen, in verlangens. Bovendien kun je er jezelf verliezen in de wereld van anderen, in de aantrekkingskracht ervan of in de verwardheid.

Om te leren hoe ik in en uit de wereld van de ander kon stappen, had ik veel ontmoetingen nodig met iemand uit een volstrekt andere wereld. Ik had het geluk op te groeien in de nabijheid van een erudiete va-

.....
¹⁰// *No Future Without Forgiveness*, Desmond Tutu, 2000.

gebond, een man die deels leefde in zijn fantasie, deels in het hier en nu, in zijn boeken, zijn idealen en zijn eenzaamheid. Onze dialogen kenmerkten zich door onverwachte wendingen, ongebruikelijke metaforen en soms zelfs een zekere uitzinnigheid. De vagebond permitteerde zich grenzeloze vrijheden in zijn uitspraken. Op onnavolgbare wijze verweefde hij fantasie en werkelijkheid en wist hij zijn overweldigende emoties bijna tastbaar te maken. Na een tijdje kon ik zijn taal verstaan en zijn werkelijkheid gewaarworden zonder de mijne te verliezen.

Deze ervaring leerde mij onbevreesder door andere realiteiten te reizen. En dat is wat de vrije wil echt vrijmaakt: de mogelijkheid om in elke context te verkennen, elke gedachte toe te laten, elke fantasie op aantrekkelijkheid te onderzoeken, elke mening te doorgronden, en op basis daarvan een eigen beeld te maken of besluit te nemen.

De wil stuurt de aandacht

De complete vrijheid van denken vraagt om een sturingsorganisme. Het is de wil die bepaalt waaraan aandacht gegeven wordt: wat wil je zien, waarnemen? Wat wil je weten, onderzoeken? Wat wil je kiezen, beslissen, laten groeien? Het is ook de wil die de samenhang duidt, die de betekenis kiest.

In veel situaties lijkt het alsof het individu niets te willen heeft. Het management bepaalt immers de targets, de economie bepaalt wat mogelijk is aan investeringen. Maar door de wil buiten jezelf te leggen ontneem je jezelf de sleutel om vrij te denken, om zelf ideeën te hebben, om meer te zien dan wat toegestaan of normaal is.

Elke keer als ik denk dat niet ik bepaal maar iets of iemand buiten mij, sluit ik mijn waarneming voor wat kan af en sluit ik de mogelijkheid uit om een nieuw inzicht te vinden. Dan zet ik mijzelf buitenspel als betrokkene, als actor. In de praktijk valt dit me vaak zwaar. Telkens opnieuw moet ik begrijpen dat, als ik betrokken wil zijn, ik dat dan ook kán zijn, dat het aan mij is om na te denken over de grote vragen in de

wereld, dat het aan mij is om stelling te nemen in een strategisch overleg, dat het aan mij is om het netwerk waar ik deel van uitmaak, verder te ontwikkelen.

Terwijl ik eerder in mijn werk dacht dat ik als buitenstaander een goede begeleider was, weet ik nu dat ik afwisselend binnen en buiten wil staan, betrokken en toeschouwer wil zijn. En dat mijn keuze uitmaakt, me effectief maakt of juist niet. Dat vraagt maximaal bewustzijn van mijn keuze en een enorme reactiesnelheid om van perspectief te kunnen wisselen, van wel sturen naar niet sturen, op het moment dat dat nodig is.

Wat veel mensen zullen herkennen, is dat het moeilijk is om echt te kiezen waaraan je aandacht geeft. In een gesprek daarover hoorde ik de volgende herkenbare uitspraken die precies aangeven hoe lastig het soms is om je wil te volgen:

- » ‘Als ik ’s avonds thuiskom en mijn vriend vertelt me een heel verhaal over zijn dag, dan merk ik vaak dat ik mijn aandacht er nauwelijks bij kan houden. Ik wil hem wel horen, ik ben ook echt geïnteresseerd, maar mijn gedachten dwalen als vanzelf af naar de dingen van mijn eigen dag.’
- » ‘Ik wil als ik op mijn werk ben, helemaal daar zijn. En ook echt met volle overgave werken aan de klus die voor me ligt. Maar het gebeurt zo vaak dat ik me schuldig voel over het feit dat ik te weinig tijd heb voor de kinderen, dat me dat afleidt. Daardoor ben ik steeds vaker én niet met genoeg aandacht bij mijn kinderen én niet genoeg met mijn hoofd bij mijn werk.’
- » ‘Als iemand mij een verhaal vertelt, merk ik dat ik tijdens dat verhaal al verdwaal in mijn associaties over wat er verteld wordt. Zo vertelde iemand mij laatst over een droom die hij had. Het ging over onweer. En daar gingen mijn gedachten alweer: ik zag het onweer voor me, ik kon het horen en dacht aan hoe ik in mijn kindertijd genoot van de spanning die bij onweer hoort. Misschien moet ik mijn kinderen

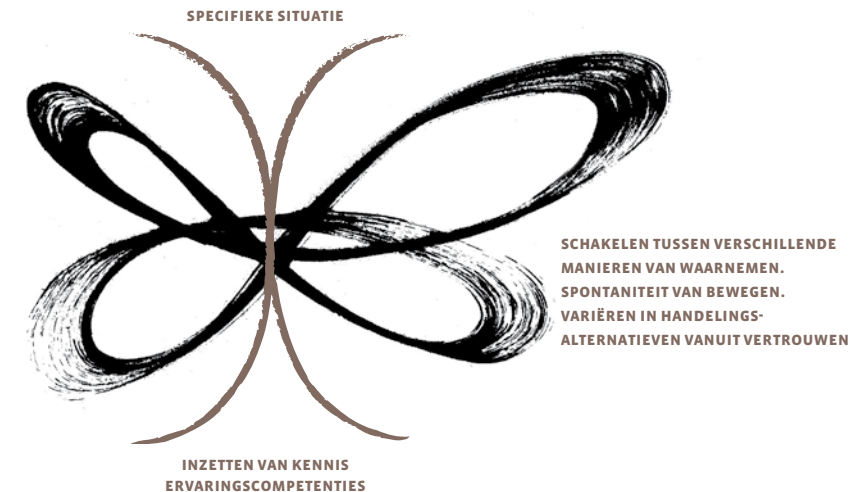
daar eens een verhaal over vertellen, dacht ik nog. En natuurlijk was ik toen de draad met de droom van die ander alweer helemaal kwijt.' Dit zijn allemaal voorbeelden van momenten waarop mensen even verdwalen in hun aandacht en niet kunnen vasthouden aan hun wil om de ander echt te horen. Echt kiezen waar je je aandacht aan geeft en je daar dan ook echt aan houden, vraagt om veel bewustzijn en een stevige discipline.

3. WERKEN EN LEVEN VANUIT DE VIER KRACHTEN: VIER BASISEIGENSCHAPPEN

Om makkelijk en vanzelfsprekend te werken en te leven vanuit de vier krachten helpt het om jezelf te oefenen in vier basiseigenschappen: schakelen, spontaniteit, variëren en vertrouwen.

Bij schakelen gaat het om het vermogen te wisselen van perspectief in waarnemen. Bij spontaniteit gaat om in beweging komen om wat je ziet te verwerken tot bruikbare informatie waarop je kunt reageren of waarmee je kunt spelen. Bij variëren gaat het om de diversiteit van de keuzemogelijkheden in die reactie. Vertrouwen is de eigenschap die onder dat alles ligt: vertrouw je op jezelf en de omgeving; durf vast te houden aan wat jou drijft en neem je omgeving daarin mee.

Die vier eigenschappen geven een stevige basis om aan de slag te gaan met de vier krachten. Je maakt ze je eigen door oefening en geduld.

SCHAKELLEN

De vier krachten verenigen uitersten: het grootste geheel en het kleinste deel, het volledig zicht- en tastbare en het absoluut onzeg- en onzichtbare, en alles wat daartussen zit. Om te zien welke krachten in welke situatie welke rol kunnen spelen, is schakelen in waarnemen een voorwaarde. Ben je in staat om van heel breed kijken naar heel smal over te stappen, van binnen jezelf naar ver buiten jezelf, van maximale focus naar zo open mogelijk, van heel abstract naar heel concreet? Met andere woorden: hoe flexibel en vanzelfsprekend kun je daartussen schakelen?

Schakelen kun je oefenen. De makkelijkste manier is om jezelf steeds kijkopdrachten te geven, telkens andere, telkens sneller achter elkaar. Dat kan als je op de fiets zit: 'Zie zo veel mogelijk beweging zo ver mogelijk weg', of: 'Zie alles wat onder je wiel komt en wees je tegelijkertijd bewust van wat achter je gebeurt.' Het kan ook als je naar een film kijkt: 'Neem alle feiten waar.' 'Voorspel hoe de film verder gaat.' Of als je in een vergadering zit: 'Categoriseer alle argumenten in concreet en abstract, of in korte en lange termijn, of in breed of smal.'

Waarnemen gaat in dit geval niet alleen om waarnemen met je ogen, maar om waarnemen met al je zintuigen, vanuit empathie en intuïtie, en met je vermogen tot voorvoelen, tot herkennen wat er nog niet is maar wel gaat komen.

SPONTANITEIT

In het waarnemen van een situatie spelen alle krachten een rol. Als je ze herkent, als je hun invloed ziet in jezelf, in een groep, een organisatie of gemeenschap, dan kun je erop reageren, de verhoudingen veranderen en ze proberen te realiseren. Iedereen die iets waarneemt, heeft daar spontaan reacties op. Zelden zijn we ons bewust van die onmid-

dellijke spontane eerste reacties. Sterker nog: we zijn erop getraind om te vertragen, om die eerste beweging te onderdrukken, niet te herkennen of serieus te nemen. We remmen onze natuurlijke snelheid daarmee af. Snelheid betekent letterlijk: de mate waarin de afgelegde weg met de tijd verandert. Elk moment waarop je niet beweegt, verander jij niets, speel jij niet mee. Snelheid gaat dus om het toelaten en herkennen van die spontane beweging. Dat kan gaan om bewegen in denken, in doen en geloven, in dromen en voelen, in weten, in openstaan voor alles. Elke vorm van spontaniteit is goed.

Het gaat erom dat je actief blijft, alert en in beweging.

Je spontaniteit oefenen gaat het best als je jezelf in situaties plaatst waar snelheid is geboden, waar je niets anders kunt dan meteen iets doen. Laat iemand je vragen stellen en verplicht jezelf om het eerste wat in je opkomt, te benoemen of te doen, zinvol of niet. Snelheid zelf kun je ook oefenen met behendigheidsspelletjes, door fysiek sneller te worden en door je bewust te zijn van je spontane eerste reacties.

Wat ook goed werkt, is een situatie die al geweest is onder de loep nemen en terug te filmen. Ga na wat je allemaal hebt gedacht, gevoeld en gedaan waar je je op dat moment niet van bewust was. Het waren allemaal bewegingen waar je vanzelfsprekend toe in staat bent, maar die je misschien op dat moment niet paraat had. Terugkijken maakt je daar bewust van, zodat je een volgende keer je eigen spontaniteit wel herkent.

VARIËREN

Je hebt alles gezien en je bent bewust spontaan en daardoor snel en beweeglijk. Met die ingrediënten kun je gaan spelen. Je kunt kiezen in welke krachtenbalans je je wilt bevinden en op basis daarvan je handelen bepalen. Met elke balans tussen de krachten kun je op verschillende manieren omgaan, afhankelijk van alles wat jou ter beschikking staat: je talenten, voorkeuren, gaven, ervaring, geloof, gevoel, innerlijke wijsheid, kennis en intuïtie.

We hebben allemaal veel meer ter beschikking dan we gemiddeld inzetten. Ik denk dat we nog geen 25 procent van ons potentieel en onze ervaring gebruiken, gewoon omdat we vaak voor dezelfde weg kiezen, voor de talenten waar we zeker van zijn, voor het gedrag dat de ander van ons vraagt, voor de bekende weg. De kracht van de kosmos en die van de aarde kunnen je helpen om die andere mogelijkheid te zien. Maar het is aan jou om die variatie toe te passen. Juist daardoor en door je bewust te zijn van het enorme reservoir aan mogelijkheden dat je in je hebt, kun je veel meer veel sneller en veel makkelijker bereiken.

Els van Noorduyn is sportcoach. Ze traint op een heel bijzondere manier jonge atleten. Ze leert hun bewust te zijn van hun omgeving, en van hun eigen reactie daarop. Ze laat hen oefenen in allerlei situaties, waardoor ze op heel veel manieren hun omgeving leren waarnemen en hun eigen spontane reacties daarop herkennen. Door een grote afwisseling in oefeningen en omgevingen (van dansen tot boswandelingen, werken op een modderig veld én op een betonnen speelplaats) leren de sporters hun eigen vermogens door en door kennen en kunnen zij in elke situatie doelgericht de juiste beslissing nemen die tot de beste sportprestatie leidt. Per omgeving, per situatie, in contact met hun eigen mentale, emotionele en fysieke mogelijkheden kunnen zij op een telkens unieke manier een prestatie neerzetten die aansluit bij wat daar en dan nodig en mogelijk is. Lastige omstandigheden zijn voor hen dan ook heel goed hanteerbaar, want zij kennen in heel veel situaties hun eigen vermogens. Ze handelen vanuit het vertrouwen in een combinatie van hun eigen veelzijdigheid en doelgerichtheid.

Vanuit dezelfde principes begeleidt Els bijvoorbeeld ook de brandweer. Voordat zij dit deed, waren de trainingsprogramma's voor de brandweerlieden vooral gericht op het volgen van procedures. Daardoor is hun werk steeds veiliger geworden. Tegelijkertijd heeft hen dat ook minder alert gemaakt voor hun omgeving. Maar alles waarnemen, je eigen reactie ken-

nen en de veiligste oplossing kiezen in overeenstemming met de procedures, en dat allemaal in een fractie van een seconde, maakt het werk van de brandweer nog veiliger.¹¹

Oefenen in variëren kun je op veel verschillende manieren doen. Heel kleine oefeningen zoals drie weken lang niet één keer hetzelfde koken, helpen al. Of voor elke situatie drie alternatieve manieren van acteren bedenken. Of jezelf de opdracht geven om op verschillende manieren te lopen als je tussen de middag een wandelingetje maakt.

VERTROUWEN

Alles kunnen waarnemen, spontaan zijn en variëren, dat vraagt om moed, om zonder angst en beven de wereld tegemoet te treden. Het is vaak de angst die maakt dat spontaniteit geen kans krijgt, dat steeds dezelfde weg wordt gekozen, dat dingen niet worden gezien – angst voor het onbekende buiten ons, maar misschien ook wel angst voor onszelf. Bang om echt te laten zien wie je bent, waar je voor staat, wat je drijft, wat je wilt nalaten aan deze wereld, wat je eraan wil bijdragen en veranderen.

Mandela schreef: 'Onze diepste angst is niet dat we zwak en ontoereikend zijn. Nee, onze diepste angst is juist dat we onnoemelijk sterk zijn. Het is ons licht, niet onze duisternis die ons beangstigt. We vragen ons af: wie ben ik dat ik briljant, prachtig en talentvol zou zijn? Maar waarom zouden we dat niet zijn? Je bent een goddelijk schepsel, net doen of je klein bent, helpt de wereld niet. Jezelf klein houden, zodat anderen zich niet onzeker bij je voelen, heeft niets verhevens. We zijn geboren om goddelijke kracht tot uiting te brengen die in iedereen en ieder van

.....
¹¹// Els van Noorduyn werkt aan een promotieonderzoek over het lichaam als kennissysteem. Hoe kan het lichaam alle oude en nieuwe kennis die het in zich heeft, inzetten om te komen tot doelgerichte verandering?

ons zit. En als wij ons licht laten schijnen, moedigen we daarmee anderen aan dat ook te doen. Als wij bevrijd zijn van onze angsten, nodigen we automatisch anderen uit zich ook te bevrijden.¹²

Werken en leven vanuit de vier krachten vraagt om moed, om te durven zijn wie je bent, om onder ogen te durven zien wie je bent, wat je wilt en waar je voor staat. Wat drijft jou en wil je daar onvervaard voor gaan? Om met de vier krachten te spelen moet je krachtig jezelf durven zijn, in je kracht staan, want op die manier voed jij de krachten en de krachten voeden jou.

.....
12// Uit: *A return to love*, Marianne Williamson, 1992.

4. WERKEN EN LEVEN VANUIT DE VIER KRACHTEN: VERKENNING VAN HUN SAMENSPEL

Door met de vier krachten te spelen, te variëren en hun specifieke eigenschappen te waarderen en te verbinden, maak je een choreografie van je eigen ontwikkeling vanuit vrije wil en creatie, in harmonie met je bestemming en de omgeving.

Alle vier de krachten leiden tot iets in zichzelf, samen met een tegenkracht en in de beweging met elkaar als geheel. Ze kunnen elkaar versterken, maar ook afbreuk aan elkaar doen. Zo kan de schaduwzijde van een kracht weer licht worden door een andere kracht toe te voegen.

Elke kracht heeft het vermogen zichzelf te overschrijden en daarmee een bepaalde mate van ontwikkeling te verwerven. Elke kracht kan samen met een andere kracht vaak sneller en soms ook grotere ontwikkelingen teweegbrengen. Als de vier krachten allemaal samenspelen, nemen de mogelijkheden tot vernieuwing en tot grote veranderingen alleen maar toe.

Soms is het samenspel dat leidt tot grootse veranderingen nodig, soms juist niet, dan gaat het om dat kleine verschil.

Als het gaat om innovatie, om wezenlijke vernieuwing of een diepgaand inzicht, is dat bijna onmogelijk zonder je speelveld te vergroten. Zo werkten Philips en Douwe Egberts samen en kwamen tot de Senseo. Zo maakte Yo-Yo Ma een serie films over ontmoetingen tussen de zes cellosuites van Bach en zes andere kunstvormen, waaronder tuinarchitectuur, dans en toneel. Door deze manier van werken ontstaat een heel nieuwe uitvoering van de suites, maar ook een totaal andere dynamiek, en nieuwe kijk op dezelfde muziek.

In een fragment uit een van deze films legt Yo-Yo Ma een link tussen geneeskunst en muziek. Je ziet een vrouw een van de suites spelen. Ze

speelt hem vol overgave, maar Yo-Yo Ma is niet tevreden. Hij legt haar dat uit en zij antwoordt hem: 'Weet je nog de vorige keer dat ik hier was, jaren geleden? Toen gaf je me vergelijkbare feedback En toen zei je dat ik moest kiezen of ik echt musicus wilde worden of toch niet. Ik heb gekozen voor geneeskunde en ben nu dokter, maar ik mis mijn cello. Dat instrument is een verlengstuk van mijn lichaam.' Waarop Yo-Yo Ma reageert: 'Als het een deel van je lichaam is, kun je het gebruiken als instrument om te helen. Speel het stuk en heel ons, heel jezelf.' Ze speelt het stuk opnieuw. Het is ontroerend, prachtig, licht en stevig tegelijk. Door de verbinding tussen het helen en de muziek ontstaat een nieuwe dimensie in de uitvoering van de suite. Er ontstaat als het ware een nieuwe laag, een extra stem die meespeelt.¹³

Van: Melchior

Aan: Evy

Onderwerp: Muzieksleutel

Hallo lieve Evy,

Joris belde me vandaag. En ik heb hem gevraagd om een dagje langs te komen. Ik wil heel graag zijn muziek gebruiken om meer te weten te komen over wat ik te weten kan komen. Het is namelijk niet wat je weet van de wereld maar wat je erover kunt zeggen dat bepaalt wat je weet. We hebben meer en andere talen nodig om meer te kunnen uitdrukken van wat we weten. En muziek is een prachtige taal die tot de verbeelding spreekt en bovendien een beweging beschrijft en niet een vaststaand gegeven. Dat is in woorden bijna niet mogelijk, heb ik ontdekt. Joris vond het een beetje onzin, maar hij kent me inmiddels. Ik ga hem vragen om te improviseren op deze thema's: de dynamiek tussen de mythe

.....
13// Down Stairs/Sarabande (Cello Suites 3 & 4), inspired by Bach Vol. 3, Struggle for Hope/Yo-Yo Ma, Inspired by Bach Vol. 1, The Music Garden/The Sound of the Carceri (Cello Suites 1 & 2), inspired by Bach Vol. 2, Falling Six Gestures (Cello Suites 5 & 6). Aspect Ratio: 1.33:1/Region: 1/Productiejaar 1998.

*en de logica, en beweging tussen droom en werkelijkheid.
Dat is eigenlijk wat ik altijd doe: steeds maar zoeken naar sleutels die me helpen om wat nog onontdekt is, naar de wereld te halen. Om wat nog niet onthuld is in het hier en nu toe te passen. Om deuren te openen die voor onze geest nog gesloten zijn. De meeste mensen vinden me wat zweverig en vreemd, maar als ze eenmaal een van mijn experimenten hebben meegemaakt, worden ze vaak enthousiast. Zeker als ik daar hun eigen talenten bij gebruik. Zoals de gave van Joris.
Verder lekker gegeten met Iris. Was heerlijk om haar weer eens te zien. Ik ga nu slapen. Je bent bijna weer thuis! Heerlijk.
Je Melchior*

SPEELVELD

Melchior vraagt zijn zoon om hem te helpen zijn speelveld te vergroten. Zoals ook Philips het speelveld vergrootte door samen te werken met een ander bedrijf, en zoals Yo-Yo Ma de wereld van de muziek verbreedde door een koppeling te maken met andere kunsten. Allemaal vergroten zij hun speelveld om meer van hun talent neer te kunnen zetten, om een ander perspectief toe te voegen zodat hun eigen werk kan groeien, beter kan worden, en waardoor meer mogelijkheden ontstaan. Door dat grotere speelveld kan iets ontstaan wat er eerder niet was.

Van: Evy

Aan: Melchior

Onderwerp: Willen???

Liefste man van me,

Waarschijnlijk moet ik iets doen. Iris zei tegen me dat ik gewoon moet zeggen wat ik wil. Maar dat vind ik zo moeilijk. Ik ga liever met de stroom mee. Maar als ik niet iets doe... en ik denk dat ik inderdaad iets wil. Ik

wil namelijk dat het deel van de deelnemers aan de missie dat alleen maar geld uit Afrika wil halen, naar huis gaat. Nou ja, dat zal wel niet kunnen. Maar ik kan misschien zeggen dat ik wil dat ze alleen nog maar overleggen met partijen die ook een economisch doel hebben. Dat maakt de dialoog in elk geval gelijkwaardiger. Maar of ik dat gewoon hardop durf uit te spreken... Misschien kan ik beter de omstandigheden een beetje beïnvloeden. Gewoon er tussen de bedrijven door voor zorgen dat zij zulke afspraken krijgen en geen andere. Dan gebeurt wat ik wil zonder dat ik direct iets hoeft op te leggen.

Ik wou soms dat ik meer van Iris had.

Hoe was het etentje met Iris? Heb je zelf gekookt of heb je iets laten brengen? Ik hoop jou ook snel weer te zien.

Liefs,

Evy

In mijn werk als coach en organisatieadviseur gaat het daar vaak om: hoe vergroot je je mogelijkheden? Hoe kun je meer, anders en met meer effect het beste uit jezelf halen? Hoe kun je talenten, je gaven verder uitbouwen en daarmee bijdragen tot de ontwikkeling van jezelf en je omgeving?

De vier krachten bieden een basis om je speelveld te vergroten, om andere perspectieven toe te voegen, om meer te zijn wie je bent, om meer toe te voegen aan de wereld vanuit wat jou drijft. De krachten zijn er altijd en in vele gedaanten. Ze worden niet altijd waargenomen of erkend, maar als je goed kijkt, zijn ze er en bieden ze mogelijkheden om je speelveld te vergroten of te veranderen. Zodat je effectiever kunt worden, met minder moeite meer kunt bereiken en werkelijk kunt groeien.

Het is niet vanzelfsprekend dat je in een bepaalde situatie de krachten altijd kunt waarnemen en hun mogelijkheden kunt onderkennen. Vaak zijn we vanuit onze culturele en maatschappelijke achtergrond gewend om maar vanuit één kracht naar een bepaalde situatie te kijken.

In de wetenschap kijk je bijvoorbeeld voornamelijk naar het tastbare, het fysiek waarneembare, soms zelfs het meetbare – net als in bedrijven. In het spirituele leven werk je juist vooral vanuit het niet-tastbare, maar dat is vaak meer iets voor in je privé-tijd dan voor in je werk.

Zo zitten de vier krachten keurig opgeborgen in verschillende vakjes van ons bestaan en werken we zelden vanuit meerdere krachten tegelijk. Terwijl daar nu net de mogelijkheid zit tot verbinding, groei en wenzelijk effectief handelen!

Van: Joris

Aan: Iris

Onderwerp: Componeren

Hallo zus(je),

Gisteren heb ik voor papa improvisaties gespeeld. En hoewel ik vooraf behoorlijk sceptisch was, heb ik ervan genoten. Op de een of andere manier is jouw opmerking over mijn mogelijkheden om te componeren me bijgebleven. Ik wil het wel proberen. Ook daarom besloot ik voor pa te spelen. En je gelooft het niet, maar het was heerlijk. Ik heb ooit eens gelezen dat muziek de taal van de kosmos is. Dat nam ik niet al te serieus, maar gisteren voelde ik me tijdens het spelen geleid, geleid door iets wat groter is dan ik.

Grappig hoe door mijn wil in te zetten er iets nieuws kan ontstaan in het bestaande. Door me open te stellen voor wat groter is dan ik, ontstaat iets totaal nieuws. Zo prachtig, zo rijk. Gelukkig hebben we het opgenomen, dus kan ik het op een ander moment eens opnieuw beluisteren en kijken of er echt een begin van een compositie is ontstaan. Het wordt nog een heel werk om dat noot voor noot aan het papier toe te vertrouwen.

Groeten en zoenen van je broer,

Joris

Doordat we de krachten keurig hebben verdeeld naar verschillende leefwerelden, is het verbinden van verschillende krachten of het werken vanuit meerdere krachten tegelijk soms lastig. Het geeft een gevoel van onmogelijkheid, van wrevel, van ongelof. Sterker nog: in veel gevallen denk je dat de verschillende krachten elkaar vooral tegenwerken. Bovendien hebben de verschillende krachten verschillende talen en is het niet altijd makkelijk om die tegelijkertijd te verstaan – net zoals muziek en ratio vaak naast elkaar staan zonder elkaar te versterken. En toch kan dat, zo blijkt uit het verhaal van Melchior en Yo-Yo Ma. Zo lijken spiritualiteit en economie elkaar zelden te stimuleren, maar als je goed kijkt, gaat het er juist om dat de economie bijdraagt tot de zin van ons bestaan: zo ontstaat duurzame groei.

We hebben de vier krachten diepgaand kunnen leren kennen in hun isolement. Dat heeft geleid tot een veel beter begrip van de vier. Juist door die kennis en ervaring is het nu mogelijk om ze weer met elkaar in verband te brengen, zodat ze leiden tot meer.

Het doel is dus de krachten te verbinden zonder dat ze hun afzonderlijke identiteit verliezen, zodat er daadwerkelijk interactie en samenspel ontstaat, waardoor het speelveld wordt vergroot, wordt veranderd en meer van wat en wie je bent in de wereld wordt gezet. Om de wisselwerking tussen de verschillende krachten beter te begrijpen diep ik hun onderlinge relatie en de manier waarop je je daarmee kunt verhouden verder uit.

MEERDERE KRACHTEN SAMENBRENGEN

In Rusland interviewde ik een aantal mensen over de verandering in hun leven en werk na de val van het communisme. Zo leerde ik Olga kennen. Olga wilde danseres worden. Als kind al droomde ze daarvan, maar haar moeder wilde er niet van horen. Geworteld in het Sovjet-regime wilde zij haar dochter het pad van armoede besparen. En zo

geschiedde: Olga studeerde in het gewricht van de oude en nieuwe tijd en leerde een beproefd vak voor het nieuwe Rusland: ze werd marketeer. Gelukkig werd ze daar niet van. Toen ik haar ontmoette, stond het huilen haar nader dan het lachen. Haar baas had de nieuwe Russische wereld goed begrepen: 'Het is oorlog en ik ga winnen, is het niet goedschiks dan kwaadschiks.'

Toen Olga mij haar verhaal vertelde, moest ik opeens denken aan een andere vrouw die wel danseres was geworden. Ik kwam haar tegen in een forum over organisatieverandering. Managers waren haar publiek. Ik vroeg haar achteraf wat zij ervan had gevonden. Haar antwoord: 'Op dit soort momenten realiseer ik me welke vrijheid dansen in mijn denken scheidt.'

Op dat moment was ik zeer opgezet met dat antwoord zonder meteen te weten waarom. In het koude Moskou begreep ik het: de metafoor van de dans creëert vrijheid in je handelen. Het gaat om het vinden van de nieuwe beweging, dat andere ritme, het volgende verhaal, en dynamiek in samenspel.

Ik vertelde Olga over deze vrouw en probeerde haar uit te leggen hoe haar talent als danseres haar van pas zou kunnen komen. Zij wist immers hoe het is om de vrijheid van het dansen te ervaren. Zij zou als geen ander dat gevoel kunnen meenemen in haar dagelijkse werk als marketeer. Zo kon de danseres in haar de marketeer bevrijden. Door jezelf in alle omstandigheden, ook als dat niet vanzelfsprekend is, die vrijheid te gunnen, kun je werkelijk vrij zijn. Geen baas, geen mens, geen regime kan je ervan weerhouden die innerlijke ruimte te hebben. De vrijheid die de metafoor van de dans ons leert, is een manier om te spelen met de vier krachten. De vier krachten reageren op elkaar en houden elkaar in balans. Die balans is steeds een andere en unieke balans, altijd in beweging, op zoek naar een spel dat levendig is, dat uitdaagt, dat fragmenteert en weer heelt in één beweging.

Als mensen beïnvloeden we de vier krachten in de wereld waarin wij leven, de wereld die wij zijn, en in die choreografie danst alles mee – ieder individu, elk bedrijf, elk samenleving, elke regering, de natuur, de cultuur, van het kleinste en meest alledaagse tot het grootste en minst begrijpbare. De kosmos geeft de mogelijkheden, de vrije wil geeft de richting aan, de aarde biedt de mogelijkheden tot realisatie en de creatie realiseert. Maar het kan ook anders: de aarde verleidt tot vorm, de vrije wil geeft er betekenis aan en zet er daarmee licht op. In dat licht kan de creatie zoeken naar de mooiste vorm. Elk samenspel kan ontstaan, de rollen en de bijdragen van de vier krachten variëren in omvang, in intensiteit, in rijkheid en in de mate waarin de een meer bepalend is dan de ander.

De vrije wil en de creatie zijn het domein van iedere mens. Zonder verbinding met hun bron kunnen dat vernietigende krachten zijn, maar in verbinding daarmee zijn ze rijk, levend en liefdevol en dragen ze bij tot de bewustwording van wat is. Dat nodigt de mens uit om de eigen wil op te geven om echt waar te nemen, en die wil vervolgens weer stevig vast te pakken om focus te geven – een spel van de teugels laten vieren en ze weer aantrekken. Datzelfde geldt voor de creatie, de drang tot manifestatie, loslaten om te zien wat kan ontstaan, wat de wil en de kosmos je meegeven, wat de aarde je aanbiedt, en daarna toegeven aan de expressie en gestalte geven aan wat kan. De kosmos en de vrije wil zorgen ervoor dat je bijdraagt wat je bij te dragen hebt, met je talenten, je begaafdheden en je verlangens, zodat wat vorm krijgt ook bezielde is, zowel vanuit het individu als in het grotere geheel. De vorm is zinvol, veelbetekenend, en weerspiegelt de bijdrage van de andere drie.

Van: Evy

Aan: Melchior

Onderwerp: Vertrouwen!?!?

Dag Melchior,

Wat een onroerende ontmoeting was dat. Ik heb gesproken met een paar vrouwen over de kracht van de aarde. Over hoe wij met elkaar die kracht elke dag weer mogen voelen en hoe hij ons voedt. Tijdens het gesprek ontstonden ideeën om een educatiecentrum over de kracht van de aarde te maken. Dus niet het zoveelste centrum dat ons uitlegt dat het helemaal misgaat met de aarde, maar een plaats waar we leren wat de aarde allemaal kan, zodat we met die kracht een relatie aan kunnen gaan. Ik vertelde er Iris over. Zij bood meteen aan om daar een concept voor te schrijven. We mogen haar al onze ervaringen mailen en zij zal ze verwerken. Ik heb gezegd dat ik blij ben dat ze dat wil doen. Maar ik ben er ook een beetje huiverig voor. Zal ze de goede keuzes maken, zal ze het open genoeg houden? Toen ik dat tegen haar zei, reageerde ze gepikeerd. Als ik wil dat er iets wordt opgezet, kan niet alles open zijn. Ik moet volgens haar kiezen wat en hoe. Een ontmoeting alleen is niet genoeg. Kaders zijn nodig en nuttig. Dat kan wel waar zijn, maar toch. Een collega waarschuwde me daar ook al voor. Als ik wil dat er echt iets tot stand komt, zal ik af en toe iets moeten maken, iets moeten vastzetten. Dat kost me zo'n moeite. Ik moet oppassen dat ik niet te veel mensen van de delegatie tegen me in het harnas jaag. Af en toe hangt er al een beetje een gespannen sfeertje.

Evy

xxxx

Werken vanuit de vier krachten vraagt om stilstaan, om bewustzijn van de krachten, om telkens weer beginnen met een leeg blad.

Midden tussen de vier krachten is alles en is leegte. Dáár komen liefde en kracht samen, ontmoeten focus en passie elkaar, vallen binnen en buiten samen. Daar is het leven verbonden en kan het opnieuw gestalte krijgen. Het is het punt vanwaaruit je telkens opnieuw begint, waar je telkens langs komt, waar het bewustzijn kan groeien.

Een choreografe met wie ik samenwerkte, nam dat moment van leegte heel letterlijk. Telkens als zij een voorstelling had gemaakt en gespeeld, hief ze daarna het gezelschap op. Door op reis te gaan nam ze bovendien letterlijk afstand van haar creatie. Daarna zocht ze heel bewust naar een totaal nieuw en voor haar onbekend perspectief om te beginnen aan een nieuwe dans. Vervolgens zocht ze daar heel precies passende nieuwe muziek, nieuwe dansers en nieuwe bewegingen en omgevingen bij. Ze repeteerde nooit in dezelfde studio als daarvoor.

Dit klinkt heel extreem, maar ik herken er ook wel iets in. Als ik begin aan een nieuwe adviesopdracht, probeer ik ook om zo precies mogelijk in het midden te gaan staan, om even los te laten wat ik eerder bij andere klanten deed, om dit niet meteen met de collega met wie ik ook in een ander project werkte, op te pakken. Gewoon even heel bewust opnieuw kijken, echt even vanuit de leegte de opdracht doorgronden en dan nagaan welke mogelijkheden ik zie en dan pas kiezen met wie en op welke manier ik de opdracht ga uitvoeren. En ik merk dat mijn werk daar beter van wordt. Hetzelfde doen als bij een andere klant is altijd minder effectief dan even door het midden lopen. Jezelf even losmaken van je automatismen en gewoontes maakt het bijna altijd beter.

IN HET MIDDEN STAAN

Veranderen in volle vaart, geen moment is herkenbaar vanuit de context van een vorige situatie, de enige maatstaf in het midden is wie jij bent en vanwaaruit jij wilt handelen. Als ik met mensen op pad ga om antwoorden te vinden op vragen die zij hebben, in hun eigen leven of in hun werk, is dat een unieke zoektocht. Er is niet één route of één antwoord. Er zijn er duizenden. En waar het steeds weer om gaat, is je eigen route te vinden, en je eigen antwoord. Het gaat erom daar eigen in te zijn en er verantwoording voor te nemen. Iedereen heeft talenten, is

begaafd, heeft ervaring en wil ontwikkelen, en iedereen wil dat met de wereld delen. Daar bewust in worden is een groot goed. Daarna kunnen leven en handelen nog groter: in het licht gaan staan, durven zijn wie je bent en dat ten dienste stellen van de wereld om je heen, zonder oordeel, zonder eisen, gewoon omdat dat is wat je kunt en wilt doen. Het midden tussen de vier als basis nemen is een sleutel tot die bewustwording van je eigen route, je bijdrage, je zijn.

Je kunt in het midden staan, je kunt er alleen maar zijn, ernaartoe gaan is geen doel op zich. Je kunt ervaren hoe het is om daar te zijn, en ook die ervaring is nooit gelijk aan de vorige keer dat je in het midden was. Het midden is cruciaal en ongrijpbaar tegelijk. Vanuit het midden ervaar je alles en niets, alle krachten samen en tegelijk een volledige leegte.

*Een weerloze kracht
doorzichtiger dan water
minder tastbaar dan lucht
beweeglijker dan vuur
meer helend dan de aarde
Het vijfde element
met als richtingloos doel
in eindeloze beweeglijkheid
niets van elkaar te scheiden
waar alles al verbonden was*

In het midden tussen de vier krachten gaan staan vraagt om moed, moed om steeds van perspectief te veranderen, van breed naar smal, van groot naar klein, passend bij wat de situatie van je vraagt.

In het midden gaan staan is niet alleen een rationele activiteit. Het is eerder een gevoel van herkenning als je er bent. In het midden ervaar je vaak een gevoel van flow, een vanzelfsprekendheid in handelen, spontaniteit en manifestatie lijken haast samen te vallen. Je voelt dat je door

de krachten kunt dwalen en dan weer terug kunt komen in een ander midden en zo een nieuwe balans weet te vinden. Juist dat verdwalen vraagt om veel moed. Je moet telkens de bijzondere positie van het midden verlaten en vertrouwen dat het midden zich altijd weer aan je voor doet.

In het midden staan is kwetsbaar, op die plaats kun je geraakt worden, zie je je ontroering onder ogen, de impact van je handelen in het hele systeem, in het geheel. Dat vraagt om daadkracht en niets doen, om te durven staan in wat onzeker en groots tegelijk is. Het is net alsof je even tussen hemel en aarde mag zijn, alsof je de wijsheid uit beide werelden tegelijk beschikbaar krijgt, waardoor je iets anders kun creëren dan in het hier en nu alleen.

*Op weg
Telkens opnieuw
Ontvangen worden
andere betekenissen ervaren
nieuwe verbindingen laten ontstaan
net zolang tot het
eigen bestaan
robuust is geworden
en een nieuwe kiem
kan ontstaan*

En dat is een voorwaarde om stappen te zetten naar iets wat groter is dan jijzelf, om net even boven jezelf uit te stijgen en te handelen in verbinding met een geheel, vanuit een soort ruimte tussen aarde en kosmos.

GROEIEN IN BEWUSTZIJN

Door vanuit de vier krachten om te gaan met vragen, situaties, ontwikkelingen, leren, reflectie op wat goed of verkeerd ging, groeit je bewustzijn van de vier. Je leert ze beter kennen, je kent hun dynamiek, hun gebruiken en vooral de manier waarop ze voor jou werken. De vier zijn aan de ene kant in hun oervorm universeel, en tegelijkertijd in al hun verschijningsvormen voor iedereen altijd weer anders. Elke kracht neemt specifieke vormen aan bij ieder individu, soms dicht bij het universele, soms heel ver daarvandaan.

Van: Iris

Aan: Joris

Onderwerp: Re: Componeren

Hoi Joris,

Een concert in de maak, geweldig! Ik ben jaloers op je. Ik weet dat je er niet van houdt als ik zeg dat dingen er al zijn voordat ze af zijn. Maar ja, dat is het verschil tussen jou en mij. Als ik het heb gedacht, ben ik eigenlijk al klaar. Voor jou begint het dan pas. Wat ik me daarbij afvraag, is hoe je gedurende al die tijd van uitwerken, van perfectioneren, van afmaken en dan weer verfijnen je passie vast kunt houden.

Ik heb inmiddels weer wat tijd gevonden om aan mijn concept over belonen te werken. Volgens mam is de tijd nog niet rijp voor zo'n uitgewerkt plan. Mensen weten nog nauwelijks wat hun talenten en gaven zijn. Laat staan dat werkgevers daar iets mee willen doen. Jezelf zijn en anderen zichzelf laten zijn is heel moeilijk volgens haar, en heeft nog tijd nodig. Ik denk dat, als ik me er hard genoeg voor maak en voldoende overtuigingskracht inzet, het dan gaat lukken. Maar misschien heeft ze wel gelijk. Twee dagen thuiszitten met mijn zieke dochter heeft me wel duidelijk gemaakt dat er dingen zijn die je niet kunt afdwingen. Ziek is ziek, maar meer dan dat: mijn dochttertje heeft zo haar eigen manier van

zijn. Ze weet zo goed wat belangrijk is en wat niet, wat ze nodig heeft en wat niet. Zo vertelde ze me precies welke verhaaltjes haar beter zouden maken, en door welke vruchten ze aan zou sterken. Op de een of andere manier weet ze gewoon wat goed is en wat zal werken. En weet ze ook wat nodig is voor haarzelf. Jammer dat we dat vermogen als volwassenen zo gemakkelijk verliezen. Al schrijvende realiseer ik me dat ik mensen misschien niet kan dwingen om zichzelf te zijn. En dat dit mogelijk ook niet in regels te vatten is.

*Lieve Joris, mijn plicht (Maaïke) roept me. Ik hoor snel weer van je.
Iris*

Door het spel te spelen word je je bewust van je eigen rol als choreograaf, als regisseur van je handelen in het veld van de vier krachten. Welke dynamiek past bij je, welk samenspel inspireert, maakt je effectief? Welke route loop je het liefst? Welke krachten liggen je meer, welke minder, welke combinatie zie je het liefst?

En langzaam maar zeker groeit je bewustzijn naar een niveau waarop het spelen en dansen vanzelf gaat, deel van je wordt, je dichterbij je eigen en de collectieve of universele wijsheid brengt.

*In de spiegel zag ik
Na verloop van tijd
Niet langer meer
De schoonheid van de jeugd*

*In de spiegel
Zag ik een vrouw
Die het antwoord herkent
Maar nog niet weet welke vraag zij stelt*

*In de spiegel
Zag ik haar groeven
Haar tranen vol van liefde voor het leven
Haar verleden vol angst en zo gedreven*

*In de spiegel
Ontmoette ik
uiteindelijk
die oude wijze vrouw*

*Ik draaide
En zag mijn zijde
Eerst de jonge
Dan de oude*

*In de spiegel
Ontmoette ik
Op het kruispunt der tijden
De dynamiek van leven*

*In de spiegel
Leerde ik
Dat ik en ik alleen
mijn bestemming was*

*In de spiegel
Besepte ik
Dat mijn lot er
Een van velen is*

DE DYNAMIEK VAN DE KRACHTEN

De krachten spelen met elkaar. Er middenin gaan staan vraagt erom dat je de spanning tussen de tegenstellingen, tussen de verschillen kunt dragen.

Elk samenspel is mogelijk. De krachten werken in tweetallen op elkaar in en allemaal samen. Als je je bewust kunt zijn van het spel van alle vier, dus als elke kracht in de dans of in het proces wordt betrokken, spreek ik van heelheid.

Om het spel van de krachten beter te begrijpen is de pas de deux een hulpmiddel. Hoe dansen alle combinaties van twee samen? Wat is de kracht daarvan en wat de schaduw? Welke kracht kan de balans van een verstoorde pas de deux beïnvloeden? En hoe dansen de verschillende assen samen: het geheel en de delen, het zichtbare en het onzichtbare, de actie en de reactie, en de inclusie en de exclusie?

SPANNING OP DE ASSEN

De dans van de assen is eigenlijk een dans tussen uitersten, tussen dualiteiten, tussen voor- en achterkant, tussen licht en donker. De tegenovergestelden ontmoeten elkaar. Het is een beweging van aantrekken en afstoten, waarbij de een de ander in gang zet, als magneten die elkaar wegduwen. Zodra je te veel bij de één bent, begint het verlangen naar de andere kant. Te veel licht doet verlangen naar het donker en andersom. Zonder elkaar zou er geen beweging zijn, geen verandering, geen ontwikkeling en geen leven.

Er zijn vier soorten spanning te onderscheiden:

1. Geheel en de delen
2. Zichtbaar en onzichtbaar
3. Actie en reactie
4. Insluiting en uitsluiting

Van: Melchior

Aan: Joris

Cc: Evy

Onderwerp: Ik zag het gebeuren

Hallo Joris,

Een collega van mij zei eens: 'Iets onderzoeken zonder daar zelf door beïnvloed te worden is niet verbonden en daarmee onbetrouwbaar.' Ik heb zijn uitspraak weleens betwijfeld, maar met jou heb ik het zien gebeuren, Joris. Wat heb ik daarvan genoten. Je speelde met de thema's en ik zag je veranderen. Je werd geraakt door wat je deed, door wat er met ons gebeurde. Je begreep wat er voorbij de noten was. Je muziek was bezielend, bevlogen en veelzeggend. Achteraf hebben mijn collega's en ik onze ervaringen met elkaar gedeeld. Jij was toen al weg. Maar de magie van de muziek bleef. In ons onderzoek naar de dynamiek tussen logica en mythe werd ons duidelijk dat het gaat om de mythische zorg voor een gebalanceerde wetenschap, waarin weten en vertrouwen samengaan, waar maakbaarheid en overgave elkaars gelijke zijn. We gaan erover publiceren. Dat betekent dat we een redenering gaan opbouwen. En wat ik graag zou willen, is die redenering in woorden en muziek maken. Dus Joris, ik vraag je nog een keer om samen met mij te werken rond hetzelfde thema. Maar nu concreter. Wat ik straks nodig heb, is een muziekstuk waarin iedereen kan ervaren wat wij hebben ervaren. Het is er al, je hoeft het alleen maar op te schrijven.

Groeten,
Melchior

1 Geheel (kosmos en aarde) en de delen (vrije wil en creatie)

Het geheel onderzoeken geeft overzicht, het deel bestuderen leidt tot begrijpen, samen geven ze inzicht. Het geheel verlangt ernaar de delen te kennen; de delen verlangen naar aansluiten bij het geheel – ergens bij willen horen en tegelijkertijd je willen onderscheiden, de werking van iets willen begrijpen zonder te vergeten dat het onderdeel is van iets anders, fragmenteren om daarna weer te helen.

De dans van het geheel en de delen gaat in essentie om de zoektocht naar de harmonie tussen destructie en constructie, tussen vernietigen en voortbrengen, tussen vernielen en helen.

*Zoals soms een geur uit het verleden
Zonder echt te weten
Je de zekerheid verschaft
Over hoe je het beleefde
Of zoals elke stilte in je huis
Vertelt wie hier is en wie niet
Zo aanvaard ik
In vol vertrouwen een flard
Een minuscuul fragment
Dat mij ongemerkt beroerde
Zeker wetend dat die splinter
Mij grootmoedig zal getuigen
Van de in haar verscholen alomvattendheid*

Om meer te leren van elkaars werk oefenen we met een groepje collega's vaak elkaars manieren van werken. In dat kader liet een collega mij de volgende oefening doen. Zij kwam binnen met een bos prachtige rozen en gaf ieder van ons er één. Vervolgens vroeg ze ons om de roos blaadje voor blaadje af te pellen, vervolgens de blaadjes te verscheuren en daar-

na de losse delen te verpulveren. Ik deed het met pijn in mijn hart. Haar volgende vraag was of ik de roos had kunnen leren kennen in het troosteloze stapeltje lichtroze gruis dat voor me lag. Mijn eerste antwoord was: natuurlijk niet! In de delen kunnen we het geheel niet leren kennen, maar we leren van die delen wel heel veel over het geheel.

Wat ik leerde van die oefening, was dat ik me bewust moet zijn van wat ik beoog. Wil ik meer weten over functionaliteit óf over de schoonheid van de roos? In het eerste geval zal ik de roos ontleden, in het andere geval zal ik de bloem juist heel laten en hem bekijken en ervaren in het verder tot bloei komen en weer afsterven.

Het deconstrueren van iets kan vele doelen dienen, bijvoorbeeld de werking of de samenstelling ervan onderzoeken, of om te zien of je van de delen weer een nieuw geheel kunt bouwen. In dat laatste geval was het vernietigen van de roos een begin van een kunstwerk geweest, een daad van transformatie. In het eerste geval had het een begin van nieuwe kennis kunnen zijn.

Het voorbeeld geeft aan dat elke handeling betekenis heeft voor deel en geheel. Er is dan niet slechts één betekenis, de variatie is oneindig, afhankelijk van de context die we zien en de keuzes die we maken.

2 Zichtbaar (aarde en creatie) en onzichtbaar (kosmos en vrije wil)

In het zichtbare huist het onzichtbare en andersom. Het een verhult het ander. Het is net alsof je als je naar het een kijkt het ander niet kunt zien, of niet mag zien. Waar het geheel en de delen steeds naar elkaar verwijzen, sluiten zichtbaar en onzichtbaar elkaar uit. Kijk je naar het wit of naar het zwart? Kijk je naar de objecten of naar de ruimte daartussenin? Kijk je naar de realiteit, de materie of naar het waarom, de zin, de betekenis, de bedoeling?

De essentie van deze dualiteit zie je terug in de spanning tussen realiteit en spiritualiteit, tussen hoe en waarom, tussen wat is en wat de zin is.

In de realiteit, het tastbare kun je je bezighouden met de hoe- en de wat-vraag. Wat is het, waar is het van gemaakt, hoe werkt het? Allemaal vragen die betrekking hebben op de materie en het functioneren ervan: technisch, biochemisch, fysiologisch... Vanuit het tastbare is de waarom-vraag niet aan de orde. De waarom-vraag vraagt naar de zin van het leven, de hoe-vraag is slechts geïnteresseerd in het technisch functioneren van het leven. De reële wereld is meetbaar, onderzoekbaar en rationeel verklaarbaar, ook al is tot op heden nog niet alles verklaard.

In de onzichtbare wereld is er een spirituele kwaliteit die met de fysieke vorm is verbonden, eraan voorafgaat of die juist opvolgt. Die spirituele kwaliteit heeft met ons lichaam en leven een bedoeling, en geeft ons leven 'betekenis'. Op de hoe-vraag is slechts één antwoord goed: het wetenschappelijke antwoord, dat zich in de loop der eeuwen steeds meer heeft verdiept en in de toekomst verder zal evolueren. Op de waarom-vraag heeft ieder mens zijn eigen innerlijke antwoord.¹⁴

3 Actie (creatie en vrije wil) en reactie (creatie en vrije wil samen met kosmos en aarde)

Actie en reactie, het is kiezen of delen. Reageren sluit zelf actie ondernemen uit. Voor dit duo geldt: het is het een of het ander. Je volgt of je leidt. Je volgt je autonomie of de groep, de ander, de omgeving, de onderstroom. In essentie gaat het er dan om of je de situatie inschat als maakbaar of ervaart als een openbaring. Als iets wat zich aan je voor- doet of als een platform voor creatie.

.....
¹⁴// Met dank aan Peter Delahay.

Van: Iris

Aan: Evy

Onderwerp: Help!

Lieve mam,

Je hebt gelijk, ik kan de wereld niet dwingen. Ik heb vanmorgen mijn plan voorgelegd aan de directie en die vindt het niets. Volgens de directieleden zijn bedrijven bedoeld om winst te maken en niet om mensen zichzelf te laten zijn. Ik heb alles uit de kast gehaald om ze te overtuigen, maar het is niet gelukt.

Hoe doe jij dat toch? Jij krijgt altijd iedereen mee met jouw plannen.

Waarom kan ik dat niet? Ik hoor je in gedachten al zeggen: 'Maar Iris, dat zijn niet mijn plannen, ik maak groter wat zich aandient.' Maar ik kan bijna niet geloven dat je er niets aan toevoegt. Dat je alleen maar meegaat met wat al in beweging is. Het lijkt me zo dienstbaar, zo jezelf wegcijferend.

En alweer hoor ik je stem in mijn hoofd: 'Probeer eens te kijken, wilden ze echt niet, of ging het te snel, was het te veel ineens, een overval, een plan uit het niets?'

Ik vrees dat je gelijk hebt. Ik had hen al vanaf het begin moeten betrekken.

Dan hadden ze misschien samen met mij gezien dat het bedrijfsleven verandert. Dat authenticiteit belangrijk is. En wie weet, hadden ze dan zelfs meegedacht over het concept. Op de een of andere manier zal ik moeten leren om de ruimte en het ritme van mijn omgeving te begrijpen.

Ik kan alleen zo makkelijk en snel zien wat allemaal kan, wat in de toekomst mogelijk is. En daar word ik veel te enthousiast van...

Verder veel liefs en ik ben benieuwd naar de foto's en je verhalen.

Liefs van Iris.

Van leiders verwachten we vaak dat zij de wereld maken, dat zij ingrijpen, dat ze regelen dat het gaat zoals zij willen, zoals zij hebben bedacht. Sommige leiders vinden dat lastig. Pim, een directeur van een groot bedrijf zei eens tegen me: 'Mensen letten heel erg op je. Ik moet

echt proberen om los te blijven van die gedachte, anders durf ik niet te beslissen, durf ik niet te ondernemen.' Alleen door zich af te sluiten van de omgeving kon hij voorkomen dat hij te veel vanuit de reactie zou handelen. Cynthia, directeur van een bejaardentehuis, gaat juist uit van het tegenovergestelde. Zij zegt: 'Je moet weten hoe het voelt, hoe het echt is om goede besluiten te kunnen nemen. Als je niet echt contact maakt met de mensen, neem je besluiten waarvan je de consequenties niet hebt doorleefd en die mogelijk niet goed zijn voor je mensen.'

En toch zijn ook deze twee assen (leiden en volgen) verbonden, net als de eerdere twee. Leiden en volgen gaan over leiderschap. Niet leiderschap in hiërarchische zin, maar als een basisgegeven van mens-zijn: beslissingen nemen over zaken die groter zijn dan wijzelf.

We nemen dagelijks vele besluiten die niet alleen onszelf betreffen. Sommige keuzes hebben ook invloed op het leven van anderen, hoe klein ook. Alleen als je in staat bent om de afweging te maken tussen collectief en individu, tussen dat wat buiten jou is en dat wat in jou is, kun je verantwoording nemen voor de moraal van je keuze. Dan kun je erachter staan vanuit wie je bent en het verantwoorden tegenover waar het toe bijdraagt. De spanning van actie en reactie vertaalt zich in de verbinding van willen én weten.

Marco, leidinggevende van een fabriek waar ze het belangrijk vinden om mensen veel verantwoordelijkheid te geven in hun eigen werk, worstelt geregeld met deze spanning. Nog niet zo lang geleden maakten een paar medewerkers een fout waardoor een machine vastliep. Schade: een half miljoen euro. Dezelfde groep had al een paar keer eerder fouten gemaakt. Marco wilde graag dat de mensen verantwoordelijkheid zouden nemen voor hun daden. Maar in plaats van onder ogen te zien wat ze fout hadden gedaan, te zoeken naar de oorzaak en te komen met oplossingen, wa-

ren de medewerkers vooral bezig met zichzelf. Ze overtuigden elkaar ervan dat ze echt niets anders hadden kunnen doen, dat het eigenlijk hun fout niet was. Uit onzekerheid overschreeuwden ze hun eigen fouten. En Marco trapte er bijna in. Hij nam bijna de verantwoordelijkheid voor hun besluiten op zich en stond op het punt voor hen te handelen. Net op tijd zag hij in dat dit niet de manier was om hun individuele handelen weer in verbinding te laten komen met de belangen van het geheel. Daarvoor was actie van hen nodig en reactie van Marco.

Marco koos voor een derde weg: hij liet een extern onderzoek naar de oorzaak uitvoeren en gaf de betreffende medewerkers samen met hun collega's de opdracht op basis daarvan oplossingen te bedenken voor de toekomst. Zo creëerde hij een veld waarin anderen in actie konden komen en verantwoording konden nemen, en kon hij de verleiding weerstaan om het zelf over te nemen.

4 Insluiting (aarde en kosmos) en uitsluiting (vrije wil en creatie)

Inclusie en exclusie vormen een dans van grenzen. Wie of wat hoort er wel bij en wie niet?

Zo zijn de aarde en de kosmos insluitende krachten. Alles mag erbij, niets wordt uitgesloten, er is geen richting. Vrije wil en creatie zijn juist uitsluitende krachten. Ze richten de aandacht en geven focus of bestemming. Ze selecteren en sluiten dus andere elementen uit.

Als alles erbij hoort, raken we elk zicht kwijt en is er geen onderscheid meer. Onderscheid is nodig om te kunnen richten, om aandacht aan iets te kunnen geven, om te kiezen, te creëren. Tegelijkertijd kun je je afvragen waar je de grens trekt. Ver weg of dichtbij? Is het een open of een gesloten grens? Beweeglijk of vast?

Een goed afgebakend gebied kan een gevoel van veiligheid geven, maar ook van gevangenschap. Een heel open gebied kan worden ervaren als verloren en onveilig of daarentegen juist als vrijheid. De kern

van deze tweevoudigheid is de keuze voor een open of een gesloten systeem, een systeem in de betekenis van groep, stelsel, organisatie of maatschappij. Daarbij is van belang om je ervan bewust te zijn wanneer je voor het een kiest en wanneer voor het ander. Zo werk ik soms samen met een netwerk dat een heel open karakter heeft. Iedereen mag erbij. We ontmoeten elkaar geregeld en dat is altijd inspirerend, gezellig en verrassend. Telkens zijn er andere mensen en gebeuren er weer andere dingen. Daar geniet ik van. Tegelijkertijd mis ik iets. Ik mis het gevoel van samen iets opbouwen. Daarvoor is meer samenhang, meer beslotenheid nodig. De openheid maakt dat ik elke keer opnieuw moet beginnen met een ontwikkeling. Als ik met een vaste groep werk, kan ik dieper ingaan op de ontwikkeling, kan er een vervolgverhaal ontstaan. Maar als ik te lang met dezelfde groep werk, ontstaat er juist een vorm van vervlakking. Op een bepaald moment kom je niet verder meer, dan heb je nieuwe inspiratie van buiten nodig. De levendigheid van groepen zit in de interactie tussen de insluitende en de uitsluitende dynamiek.

Van: Evy

Aan: Joris

Cc: Melchior

Onderwerp: Componist in spe

Lieve Joris,

Ga je het echt doen? Dat muziekstuk schrijven voor Melchior? Dat zou geweldig zijn.

Je hebt het in huis met je gevoel voor schoonheid en je discipline, en nu ook je connectie met de kosmos. Eerder heb je al ervaren hoe belangrijk je wil kan zijn. En als moeder wil ik je graag een wijze raad meegeven. Je zult je wil nodig hebben om je compositie te volbrengen. En deze keer vooral je wil in de vorm van passie. Maar passie is niets als het niet gedragen wordt en gegrond is. Daarom wil ik je iets teruggeven uit je jeugd, iets waarvan

Ik denk dat je het goed kunt gebruiken. Weet je nog dat je er vroeger van droomde om landschapsarchitect te worden? Je kon uren vertellen en dromen over hoe je natuur en cultuur met elkaar zou verweven. Hoe ze elkaar zouden verrijken, stimuleren en wederzijds mooier maken. Je wilde op die manier de natuur een plekje geven in de cultuur. Ik denk dat daar je passie ligt: in het samenbrengen van natuur en cultuur. En als je dat in je muziek kunt leggen, zal het een betoverend meesterstuk worden. Want dan staan je wil, de kosmos en de natuur samen garant voor een creatie van ongekennde schoonheid. Vergeet niet: daar waar de krachten samenkomen, begint een nieuw leven. Veel liefs van je moeder.

Systemen ontmoeten elkaar en kunnen vermengen in een tussengebied op de grens van beide. Daarom moeten we het terrein van de overgang expliciet erkennen als een terrein van chaos, van zoeken, als een moment in de tijd van niet weten, van wisselende perspectieven, van onvoorspelbaarheid, waarop steeds andere spelers samen tot een oplossing moeten komen.

Je zou het een 'chaordisch tussengebied' kunnen noemen, een plaats waar systemen werken op de grens van hun functionaliteit, en dus op de grens van hun orde, van hun zekerheid.

Openheid van en tussen systemen kenmerkt zich door tijdelijkheid, steeds variërende spelers, onvoorspelbaarheid en wisseling in autoriteit. De wisselwerking tussen open en gesloten, tussen in- en exclusie wordt dan als in- en uitademen, een vloeiende beweging van binnen naar buiten en omgekeerd. Als deze beweging echt soepel en natuurlijk stroomt, ontstaat de mogelijkheid voor cocreatie. Cocreatie maakt het mogelijk om beweging groter te maken dan een individu, een groep of een systeem. Wat elk deel afzonderlijk niet kan, kan het samenspel wel. Dat betekent dat cocreatie iets anders is dan onderhandelen, overtui-

gen, meedenken, uitleggen, informeren, draagvlak zoeken en win/win. Cocreatie is een moment waarop door ieders autonome inbreng iets ontstaat wat groter is dan de delen en wat er daarvoor nog niet was. Het is iets wat alleen uit die combinatie geboren kon worden en anders niet had bestaan. Het is dus een unieke nieuwe creatie in die situatie – vaak een nieuwe betekenis, soms een nieuwe vorm of nieuwe materie.

SAMENSPEL VAN DE KRACHTEN

Het samenspel langs de assen verwijst naar de mogelijkheid om werelden te verbinden, om spiritualiteit in te brengen in de realiteit, in de wetenschap. Het verwijst naar de mogelijkheid om te zien dat meebewegen of volgen gelijkwaardige sleutels tot succes zijn. Het verwijst naar de mogelijkheid om onderzoeksmethoden voor het geheel en de delen te ontwikkelen. De vier krachten bieden niet alleen een referentiekader vanwaaruit je als individu kunt werken, ze geven ook een startpunt om dit te doen als groep, als bedrijf, als discipline, als samenleving of cultuur. Ze bieden een frame om te komen tot verbindingen die op dit moment nog niet vanzelfsprekend zijn. Het laatste deel van dit boek gaat daar verder op in.

DE COMBINATIE VAN TWEE

Een pas de deux, een dans voor twee, vormt meestal het hart van een klassiek ballet. Dáár kunnen de solisten zich laten zien en dáár komen hun mogelijkheden tot uitdrukking. In de pas de deux laten de dansers het mooiste van zichzelf zien, met de bedoeling de ander daarin te laten delen en uit te nodigen hetzelfde te doen. De twee dagen elkaar uit, dragen elkaar en zo ontstaat een dynamiek die ze ieder voor zich niet zouden kunnen bereiken. Door samen te gaan worden beiden meer zichzelf, mooier dan ze alleen ooit zouden kunnen zijn. Zo gaat dat in relaties ook: de liefde maakt je meer jou. Door samen te gaan ontstaan twee sterkere individuen dan ze alleen zouden zijn. Door jou ben ik

meer mij. De ander maakt je meer jezelf en andersom. En tegelijkertijd ontstaat er een derde verhaal, namelijk dat van het samenspel.

Ook de krachten ontmoeten elkaar in een pas de deux. Elk duo heeft een eigen dynamiek, een eigen bijdrage, die verschilt afhankelijk van de vraag wie geeft en wie ontvangt, of bij wie het initiatief begint en wie het overneemt. Het volgende schema geeft een overzicht.

VAN/INITIATIEF NAAR/DRAAGT BIJ	AARDE	CREATIE	KOSMOS	VRIJE WIL
AARDE	groeien	genereren	symboliseren	vooruitzien
CREATIE	onthullen	perfectioneren	ontvouwen	uitdagen
KOSMOS	energie uitwisselen	transformeren	uittreden	duiden
VRIJE WIL	verbinden	verspreiden	vrij zijn	vernieuwen

Aarde/aarde: groeien

De aarde maakt de aardekracht groter en stimuleert daarmee de groei. Aarde en aarde leiden samen tot willekeurige, overvloedige groei – groei in variatie, groei in aantal, weelderige en eindeloze groei in alle soorten en maten, groei als een vanzelfsprekende, ongestuurde dynamiek. Het is de samenhang die bepalend is voor de groei, het één leidt tot het ander, het één voedt het ander, vernietigt het ander, bevrucht het ander en vermengt met het ander. Het is een vanzelfsprekende groei, die nooit stopt tot het moment van verstikking door overdaad, zodat een volgende fase van groei het daarna weer kan overnemen. Het is de groei van de aarde zonder de interventie van buiten, zonder verstoringen in of van de kosmos, zonder interventies van de mens.

Van: Iris

Aan: Evy

Cc: Melchior

Onderwerp: Bijna af

Hallo mam (en pap),

Ik heb het stuk voor je educatiecentrum bijna af. Ik heb zoveel mogelijk de woorden gebruikt die jullie me vanuit Afrika hebben gegeven, iets wat ik eerlijk gezegd zelden doe. Ik weet nu dat ik het vaker zal doen, het is prachtig om te werken met wat je wordt gegeven. Het is bijna alsof ik een gedicht mocht maken van jullie woorden.

Geen zorgen, het is een degelijk concept geworden, waar je zeker ook subsidie mee kunt krijgen, maar jullie droom zit erin. Door jullie woorden te gebruiken ontstond er een verbinding tussen de Afrikaanse manier van denken en werken en die van Nederland. Daardoor ontstond een nieuwe structuur voor het project, waarin planmatig werken en spontaniteit samenkomen.

Het zou mooi zijn als jullie in het educatiecentrum de kracht van de aarde ook vanuit verschillende perspectieven en culturen kunnen laten zien.

Ik stel me zo voor dat je dan vanuit het Westen laat zien hoe de aarde werkt, vanuit het Oosten welke mystiek de aarde in zich draagt, vanuit het Zuiden welke ziel de aarde heeft en vanuit het Noorden in welke grotere orde de aarde zich bevindt. Ik merk dat ik alweer bijna voor jullie aan het willen ben... of misschien toch niet. Misschien is dit wel wat ik kan toevoegen aan jullie verhalen.

In de bijlage het concept. Veel succes ermee en natuurlijk lieve groeten!

Iris

Aarde met aarde verwijst in het dagelijkse leven naar de groei die groter is dan wij, naar waar onze uitvindingen ons overstijgen, naar waar de creaties een eigen leven gaan leiden. Het is prachtig als creaties boven ons uitstijgen. Tegelijkertijd is het ook het gebied waar een aantal actuele ethische dialogen plaatsvinden. Over genetische manipulatie bijvoorbeeld, of over nanotechnologie.

Aarde/creatie: onthullen

De aarde draagt de creatie, neemt het initiatief daartoe door materie en materieel aan te bieden, te onthullen, maar ook door de werking der dingen te tonen, door zich te laten onderzoeken, verkennen, bestuderen, ontdekken en ontleden. De aarde als organisatie doet in feite hetzelfde. De organisatie faciliteert de creatie door middelen, materiaal en materieel ter beschikking te stellen, net zoals een groep, een wijk of een maatschappij het de leden mogelijk maakt te creëren.

De aarde/de groep toont zich in al zijn facetten, reikt materie en energie aan om te komen tot nieuwe creaties.

*All the modern things
Like cars and such
Have always existed
They've just been waiting in a mountain
For the right moment
Listening to the irritating noises
Of dinosaurs and people
Dabbling outside
(...)
All the modern things
Have always existed
They've just been waiting
To come out
And multiply
And take over
It's their turn now...¹⁵
Björk*

.....
¹⁵// Björk, 'The modern things', van het album *Post*, 1995.

Moeders hebben vaak veel van deze combinatie in zich. De moeder van een jeugdvriendin was daar heel sterk in. Als wij ons verveelden, en dat gebeurde nogal eens, dan zette zij van alles op tafel zodat we naar hartenlust konden knutselen. En telkens weer zei ze dat we prachtige dingen maakten, ons stimulerend om door te gaan. Dat heb ik als geweldig ervaren: iemand die je steeds bevestigt in je experimenten, die je aanmoedigt om door te gaan, die je bewust maakt van wat je al kunt, wat je al weet, wat je verder nog zou kunnen en die zegt dat het zeker gaat lukken. Daar waar nodig hielp ze ons. En intussen maakte ze limonade en kregen we koekjes. En ze had er zichtbaar plezier in. Achteraf vraag ik me weleens af of ze er nooit genoeg van had. Ze deed het namelijk altijd en voor iedereen. Soms denk ik weleens dat ze misschien veel te weinig terug heeft gekregen. Want er is zeker een grens aan al dat geven, aanreiken en onthullen. Je kunt er uitgeput van raken.

Als de aarde uitgeput is, zoals ook organisaties, groepen of samenlevingen uitgeput kunnen raken, dan geeft hij niet meer, dan is er tijd nodig voor herstel, voor recapitulatie, voor reflectie, rust en heroriëntatie.

Creatie/aarde: genereren

De aarde is het basismateriaal voor de creatie, de creatie transformeert de aarde en zet zo een voortdurende stroom in gang van voortbrengen, verwekken, telen, scheppen en genereren. De creatie kan dankzij de aarde steeds weer nieuwe vormen genereren en geeft de aarde daarmee steeds opnieuw vorm. Ze voegt steeds nieuwe vormen, nieuwe uitingen en nieuwe expressies toe, waardoor de variatie aan vorm toeneemt. Door energie en materie steeds anders te combineren op macro-, meso- en microniveau, transformeren we langzaam maar zeker de aarde. En ook uit de creaties kun je weer volgende creaties genereren. En daar weer volgende uit, en daar weer, en weer. Als een perpetuum mobile.

Creativiteit of spontaniteit is de motor achter deze stroom, het verlangen om te maken, te creëren, bij te dragen, iets tastbaars achter te laten.

Af en toe kom je mensen tegen met een enorme energie en drive om te creëren. Ik heb een collega die met tomeloze energie steeds nieuwe activiteiten onderneemt, nieuwe trainingen geeft, een volgend boek schrijft en dan weer een grote bijeenkomst organiseert. Op de een of andere manier staat hij nooit stil, is hij altijd aan het werk en altijd bezig met iets nieuws, en meestal met meerdere dingen tegelijk. Het één is nog niet af of het volgende dient zich alweer aan. Zulke mensen zijn enorm productief. En zolang ze bezig zijn met de goede dingen (volgens henzelf), kunnen ze eindeloos doorgaan. Al zie ik ook dat zijn omgeving er af en toe wel moe van wordt en er baat bij zou hebben als hij iets minder bezig was

Van: Joris

Aan: Evy

Onderwerp: Werken!

Lieve mam,

Het muziekstuk voor pa is af! Eindelijk. Dus ik heb tijd, tijd om met jou mee te gaan naar je educatiecentrum in Afrika. Je hebt een prachtig initiatief laten ontwakken en Iris heeft een goed concept geschreven, dat ook nog geld heeft opgeleverd. Maar als je nu niet iets gaat doen, komt het er nooit van. En ik vrees dat jij in staat bent om gewoon te wachten tot het zich voltrekt. Keep on dreaming!

Wat ik voor je wil doen, is verhalen verzamelen. Verhalen over de kracht van de aarde. Verhalen uit het Noorden, het Oosten, het Zuiden en het Westen. Ik zal ze voor je opschrijven, ik zal kunstenaars vragen ze te verbeelden, ze te spelen en te zingen, zodat iedereen ze kan zien en horen. Zodat de kracht van de aarde weer tastbaar wordt, begrijpelijk en zodat je er opnieuw een verbinding mee kunt aangaan. Een verbinding van wederzijds respect en nut.

Dat zal een ongelooflijk werk zijn waar heel, héél veel discipline en precisie voor nodig is, en waar ik alle helpende handen bij kan gebruiken die je kunt vinden. Want dat zul jij moeten doen: mensen verzamelen die de verhalen willen onthullen, die hun geheime kennis over de aarde willen vrijgeven, die ons willen voeden met hun verhalen, zodat we ze kunnen transformeren in vormen die nu leiden tot inspiratie en anders handelen. Laten we meteen beginnen, ik heb al een to-do-lijstje gemaakt. Ik ga je bellen om afspraken te maken. Ik heb er zin in!

Groeten,

Joris

Creatie en aarde samen houden van groei, van steeds meer, van anders. Samen zijn zij de motor achter de westerse economie, de drijvende kracht achter de werking van de effectenbeurs, achter materieel welbevinden, achter nut en functionaliteit.

Als vrije wil of kosmos meespeelde, zou de dynamiek van bijvoorbeeld de beurs wezenlijk veranderen. Dan zou fantasie een rol kunnen spelen, of bestemming, of groei van het niet-tastbare. Dan zou bezieling mee kunnen doen, of verbinding, of...

Creatie/creatie: perfectioneren

Als de creatie de creatie versterkt, ontstaan werkelijke schoonheid en perfectie. Een prachtig voorbeeld daarvan is het werk van Brâncu i, een Roemeense kunstenaar uit de eerste helft van de twintigste eeuw die zei: 'In de kunst is eenvoud geen doel, maar men komt door het benaderen van de ware betekenis van de dingen, ondanks zichzelf, tot eenvoud.' Zijn zoeken naar perfectie, naar de essentie kwam tot uitdrukking in zijn werk en sublimerde hij in een van zijn beroemdste werken: het begin van de wereld ofwel het ei – een volmaakt ei, juist door de asymmetrie die het bij nader inzien heeft. Volgens de kunstenaar stelt deze vorm volmaakte schoonheid voor en geeft het de essentie van de wereld weer: een ei(cel).

De creatie en de creatie vertegenwoordigen samen de essentie van het streven of verlangen naar schoonheid, naar uiterlijkheid, naar perfectie. In het dagelijkse leven herken je dat verlangen naar schoonheid bijvoorbeeld in mode, design en architectuur, maar ook in zoeken naar wat niet klopt, naar wat nog ontbreekt, naar volledigheid en de ultieme balans der dingen.

Aarde/kosmos: symboliseren

De aarde voedt de kosmos met beelden, met ervaringen, met bewustzijn. De kosmos bewaart die beelden in archetypen, oervormen, universele symbolen. Zo verrijkt de aarde het collectieve geheugen van de kosmos.

Het is zoals bedrijven die een cultuur opbouwen die groter is dan zijzelf, zoals samenlevingen waarden en normen hanteren die groter zijn dan de som der delen, die als het ware een eigen leven gaan leiden zonder dat ze ergens geschreven staan. Zoals verhalen en mythen tegelijkertijd op verschillende plaatsen in de wereld ontstonden en elkaar hebben beïnvloed via het collectieve geheugen. Zo ontstaan ook nu nieuwe verhalen en nieuwe richtingen in organisaties en in samenlevingen, die in het grotere geheel bewaard worden en door de tijd heen steeds rijker geschakeerd raken.

Mensen die kunnen werken vanuit de bron van zowel aarde als kosmos hebben de gave om grote veranderingen die op komst zijn te duiden en te verbinden met het nu en de historie. Ze zijn in staat om woorden te geven, verhalen te vertellen, betekenis te maken van wat nog komen gaat.

Een dierbare vriend van me kan een gezelschap urenlang onderhouden over de grote veranderingen die de wereld in de volgende vijftien jaar moet doormaken. Hij vertelt ons precies waarom dingen nu gebeuren en hoe dat zal leiden tot een volgende stap, die weer zal leiden tot een belangrijke transformatie. We hangen aan zijn lippen, hij geeft ons het gevoel de wereld te begrijpen, en hij geeft ons hoop en houvast voor de toekomst. Hij is ons orakel. Toch is dat niet zo mysterieus als het misschien klinkt. Het is vooral een kwestie van echt kijken, echt luisteren, waarnemen en contact maken met wat er is. Het gebeurt mij regelmatig als ik werk met een bedrijf dat ik als het ware de puzzel voor me zie ontstaan. Ik zie wat de mensen in dat bedrijf bindt, waar zij naar streven, waar ze op

hopen, wat hun kracht geeft uit het verleden. Daaruit ontvouwt zich als het ware een verhaal dat al die elementen bij elkaar voegt en daarmee opeens expliciet wordt, vertelbaar, soms heel concreet, vaker via metaforen en symbolen.

Kosmos/aarde: energie uitwisselen

De kosmos zet licht op de aarde, beschijnt hem, maakt het leven daarmee mogelijk. Door het licht kan de aarde groeien, overvloedig zijn en leven geven. Zo zet de spirit van een organisatie bijvoorbeeld licht op mensen, waardoor zij groeien, levendig zijn en tot hun recht komen. Zo zet religie licht op de betekenis van het leven, zo zet spiritualiteit licht op een gemeenschap: 'We komen uit de lichtwereld het aardse gebied binnen met een geestelijk kapitaal: Dat zijn alle bewustzijnsinhouden die ons in dit leven ten dienste zullen staan om onze spirituele uitdaging aan te kunnen.'¹⁶

Dezelfde collega over wie ik eerder al schreef, die zo goed is in de kosmoskracht, kan dit proces van energie uitwisselen fenomenaal op gang brengen. Gewoon door er te zijn en door zonder woorden dat wat in de groep aan energie leeft, te verbinden en groter te maken. Als ik met haar werk in een groep, ontstaat er bijna als vanzelf een energie die de dialoog voedt, die de mensen groter maakt. Ik omschrijf het als een gevoel van overvloed. Ideeën, kennis, wil en gedrevenheid zijn er in deze groep genoeg. Alles in overvloed. En dat geeft ruimte en energie om er echt iets van te maken met elkaar.

Ook in teamsport kun je dat gevoel soms hebben, je weet gewoon waar de bal heen gaat, wie hem zal spelen en hoe hij bij jou komt. Je voorziet de beweging en je weet dat iedereen alles in huis heeft om dat te doen wat de overwinning nabij brengt. Het is alsof je niet langer vijf of tien

.....
16// Met dank aan Peter Delahay.

verschillende mensen bent, maar één groot organisme dat volledig in samenhang beweegt.

Vrije wil/aarde: vooruitzien, vooruitdenken

De vrije wil is de stem van de aarde en maakt het mogelijk om te plannen, te voorkomen, te voorspellen, vooruit te denken en zo mede de toekomst te creëren. De vrije wil kan door tijd en ruimte heen kijken en zien wat de toekomst is, daarmee deels ziend wat zich aandient in de materie en deels de toekomst aanroepend en daarmee in gang zettend.

Telepathie, empathie, voorzienigheid, aanvoelen, maar ook selffulfilling prophecy: allemaal verwijzen ze naar de interactie tussen vrije wil en aarde.

Met collega's voer ik soms hoogoplopende discussies of je de dingen nu echt kunt voorzien, of dat je ze door ze te bedenken zelf oproept of creëert. De een is ervan overtuigd dat je het allemaal zelf oproept en de ander heeft stevige bewijzen dat dat zeker niet zo is. Dat zijn leuke gesprekken waar we allemaal met veel emotie en plezier in staan. Ik denk steeds vaker dat beide vormen naast elkaar bestaan en met elkaar verweven zijn.

Creatie/kosmos: transformeren

De creatie realiseert wat de kosmos mogelijk maakt: de kosmos vertegenwoordigt ideeën, de creatie brengt ze voort. Als de creator werkt vanuit zijn intuïtie, vrij van eigen beweegredenen, vanuit het pure luisteren naar wat daarbuiten is, en van daaruit de vorm realiseert, zonder tussenkomst van vrije wil, dan transformeert de creatie de ideeënwereld direct uit de kosmos.

In het dagelijkse leven spreken we van werken vanuit intuïtie, vanuit bovennatuurlijke kracht. Typische uitspraken die bij deze combinatie horen, zijn bijvoorbeeld: 'Het is net alsof niet ik dit schrijf, maar alsof het me aangereikt wordt. Alsof iets anders me aanstuurt, me influïstert

wat ik moet doen.' Of: 'Soms weet ik dingen die ik echt niet kan weten, en waar ik ook direct naar handel. Achteraf blijkt dat altijd een gouden actie met vaak een verbluffend resultaat.'

Kosmos/creatie: ontvouwen

De kosmos brengt de voorzienigheid in de creatie. De kosmos verstoort en verrast het proces van vormgeven. De kosmos brengt het toeval in. De kosmos ontvouwt zich al dan niet synchroon met de creatie. In het geval van synchroniciteit komt de creatie in een stroomversnelling. Alle gebeurtenissen en de hele omgeving lijken mee te werken aan het totstandkomen van de creatie. De kosmos dient de creatie en het creatieproces onvoorwaardelijk.

Je spreekt van synchroniciteit als twee of meer gebeurtenissen min of meer tegelijkertijd optreden in een voor de betrokkene zinvol verband, dat niet per se als causaal wordt ervaren. Je zou het ook ontoevallige toevalligheden kunnen noemen. David Peat geeft het als volgt weer: 'De kosmos toont zich boven de lijn, maar gaat voort in het onzichtbare.' Zo ontvouwen zich volgens Peat deze schijnbaar onsamenhangende gelijktijdigheden.¹⁷

De andere kant van het ontvouwen is dat de kosmos zorgt voor tegenwerking, weerstand, versperring of zelfs sabotage. Dat beleef je vaak als: het kan geen toeval zijn, zo veel tegenslag.

¹⁷// Synchronicity, the bridge between matter and mind, David Peat, 1987.

Creatie/vrije wil: verspreiden

De creatie brengt de gedachten, de ideeën van de vrije wil in de wereld. De creatie maakt de ideeën robuust en tastbaar. De vrije wil heeft het verlangen die realisatie te verspreiden, te delen, uit te zaaien, over te dragen. De creatie manifesteert de gedachte, het idee, de droom, de wens, het verlangen.

De creatie zorgt voor robuustheid, stevigheid, eeuwigheid van gedachtegoed. Ze zorgt voor de realisatie van innovaties. Ze zorgt dat een uitvinding functioneert, dat het werkt, klopt en toepasbaar wordt, dat de vluchtigheid van een besluit wordt omgezet in een gerealiseerde of geïmplementeerde ontwikkeling, dat een voornemen een plan wordt, een plan een actie en dat een actie een resultaat heeft. De vrije wil gaat vervolgens weer aan de slag met dat resultaat, maakt het groter, bekend en geeft het roem. De vrije wil zorgt ervoor dat een idee een experiment wordt en een experiment de standaard, zodat de allereerste gedachte zich langzaam maar zeker over een steeds groter gebied kan verspreiden.

Marketeers en reclamemakers hebben vaak een combinatie van deze krachten als voorkeur, net als ondernemers. Het zijn mensen die uitspraken doen als: 'Dit wordt groot, we gaan het groots aanpakken, en als het aanslaat hebben we in no time een goudmijn.' Of: 'Dit is een geweldig experiment, dat moeten we voortzetten, er een formule van maken en die multipliceren, eerst nationaal en dan internationaal.' Of: 'Laten we hier licenties van verkopen, zodat we wereldwijd verkooppunten hebben.'

Vrije wil/creatie: uitdagen

De vrije wil helpt de creatie bij het oplossen van problemen. Als de creatie stagneert, te groot en ongebreideld wordt, grijpt de vrije wil in. De vrije wil stelt grenzen, bewaakt haalbaarheid en trekt los wat vastloopt. De vrije wil is vindingrijk als het gaat om tegenslag, onvoorziene omstandigheden, naderende deadlines en storende factoren. De vrije wil houdt de creatie in beweging, levendig en vitaal. Hij regelt voortschrij-

dend inzicht en de aansluiting bij andere creaties. De vrije wil bedenkt nieuwe toepassingen voor een bestaande creatie, andere betekenissen, uitkomsten en andere perspectieven in het creatieproces. De vrije wil daagt de creatie als het ware continu uit levendig te blijven en veranderlijk te zijn.

Mensen met een voorkeur voor deze combinatie noemen we vaak vindingrijk. Ze houden van problemen oplossen, moeilijke puzzels, en zijn niet voor één gat te vangen. Als ze iets echt willen, krijgen ze het ondanks tegenslagen toch voor elkaar. En bovendien zijn ze in staat om al werkend hun ideeën in de praktijk te verbeteren, nog slimmer, efficiënter en effectiever te maken.

Van: Melchior

Aan: Iris

Cc: Evy

Onderwerp: Belonen

Dag meisje,

Joris is druk met verhalen componeren. Dus ik kan me even met wat anders bezighouden. Mama heeft me je concept over belonen gestuurd. En ik denk dat ik iets wat ik heb geleerd van Joris weer met jou wil delen. Mogelijk brengt het je verder. De essentie van wat ik je wil schrijven, is dat alles wat je doet, verbonden moet zijn met jou. En jouw concept ervaar ik niet zo. Het is alsof je het van je af hebt geschreven en niet vanuit jezelf. En dat gebeurt inderdaad als je iets te hard wilt. Dan loopt het van je weg. Dan raakt het los van je, en dan raakt het los van jouw gedrevenheid, van jouw passie. En wordt het een levenloos document. En daarvan zijn er al veel te veel in deze wereld. Dat weet ik als geen ander. Hoeveel van zulke stukken heb ik zelf niet geproduceerd? Allemaal verdwenen in laden en in kasten die nooit meer opengingen. En sommige stukken wachtten een nog grimmiger lot: zij werden gebombardeerd tot belangrijk voor de

samenleving en moesten dan als basis dienen voor een nieuwe regeling of nieuw beleid. Beleid dat natuurlijk alleen maar nog bloedelozer kon worden dan mijn stuk al was. En hoe jammer ook, mijn kind, dat lot wacht ook jouw stuk. Een lade of een gruwelijk realisatietraject waar niemand in gelooft en dat waarschijnlijk nooit tot leven komt. Want iets wat niet verbonden is, kan nooit tot leven komen.

Daarom nodig ik je uit om dit weekend met mij mee te gaan op retraite. Een weekend vol stilte in een oud, bijna verlaten klooster. Er wonen nog een paar monniken en die hebben mij al meerdere malen tot een dieper bewustzijn naar mijn bezieling geleid.

Ik ben benieuwd naar je antwoord.

Groeten van je vader,

Melchior

Vrije wil/kosmos: duiden

Als je het licht, de kosmos kunt zien, is alles mooi. Het zijn de gedachten van de mens die het universum in stukken breken om de scherven te laten schitteren op aarde.

De vrije wil duidt wat onzichtbaar is, wat nog niet geweten, nog ongezien en nog onervaren is. De vrije wil interpreteert, geeft woorden, beelden en meningen. De vrije wil maakt dicht wat open is. De vrije wil creëert in het denken, in het voelen, in alles buiten het tastbare. De vrije wil ontvangt de signalen van buiten en vertaalt ze naar het aardse, naar begrip, naar ideeën, naar inzicht en naar potentiële vorm.

De vrije wil is, in interactie met de kosmos, een soort radio, een ontvangststation. Hij luistert naar verhalen van andere culturen, uit de wereld van de fantasie, de dromen, de verbeelding, en geeft daar duiding aan. Hij bedenkt een opvatting, een mening, een standpunt, een overtuiging.

De vrije wil is vrij in de keuze van duiding, en dat brengt verantwoording mee. Ben Okri verwoordt dat prachtig: 'Vrijheid is het grote thema

van de eenentwintigste eeuw. Niet terrorisme. Ook niet religie. Vrijheid. Wij denken dat vrijheid betekent dat je kunt doen wat je wilt. Dat vrijheid consumptie en onbeperkte keuze inhoudt. Genotzucht. Maar ik denk dat dit een te materialistische visie op het begrip vrijheid is. De nieuwe vrijheid die wij op ons moeten nemen, is de vrijheid om voor onszelf te denken en ons denken niet langer te delegeren aan een of andere politicus of intellectueel. Mensen nemen dingen voor kennisgeving aan. Ze nemen standpunten in voordat ze zelf hebben nagedacht, voordat ze zelf hebben bepaald welk gevoel ze bij een onderwerp hebben. Mensen moeten de vrijheid nemen voor zichzelf te denken.

Ik geloof daar sterk in om een heel simpele reden: in ieder van ons schuilt een kunstenaar. Wij hebben allemaal het vermogen om te luisteren en om te weten wat voor ons van waarde is. Wat goed is voor ons en voor onze kinderen. En bij welke mensen wij ons prettig voelen. In

deze tijd kunnen mensen zich meer uitdrukken dan ooit, maar één ding ontbreekt: helder denken. (...)

We zijn pas vrij als we zelfstandig kunnen denken. Als we de vrijheid nemen om vragen te stellen over alle dingen die we veronderstellen. Over de geschiedenis. Over wat we zien. En over wat we níét zien. Het is de vrijheid om achter de televisie te kijken en voorbij de krant. Het is de vrijheid om niet te geloven wat je wordt verteld. De vrijheid om zelfs niet het bewijs van onze eigen ogen te vertrouwen.¹⁸

De combinatie van de krachten kosmos en vrije wil maakt ons tot vrijdenkende en vrije mensen. We zijn vrij in de betekenis die we aan iets geven, daardoor kunnen we ontwikkelen, groeien, vernieuwen. Kunnen we verder kijken dan het voor de hand liggende, dan wat ons wordt aangereikt, kunnen we veronderstellen, toetsen, kritisch zijn. Het is deze combinatie die het mogelijk maakt verantwoordingen te nemen voor de toekomst, voor de ander, voor het grotere geheel. Het is ook deze combinatie die kan leiden tot charisma, tot grote verhalen, tot revolutie. En tot bemoeizucht, dwang, dictatuur en overheersing.

Kosmos/vrije wil: vrij zijn

De kosmos nodigt de vrije wil uit tot grenzeloosheid, tot enorme denksprongen. De kosmos bevrijdt de vrije wil. Hij maakt het onmogelijke mogelijk, en alleen de vrije wil kan dat bevatten, ermee spelen en zo komen tot werkelijke vrijheid, tot vrijheid zonder verantwoording voor de duiding, tot pure vrijheid

.....
18// Uit: 'De roeping van Ben Okri', interview met Jurriaan Kamp, verschenen in *Ode* nummer 52.

om te ervaren, te beleven, geïnspireerd te raken, te dromen, te zijn, vrij van materie, van grenzen, van mogelijkheden en onmogelijkheden, los van het harnas van het stoffelijke. Het is die vrijheid die kan leiden tot vernieuwing voorbij het voorstelbare, tot kwantumsprongen, tot innovaties buiten elk kader, tot het herkennen van een nieuwe dimensie, tot een volgende fase in bewustwording. Pure vrijheid is de bron van vernieuwing buiten de huidige orde, van het hervinden van eeuwenoude kennis, van ongebondenheid, van verbinding met het al.

Van: Iris

Aan: Joris

Onderwerp: Retraite

Lieve broer,

Vooraf omdat jij zo'n mooie ervaring had met pa, ben ik met hem op retraite gegaan. In een prachtig klooster aan de rand van een bos. Met aan de voorkant uitzicht over de rivier en de akkers daarachter. Ik moet zeggen dat het heel onwennig was om zo'n groot deel van de tijd (de hele dag eigenlijk) niet te praten en alleen maar te luisteren en gewaar te worden wat in je opkomt. Opmerkelijk ook dat er zo veel in je opkomt. Als je de tijd neemt, blijken er zo veel aspecten aan elk idee te zitten, en nog exponentieel veel meer mogelijkheden om er een verhaal van te maken. Wat ik nu kan zien, is dat mijn plan om mensen voor hun authenticiteit te belonen veel te oppervlakkig is en dat authenticiteit van iemand anders dan die van mijzelf nooit bij mij kan beginnen. Weten wat mogelijk is, geeft echt een andere kijk op de wereld. Ik zal nooit meer op dezelfde voortvarende manier een plan maken.

Toch weet ik ook dat die voortvarendheid nodig is. Als ik pa en de monniken hun gang laat gaan, komt er niets tot stand. Dan blijft alles in de intentie, in het onderzoek, in de vraag. Ik wil toch heel graag antwoorden vinden, oplossingen en nieuwe verhalen in de wereld

brengen. Alleen maar kijken, voelen en waarnemen is echt te mager voor mij. Zijn is mooi, maar vooruitgang is ook iets waard. Maar wat ik ook bedenk, het zal vanaf nu altijd vanuit mijn hoofd en mijn hart komen. Voor het verwekken van een levend plan zijn er immers altijd twee nodig. Tot snel, liefs van je inmiddels zeer verheven zusje, Iris

In ieders leven zijn periodes waarin het verlangen naar vrijheid groot is. Bij de een uit zich dat in het maken van een wereldreis, bij de ander in het experimenteren met softdrugs en bij weer een ander in het op zoek gaan naar spannende en niet eerder opgedane ervaringen zoals bungeejumping, parachutespringen of diepzeeduiken. Het verlangen naar het vreemde, naar volledige vrijheid is deel van het mens-zijn.

Kosmos/kosmos: uittreden

De kosmos versterkt de kosmos in vooral niet hier en nu zijn, in daar en ver weg te zijn, in ongezien en ongeweten te zijn. De kosmos aanschouwt de kosmos. In het hier en nu kennen we dat in de vorm van uittreden, in de vorm van het geheel buiten je lichaam gewaar zijn, van het al, van de plek waar alles en niets samenkomt. De kosmos helpt de kosmos bij het overgaan naar een andere dimensie.

De verbinding van de kosmos met de kosmos vertegenwoordigt de zielsverwantschap tussen mensen, de verwantschap die geen woorden kent, die buiten tijd en ruimte bestaat, die je herkent in een oogopslag. Zoiets als liefde op het eerste gezicht. De connectie van twee keer kosmos is de volstrekt open ontmoeting, zoals van verliefde mensen die alles van elkaar willen weten, alles aan elkaar willen tonen, om elkaar tot in het diepst van hun ziel te ontmoeten en daar de verbinding aan te gaan, zonder voorbehoud, zonder bewustzijn van de kwetsbaarheid die daaruit voortkomt, gewoon volstrekt onvoorwaardelijk luisteren en

vertellen. Los van lijf en leden samen zoeken naar waar het in essentie om draait, de zielsverwantschap.

Het is het nastreven waard om die wijze van ontmoeten in meerdere situaties toe te passen. Wat zou het mooi zijn als bedrijven, bevolkingsgroepen, culturen, religies en landen of regeringen van landen elkaar van ziel tot ziel zouden kunnen ontmoeten.

Van: Melchior

Aan: Evy

Onderwerp: Nooit meer thuis

Lieve vrouw van me,

Afrika slorpt je op. En dat is goed, het leidt tot mooie dingen. Maar voor mij is het soms eenzaam. Je bent tenslotte mijn maatje, degene die me op de aarde houdt, die zorgt dat ik niet verdwaal in al mijn dromen, mijn spiritualiteit. Die af en toe tegen me zegt: 'Hallo schat, het is ook hier te doen.' Gewoon in het dagelijkse leven, lekker samen wandelen, koffiedrinken met de burens en praten over het weer. Zonder jou gaat me dat niet goed af. Het huis verandert in een duiventil, waar de hele dag mensen in en uit lopen die allemaal hetzelfde verlangen kennen: door de dialoog een vrije mentale ruimte creëren. En het is prachtig, maar of het nog met de werkelijkheid te maken heeft – ik weet het niet. Niet dat het me uitmaakt, maar soms overvalt me de gedachte dat ik niet meer helemaal van hier ben. En daarvoor ben ik toch te graag ook in het hier en nu.

Ik heb mezelf een soort genezing voorgeschreven:

- Eén wandeling per dag.*
- Ontbijten, lunchen en avondeten, allemaal zelf gemaakt.*
- Een goed boek lezen: een thriller of een detective, dacht ik zelf.*
- En last but not least elke dag even met jou of de kinderen bellen.*

*Ik hou van je, ik mis je, zie je snel weer, je bent mijn thuis,
Melchior*

Vrije wil/vrije wil: vernieuwen

Als de kracht van de vrije wil versterkt wordt, neemt het aantal woorden toe. De vrije wil doet immers niets anders dan duiden, beslissen, verzinnen, vertellen. Dat zijn allemaal activiteiten op het gebied van de taal. De vrije wil is bij uitstek de wereld van het woord, van de overdracht, de omgeving van de verhalen.

De wereld zit vol met verhalen – waargebeurde verhalen, verzonden verhalen, dromen, heldendichten, liefdesverhalen, verhalen over de toekomst en over het verleden. Verhalen zijn het terrein van de vrije wil. Verhalen die betekenis geven, verhalen die het verleden bewaren en herzien en verhalen die de toekomst openen. Verhalen vernieuwen de wereld telkens weer.

Verhalen spelen een bijzondere rol in ons leven. Ze bewaren het verleden, ze verfraaien wat was, soms maken ze het ook indrukwekkender of speelser. Maar altijd voegen ze iets toe. Een verhaal is nooit een pure weerslag. Er komen emoties, gewaarwordingen en waarden of geleerde lessen bij kijken.

Verhalen kennen ook vele vormen. Ze worden verteld 's avonds voor het slapengaan, op school, door ouders, aan vrienden, in boeken, in strips, in beelden, in muziek, poëzie en films.

Soms zijn verhalen verzonden. Dan kunnen het dromen zijn, fantasieën of wensen, of hoop, of ideeën voor de toekomst. Verhalen hebben een magische kracht, die het mogelijk maakt om een nieuwe wereld te bedenken. En als we die kunnen bedenken, kunnen we die wereld misschien ook wel maken of toelaten.

Verhalen kunnen de toekomst mede vormgeven, maar verhalen kunnen ook het verleden helen en zo het heden in evenwicht brengen. Als de vrije wil de vrije wil versterkt, leidt dat vooral tot mogelijkheden, tot verhalen die nog niet bestonden en die een opening naar een wending in de toekomst bieden. Deze combinatie vertegenwoordigt de wereld van de imaginatie waar letterlijk alles kan.

Een mooi voorbeeld van de impact van verhalen zijn de scenario's die Shell schreef over de toekomst van Zuid-Afrika in de periode dat de apartheid werd afgeschaft.

Er waren drie scenario's en alle drie gaven ze een beeld van een ge-mankeerde samenleving. De scenario's waren zo bijzonder omdat ze een beeld schetsten van Zuid-Afrika waar niet de blanken de zwarten zouden overheersen of andersom, maar omdat ze een verhaal vertelden over hoe de gemeenschap zou kunnen zijn, hoe onvolmaakt ook, als beide een rol zouden hebben in het toekomstige Zuid-Afrika. In tegenstelling tot hun gewoonte maakte Shell deze scenario's publiek. En het was voor het eerst dat er gesprekken ontstonden over een toekomst waarin blank en zwart zouden kunnen samenleven, zonder dat een van beide de ander overwon. Er ontstond een toekomst met nuance. Het is mijn overtuiging dat deze scenario's naast vele andere verhalen hebben bijgedragen tot de ontwikkeling van het land.¹⁹

Aarde/vrije wil: verbinden

Een verbinding tussen de aarde en de vrije wil maakt dat de vrije wil bijdraagt tot wat groter is dan het individu. De aarde maakt wij mogelijk. Preciezer: de aarde maakt een relatie tussen ik en wij mogelijk. In Afrika hebben ze daar een woord voor: ubuntu.

Van: Evy

Aan: Melchior

Onderwerp: Re: Nooit meer thuis

Liefste man van me,

Ik mis jou ook en wil je snel weer zien. Maar Afrika is prachtig, en Joris werkt hard. Hij heeft al zo veel verhalen verzameld. Maar ik word er onrustig van. Het wordt allemaal zo concreet, zo dwingend bijna. De

.....
¹⁹// Synchroniciteit, de innerlijke weg naar leiderschap, Joseph Jaworski, 2000.

hele dag word ik geleefd door afspraken, door bouwvergaderingen, door mensen die weer iets van me willen, die antwoorden verlangen, die willen dat ik beslissingen neem. Het is moeilijk en ik raak er geïrriteerd door. Ik heb het gevoel dat het centrum dat gebouwd wordt niet meer van mij is. Dat het buiten mij verdergaat. Alsof ik iets begonnen ben wat nu van me af wordt genomen. Het is een beetje zoals met de kinderen die volwassen werden. Weet je dat nog? Steeds minder werden ze van ons, steeds meer kozen ze hun eigen weg. Wij die hun het leven gaven, raakten op de achtergrond. Jij kon dat goed begrijpen, want jij weet dat de keuze hebben een essentie van het leven is. Dat ruimte nemen en daarin je weg vinden een belangrijke basis is. Maar ik, ik vind het mooi als dingen in harmonie groeien, transformeren en ontstaan. Ik houd niet zo van de breuk, van het maakbare. Dingen ontwikkelen zich of niet. En je voelt wel hoe je het moet doen. Intuïtie is altijd mijn belangrijkste instrument geweest.

Het zou heerlijk zijn als je hier was. Maar ik denk dat ik net als jij een eigen lijstje, een eigen recept nodig heb om mijn irritatie los te laten en te genieten van al het harde werk dat iedereen hier doet. Ik denk dat ik het volgende ga doen, elke dag weer:

- *Beginnen met een kwartiertje stilstaan en aandacht geven aan de wezenlijke intentie van dit project.*
- *Anderen vragen om dat ook te doen.*
- *Steeds bewust beseffen dat hard werken ook een deel is van de wereld en een onderdeel van het geheel.*
- *Heel goed zorgen voor alle mensen die meewerken, want als zij groeien, groeit de intentie ook.*
- *Beter opletten wanneer mijn gevoel iets zegt en een ander hetzelfde zegt maar in een andere taal.*
- *En verder af en toe rust en afstand nemen.*

En dat dan allemaal het liefst samen met jou.

Een omhelzing van Evy

Ubuntu betekent zoiets als ‘ik in mijn omgeving’, ‘ik ben omdat jij bent’. ‘Ik’ verwijst naar ik als handelend, denkend, voelend individu. Onafhankelijk van mijn omgeving ben ik in staat gedachten te vormen, te handelen of iets te voelen. ‘Wij’ verwijst naar het collectief, naar wat we delen, en niet naar mijn rol daarin. Ubuntu brengt die begrippen samen, zodat ‘ik’ ook bestaat in ‘wij’ en ‘wij’ ook in ‘ik’. Het gaat dan om mijn denken, handelen en voelen, en de impact daarvan op mijn omgeving. Ik ben dus niet alleen verantwoordelijk voor wat ik denk, maar ook voor het effect daarvan op de omgeving. Daarbij gaat het om mijn impact op de wereld, maar ook hoe de gemeenschap mij beïnvloedt. Als de gemeenschap lijdt, lijdt ook ik. Als het goed gaat met mijn omgeving, gaat het goed met mij.

In Afrika kun je het fenomeen ubuntu geregeld aan den lijve ervaren. De eerste keer werd ik ermee geconfronteerd op Robbeneiland, de ge-

vangenis waar onder andere Mandela tijdens het apartheidsregime verbleef. Voormalige politieke gevangenen geven daar nu rondleidingen. Tijdens de rondleiding maakte onze gids herhaaldelijk opmerkingen over de effecten van mijn keuze om dit eiland te bezoeken – wat dat met hem deed, hoe belangrijk dat signaal is in deze wereld, hoe dankbaar hij was om ons zijn verhaal te mogen vertellen. In eerste instantie maakte me dat wat ongemakkelijk. Het is niet iets wat in het Westen gebruikelijk is. Het voelt alsof iemand in jouw besluit stapt. Hij maakte het collectief, maakte het tot een daad van betekenis die ik er vooraf niet aan had gegeven. En daar zit het hem natuurlijk. Ik had voorafgaand aan mijn bezoek niet stilgestaan bij het effect daarvan op de ander. Ik handelde vanuit mijzelf. En hij reageert vanuit ubuntu. Vanuit die gedachte ben ik en is mijn handelen verbonden aan zijn leven.

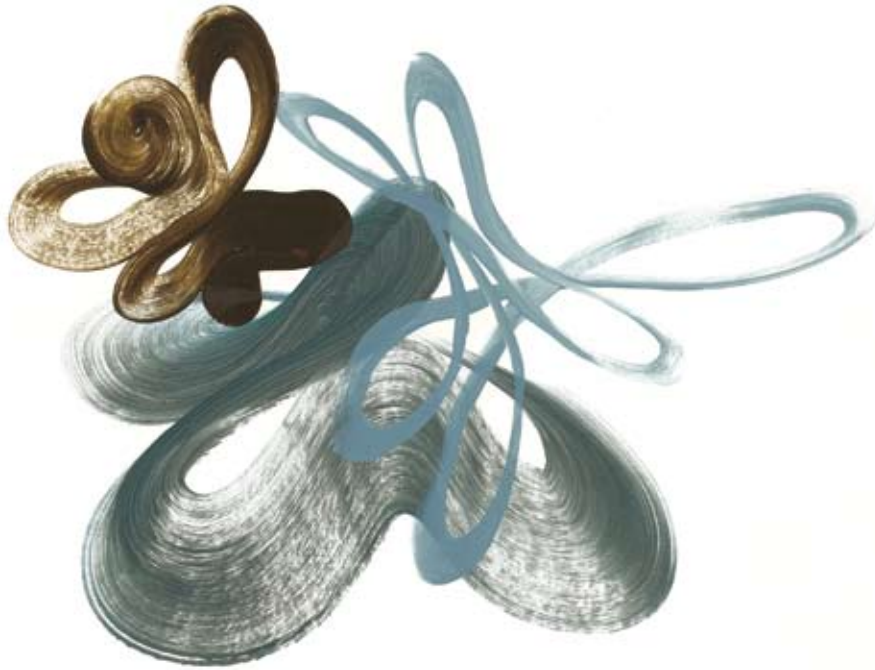
Mensen met een voorkeur voor deze combinatie zijn vaak echte idealisten. Ze gaan voor een groter doel, voor een betere wereld. Het zijn ook mensen met een holistische levensvisie, die graag de samenhang tussen de dingen zien. Aan de andere kant zijn het ook degenen die houden van complottheorieën, van samenzwering en verborgen bedoelingen.

DE DYNAMIEK VAN DE VIER KRACHTEN

De verschillende combinaties van twee krachten zijn een eerste opening naar het werken vanuit alle vier. Ze zijn er immers altijd alle vier en kunnen dus ook allemaal iets bijdragen aan een vraag, een situatie of onderzoek, een beslissing of een gebeurtenis.

Het erkennen en doelgericht omgaan met de veelzijdigheid in jezelf en in je omgeving maakt je zelfbewuster. Zo kun je alle kanten van je talenten, je gaven en je dromen inzetten, in relatie met de talenten en mogelijkheden van de ander. Zo word je krachtiger in wie je bent en dat wat je neerzet in deze wereld, past daar ook in en draagt ertoe bij.

Janine leerde hoe ze met minder hard werken toch hetzelfde kon bereiken.

Haar grote kracht was creëren. Hard werken, doorzettingsvermogen en dan kwam ze er wel. En ze was inderdaad succesvol, maar ook moe, heel moe. Door te oefenen met de combinatie creatie/aarde leerde ze te kijken naar wat anderen al deden, naar wat makkelijk en bijna vanzelfsprekend ging. Daarna oefende ze met de combinatie creatie/vrije wil en merkte ze dat veel vertellen over haar plannen anderen uitnodigde om mee te doen. Ten slotte vertelde het oefenen met creatie/kosmos haar hoe ze met heel kleine interventies toch een groot verschil kon maken. Ze leerde de eenvoud van een klein gebaar, van een net andere toon kennen en zag hoe groot die impact kon zijn.

Ann was vooral heel sterk in de kosmoskracht. Veel mensen vonden haar zweverig en niet concreet. Ze werd lang niet altijd serieus genomen, terwijl ze heel vaak de dingen goed zag en veel ideeën had.

Ann oefende eerst de combinatie met de aarde, waardoor haar taal begrijpelijker werd voor de mensen om haar heen. Daardoor werden haar ideeën tastbaarder. Daarna oefende ze de combinatie met creatie, waardoor ze leerde om te laten zien dat haar ideeën in de praktijk werkten. Langzaam maar zeker kreeg ze steeds meer draagvlak en werkten mensen graag met haar juist vanwege haar kosmoskracht. Door te oefenen met de combinatie met vrije wil kon Ann ook steeds beter de mensen met wie ze werkte, een enorm gevoel van vrijheid geven, waardoor die opbloeden en veel meer kanten van zichzelf lieten zien.

Johan was heel blij toen hij werd gevraagd een afdeling new business op te zetten. Hierin kon hij eindelijk zijn talenten kwijt. Zorgen voor innovatie, mensen uitdagen, vernieuwen, de toekomst vormgeven: dat was wat hij altijd al had gewild. Eenmaal op zijn nieuwe post kwam Johan erachter dat innoveren zeker een talent van hem was, maar dat daar dagelijks mee bezig zijn nog veel meer van hem vroeg dan hij tot nu aan ervaring had opgedaan. Johan begreep dat hij zijn talent, zijn voorkeur voor de kracht van de vrije wil verder moest uitdiepen.

Hij deed dat door alle combinaties te oefenen van de andere kracht met de vrije wil, dus vrije wil met kosmos, aarde, creatie en vrije wil. Door te ervaren wat andere krachten doen met de vrije wil doorgrondde hij steeds beter de kracht van de vrije wil. Hij leerde hoe de vrije wil hem daadwerkelijk vrij kon maken, hoe hij echt verbinding met de rest van de organisatie kon leggen en hoe hij de vernieuwing vast kon houden door het hele proces van ontwikkelen, uitwerken en implementeren heen.

Werken met de vier krachten kan leiden tot het verder ontwikkelen van je eigen voorkeurskracht en tot meer variëren tussen de krachten. Dit alles altijd met als doel om meer van jezelf te ontwikkelen en in de wereld te zetten. In een schema kun je dat als volgt weergeven.

VAN/INITIATIEF NAAR/DRAAGT BIJ	AARDE	CREATIE	KOSMOS	VRIJE WIL
AARDE	groeien	genereren	symboliseren	voorzien
CREATIE	onthullen	perfectioneren	ontvouwen	uitdagen
KOSMOS	energie uitwisselen	transformeren	uittreden	duiden
VRIJE WIL	verbinden	verspreiden	vrij zijn	vernieuwen

Verbreden van een kracht →

Verdiepen van een kracht →

Door te oefenen met steeds verschillende combinaties van twee krachten zul je op een bepaald moment merken dat je bijna als vanzelf gaat werken met de vier krachten tegelijk. Daar hoeft je geen extra moeite voor te doen. Je hoeft je er alleen maar van bewust te worden. Onbewust zijn alle krachten er nu immers al.

Van: Joris

Aan: Evy, Melchior en Iris

Onderwerp: Verhaal

Lieve pap, mam en Iris,

Al meer dan honderd verhalen hebben we gevonden en beschreven. Het is een monnikenwerk, maar ik doe het graag. En door al die verhalen heen ontstaat langzaam maar zeker een nieuw pianoconcert in mijn hoofd. Ik hoor het steeds door me heen. En wat grappig is, is dat er een lied bij lijkt te komen, een lied over de aarde. Dat lied vertelt ongeveer het volgende verhaal:

‘Heel lang geleden, toen de aarde nog bevolkt werd door wezens zonder stem, zonder taal, toen de wezens en de aarde samen dansten, toen hun ademhaling één was, toen de een de ander kuste, zonder daar iets voor

terug te vragen, toen waren er al klanken. Zij weerspiegelden slechts het heelal. Later kwam de eerste stem, heel zacht en schuchter klonk er stil gezang. Geen woorden nog, alleen een harmonie van klanken. Stille... gevolgd door geluid van wind en branding.

De eerste woorden waren een gedicht: het laatste tijdloze moment was aangebroken.

De eerste schepsels raakten los, los van het geheel, van hun geboortegrond, van wie hen baarde. Zij vonden slechts elkaar.’

En het is daarom dat wij nu zoeken, naar een onderlinge band, naar de bron van het geheel.

Lieve groeten,

Joris

Het verhaal van Joris vertelt heel mooi hoe het was om volledig deel te zijn van alle krachten. Zonder een van hen te onderscheiden, leefde de mens in heelheid met het geheel. Inmiddels kennen we de vier krachten afzonderlijk beter dan in hun samenhang.

Het lijkt alsof we de vrijheid om het hele speelveld van de vier krachten te gebruiken, om elke invalshoek te bekijken en om elke combinatie open te houden beetje bij beetje verloren hebben laten gaan. Daardoor fixeren we onze wereld en die om ons heen. We zetten de dingen, de gedachten en creaties vast, maken ze bewegingsloos en halen ze los van hun beweeglijke context. Zo is een organisatie een vast ding geworden, terwijl het ook een flexibel concept zou kunnen zijn. Zo is de economie een vaststaand fenomeen geworden dat werkt volgens een vast stramien. Datzelfde geldt voor sporten, werken, vakgebieden en politiek.

Het hoogtepunt van ons bestaan

De werkelijkheid geduid

De materie begrepen

De delen herbouwd

*Leven in een
Maakbaar zijn*

*En de aarde kraakt
De kosmos verbleekt
De mens weet niet van het bestaan*

Door dat vastzetten, dat voor de eeuwigheid duiden, analyseren en begrijpen van de dingen ontstaat een wereld waarin steeds vaker slechts één of twee van de krachten dominant zijn. Toch doen zich veel situaties voor waarin we niet meer uit de voeten kunnen met de huidige systemen, werkelijkheden, constructies en paradigma's. We vinden via de bekende weg geen antwoorden meer op de vraagstukken van vandaag. Bedrijven zoeken naar nieuwe wegen, de politiek doet hetzelfde en veel individuen zoeken naar nieuwe wijsheid. Allemaal komen ze niet tot nieuwe conclusies of andere perspectieven zolang ze binnen de bestaande definities en krachten blijven zoeken.

We ontdekken dat sturen op de delen alleen geen uitkomst biedt. Sterker, dat alles wat we weten over de delen nauwelijks informatie geeft over de essentie van het geheel. Dat besef wordt langzaam maar zeker bewuster, waardoor een trend ontstaat om te zoeken naar openingen en verbinding. Dat uit zich onder andere in het multidisciplinair aanpakken van projecten, samenwerking in de keten en het bouwen van complexe modellen die met heel grote aantallen variabelen kunnen werken. Het zijn allemaal manieren om de kennis die we in de delen opdeden, weer samen te voegen tot een geheel.

Tegelijkertijd zoeken we naar manieren om het geheel beter te begrijpen, het te kunnen ervaren en omvatten. En om van daaruit weer naar de delen te kijken. Beide wegen leiden naar nieuwe betekenissen, andere perspectieven en meer balans in handelen, weten, ervaren en voelen. Ze leiden naar een andere wijsheid dan kennis alleen.

Lastig daarbij is dat we weinig of geen taal hebben voor het geheel. Woorden verwijzen altijd naar delen. Poëzie en beeldend taalgebruik bereiken al een groter gebied, beelden nog meer, en gewaarwordingen nóg meer.

Ik word het geheel gewaar, ik ervaar de beweging en het levende in mijn werk. Via mijn intuïtie weet ik hoe te handelen, hoe te reageren en bij te dragen tot het geheel. In eerste instantie vaak buiten het rationele en de taal om. Die voegen zich er later bij.

Van: Melchior

Aan: Iris

Onderwerp: Redeneren

Lieve dochter van me,

Al die mogelijke keuzes, al die vrijheid, het brengt ons tot niets. Het muziekstuk van Joris is een geweldige basis, maar het brengt ons geen focus. En mij al helemaal niet. Mijn collega's en ik laten ons steeds weer verleiden tot zweven door de vrije ruimte, van niet naar niets. Dus dat artikel komt er nooit. Wanhopig word ik ervan. Telkens weer vind ik iets nieuws, is de werkelijkheid weer anders, ontstaan er nieuwe invalshoeken. Het wil gewoon niet naar een vaste vorm.

Ik weet het, ik moet die keuzes maken, de beslissing nemen om te kiezen voor mijn doel, voor mijn richting, maar ik weet in deze brij werkelijk niet meer wat te doen.

Iris, terwijl jij in het klooster hebt ervaren hoe het zien van een nieuwe keuzemogelijkheid een beslissing weer kan openbreken, zo wil ik leren hoe ik in alle vrijheid toch kan kiezen. En daar dan aan vasthouden. Waar zou ik dan moeten zijn? Als een klooster ruimte geeft, toegang tot het openbreken, wat geeft dan toegang tot de beperking? Een gevangenis? Dat is wat Nelson Mandela deed: hij veranderde de gevangenis in een universiteit. Hij wist in de beperking de keuze te vinden. Maar ik wil de keuze niet vinden, ik wil de beperking ervaren. Wat me nu invalt, is dat ik een uitgever moet zoeken. Iemand die me een vraag stelt. Dan richt ik me daarnaar. Dan lok ik de keuze bij de ander uit. Zo deed ik dat vroeger ook. De redacties van de wetenschappelijke tijdschriften stelden zo veel eisen dat ik zelf nauwelijks meer hoefde te kiezen. Bovendien stelde mijn baas eisen.

Maar nu kan ik alleen nog maar zelf die eisen stellen. Misschien ligt de sleutel wel in het feit dat ik mijn teleurstelling over het feit dat er niets ontstaat zo groot laat worden, dat ik uit frustratie en woede een keuze ga maken. Dat zou nog wel een experiment waard zijn. Misschien helpt het

*ook als ik mijn teleurstelling van nu beter ga voelen, mogelijk hoef ik dan niet helemaal ellendig te worden. Luisteren naar mijn gevoel, naar mijn lijf. Ik merk dat als ik dat echt doe, ik wel wil kiezen. En ik weet, denk ik, ook al voor welk perspectief.
Is dat bij jou soms ook zo, Iris, dat je keuzes maakt om teleurstelling te voorkomen?*

*Liefs, groeten,
je vader, Melchior*

Het geheel is niet kenbaar, in de zin van begrijpen, vasthouden, materialiseren of rationaliseren. Het geheel is de beweging, de verbinding, meerdere dimensies tegelijk kunnen beleven en laten bestaan; het is in staat zijn om in de chaos de orde te ontwaren. Door te zijn ben je het geheel en kun je handelen in de delen. We leven immers in een wereld waarin zowel de delen als het geheel waarde hebben. Sterker: beide bekrachtigen elkaar en houden elkaar levendig. Het is aan ons om een weg te vinden in een wirwar van weten, voelen, ervaren, willen en scheppen. De tijd lijkt rijp voor meer manieren van zijn, weten, voelen en handelen, om te komen tot een verbinding tussen de delen en het geheel en zo wat vaststaat, weer los te mogen laten en opnieuw vorm te geven.

*Leven
Ik beteken
Jij betekent
Wij betekenen
Een betekening
Herbetekenen*

*De leegte vult zich langzaam
Een verzameling gestolde vormen
Steeds verder vastgezet
voor een eeuwigheid
het is zo vol geworden
dat de leegte
die onafzienbare niet-tastbare vlakte
zich aan ons oog onttrekt
Totdat iemand haar herontdekt
Een nieuwe ronde kan beginnen
Betekenen
Ik, jij, wij maken
Miljoenen betekeningen
Die de oude omhullen
Verlichten, verbinden*

*Leven geven
Leef!*

Het gaat hier dus om scheppen in het geheel en bijdragen tot het geheel. Daarmee verbonden is het waarnemen van het geheel en kiezen voor een perspectief dat uitgaat van het geheel. Hierdoor oriënteert je perceptie zich op dat geheel, je gaat het geheel ervaren en je wordt je bewust van deze ervaring.

Om van perspectief te kunnen veranderen moet je een beeld hebben van wat dat geheel kan zijn – een richtpunt, een opening, een moment van inzicht, een kort ervaren of een bewustzijn van wat mogelijk is. Zo krijg je een handvat dat je helpt om op het kruispunt van de delen en het geheel te staan, op het snijpunt van de overgave en de maakbaarheid en op het verbindingspunt van de autonomie en de verbondenheid. Zodat je vanuit beide perspectieven kunt waarnemen, ervaren en bewust worden, in beweging kunt komen, kunt scheppen en kunt zijn. Door je bewustzijn van de vier krachten te vergroten – en dat gebeurt al door het lezen van dit boek – door de krachten je eigen namen te geven vergroot je automatisch je bewustzijn en je wereld. Door het onzichtbare te benoemen, bestaat het en gaat het een rol spelen, door het geheel een naam te geven wordt het een medespeler in je gedachten, in je handelen en in je creaties. Zo komt het vierkrachtenmodel tot leven en ontwikkel je langzaam maar zeker meer balans in je leven en je werk.

DE WERELD VANUIT DE VIER KRACHTEN

De vier krachten maken je bewust van wie je bent en hoe je van daaruit kunt bijdragen aan iets wat groter is dan jezelf. Ze helpen je bij het ontplooiën van je talenten, je gaven en dromen. Zijn wie je bent, is prachtig en krijgt betekenis in het delen van die ontwikkeling met anderen. In je eentje, zonder context, is zijn wie je bent niet zo heel bijzonder. Daarom gaat voor mij de zoektocht naar wie je bent altijd samen met wat je wilt betekenen. Omdat 'ik' alleen bestaat in samenhang met 'wij'.

Dat maakt het niet makkelijker. Het vraagt om bewustzijn op minimaal twee niveaus:

- Wie ben ik?
- En wat betekenen ik voor wij?

Van: Iris

Aan: Melchior en Evy

Onderwerp: Ik

Lieve papa en mama,

Weet je dat het niet makkelijk is om twee ouders te hebben die zo breed denken en leven? Jullie zijn als het ware de kosmos en de aarde, de keuzemogelijkheid en het vertrouwen in het leven, in de materie. Voor mij is dat te groot. Dan is het net alsof ik er niet toe doe. Alsof het niet uitmaakt wat ik wil, alsof mijn bijdrage aan deze wereld willekeurig en per ongeluk is. Mam zegt altijd: het gaat zoals het gaat en dat is goed. En pap zegt altijd: alles kan ook nog anders, niets is wat het is. Is er dan niets waar ik invloed op heb, waar ik me aan vast kan houden? Het is niet toevallig dat Joris en ik veel meer gericht zijn op doen en willen. Op die manier staan we meer in het leven van alledag. Wij willen dingen, we maken dingen en daarom bestaan we. Voor jullie is zijn en weten genoeg. Ik begrijp wel dat het allemaal bij elkaar hoort, maar ik merk zo vaak dat ik me geen raad weet met al die ruimte. En toch besef ik meer dan ooit dat ik wel iets moet. Met dat willen van mij loop ik vast. Mijn dochter en ik maken veel ruzie. Vooral omdat ze niet altijd is zoals ik dat graag wil. En dat is verre van eerlijk, dat weet ik ook wel. En ook in mijn werk loopt het vaak hoog op. Steeds vaker eigenlijk. Waren ze eerst blij met mijn voortvarendheid, mijn overzicht en doelgerichtheid, nu staan ze in de weg. Ik heb ervaren welke ruimte het geeft als je meer mogelijkheden ziet. Dat helpt, maar wat ik nog mis, is de aanvaarding van de wereld zoals die is. 'Leren ontvangen' zou mam dat noemen. Of 'overgave aan die wereld'. Ik zou niet goed weten hoe dat moet. Maar ik denk dat ik een beginnetje heb gevonden en dat komt door het verhaal van Joris. Het is zo klein en zo eenvoudig, maar het is een zin als deze: 'Misschien kan ik ook iets willen voor een ander, voor wat groter is dan ik.'

Iris

Deze twee vragen kun je niet beantwoorden voor nu en voor altijd, ze komen telkens opnieuw langs. En elk antwoord dat ik ooit vond, was slechts een voorbode van een volgend. Natuurlijk herken je thema's, herken je wat je echt niet past. Maar dat ene, altijd bruikbare antwoord is er niet. Bewust leven en weten wat je antwoord op die twee vragen is, vraagt om het continu gewaar zijn van je zelf en je omgeving, van je geweten.

Wat mij hielp in de zoektocht, waren de volgende acht vragen:

Ben ik wie ik ben omdat ik:

- mijn bestemming leef?
- me deel voel van een geheel?
- mijn eigen keuzes maak?
- creëer?

En aan welke wij draag ik bij?

- Een hoger doel?
- Mijn omgeving, de aarde?
- De zaak?
- Mensen?

Mijn antwoorden vallen soms in de ene en soms in de andere categorie, en soms ook in meerdere categorieën. Af en toe weet ik het gewoon helemaal niet. Dan doe ik maar wat en weet ik pas veel later waarom.

Het streven is om zo veel mogelijk het goede te doen, het goede voor ik en voor wij. Niet omdat dat moet, maar omdat je daarvoor kiest, omdat je deel bent van het geheel en als het geheel beschadigt, ook jij beschadigt. Als de natuur vernietigd wordt, worden ook wij vernietigd. Als de sfeer onaangenaam wordt, is dat ook jouw sfeer. Als een land onrustig wordt, is ook jouw omgeving onrustig. Als het gezinsleven uit balans is, is ook jouw leven uit balans. Dat wat de ander gebeurt, gebeurt ook jou. Daarom is het onmogelijk om ik of wij uit te sluiten, de twee zijn altijd ineen. Daarom winnen ik en wij altijd samen. Daarom kan niemand wij overlaten aan de ander, en kan wij het niet overlaten aan één ik. De wereld heeft het nodig dat ik ook wij is. Zonder dat ik verloren raak in wij, of zich opoffert aan wij, of zelfs onzichtbaar wordt in wij. Het gaat steeds om de weging tussen ik en wij, om een balans, en niet om het één of het ander.

Soms denk ik dat we in onze huidige democratie een belangrijk principe vergeten zijn, namelijk dat je 'wij' niet aan de ander kunt overlaten zonder daar je eigen aandeel in te vervullen. Het lijkt alsof we ons door te stemmen niet meer verantwoordelijk voelen voor wat er in ons land

gebeurt, alsof we door onze stem die verantwoordelijkheid uitbesteden. We vinden dat een ander de klus maar moet klaren. Terwijl je juist door te stemmen een verantwoordelijkheid neemt, zichtbaar maakt wat jij belangrijk vindt.

Van: Evy

Aan: Melchior

Onderwerp: Ik kom naar huis

Lieve man,

Na maanden op en neer reizen naar Afrika kom ik nu definitief terug. Terug naar mijn thuis, naar waar ik hoor, naar waar ik kan zijn zoals ik ben. Het educatiecentrum kan nu zonder mij. Ik laat het los en het mag een eigen leven leiden. Een leven dat ik niet altijd mooi zal vinden, maar waar ik wel altijd van zal blijven houden.

Melchior, wat heb ik je gemist, de ruimte die je me geeft om mij te zijn, zonder eisen, zonder vragen, zonder vorm en zonder willen. Wat een verademing.

Het zal heerlijk zijn als ik niet meer voor alles woorden nodig heb, als ik gewoon mag zeggen: 'Ik voel het nu eenmaal zo.' En dat dit voor jou genoeg is.

Zolang ik in mijn vertrouwde omgeving ben, bij mensen die me kennen, die weten dat mijn gevoel een uitstekend kompas is om op te varen, dan gaat het prima. Maar in den vreemde weet ik het niet meer. Dan wil iedereen van alles weten, uitleg, toelichting, ratio en dat allemaal twee keer. Het is goed, ik weet dat het zo moet, maar het put me uit. Wat ik echt moet leren, is om ook in die omstandigheden te blijven aanvaarden dat het is zoals het is. Om dan niet bang te worden, zo angstig zelfs dat ik mijn intuïtie niet meer vertrouw. En dan ben ik mijn bodem kwijt. Dan ben ik niet meer ik.

Liefs van mij

Of zoals Ben Okri het prachtig verwoordt: 'Het probleem van deze wereld is niet zozeer dat er een paar mensen met ongezonde, verkeerde ideeën zijn; er lopen veel mensen rond die niet geschikt zijn voor hun werk, niet trouw zijn aan zichzelf. De politiek is niet het probleem. Het zit dieper. Het voert terug naar het onderwijs, naar het individu. Veel mensen vervullen beroepen die in strijd zijn met hun ware aard. Op die manier dragen zij niet het beste bij aan de wereld. Als je niet doet wat jij moet doen, zie je de wereld verkeerd en wat je bijdraagt, draag je ook op de verkeerde manier bij. Als een boer beeldhouwer wil worden en een beeldhouwer schilder en een schilder activist, dan raakt de wereld verward. Politici die geen politici behoren te zijn, voeren een verkeerd beleid. En slechte journalisten zorgen voor slechte journalistiek. Het gaat om je roeping. Als meer mensen trouw zouden zijn aan hun roeping, zou er meer geluk zijn in de wereld.'²⁰

MEERDERE WERELDEN KOMEN SAMEN

Er is niet alleen de verbinding van ik en wij, maar ook die van wij en wij, de verbinding tussen leefwerelden, tussen disciplines, tussen godsdiensten, tussen spiritualiteit en wetenschap, tussen overheid en bedrijfsleven, tussen familie en werk, tussen continenten.

.....
20// Uit: 'De roeping van Ben Okri', interview met Jurriaan Kamp, verschenen in Ode nummer 52.

Veel vraagstukken spelen zich af op de grens van meerdere werelden en omgevingen. Vragen van deze eeuw kenmerken zich door hun hang naar vereniging van wat de laatste eeuwen nauwelijks samen te brengen leek. Hoe kunnen we leven in welzijn en tegelijk zorg hebben voor de aarde? Hoe kunnen we economisch groeien en ook zorgen voor het milieu? Hoe kunnen we samenleven zodat we het individu én het collectief recht doen, oog hebben voor mens én mensheid? Of hoe kunnen we samenleven met andere culturen met ruimte voor onderscheid en gelijkwaardigheid? Hoe kunnen wetenschap en fysica elkaar versterken, hoe kunnen natuurwetenschap en sociale wetenschappen elkaar inspireren, hoe kunnen vrouwelijkheid en mannelijkheid elkaar stimuleren, hoe kunnen dromen en realiteit elkaar doen groeien?

Veel van deze vragen refereren aan meerdere werelden tegelijk. Ze vragen als het ware naar de verbinding van verschillende werelden, naar de verbinding tussen economie en milieu, religie en wetenschap, mensen en organisaties, oost en west, islam en christendom, kennis en competenties. Cruciaal daarin is dat elke wereld op zichzelf bestaansrecht heeft en dat alleen door een gedeelde nieuwe wereld verbinding kan ontstaan. Zoals ik niet mag verdwijnen of opgaan in wij zonder zichtbaar te blijven als ik, zo kan geen enkele wereld oplossen in een andere zonder daarin op de een of ander manier herkenbaar in te zijn. Daarvoor is altijd een derde wereld nodig, een derde weg, een derde stem. Het is niet het compromis dat naar verbinding leidt, maar een nieuwe creatie, een nieuwe orde.

Van: Iris

Aan: Melchior

Onderwerp: Belonen

Lieve pap,

Opeens is het onderwerp er weer. Een van de managers vroeg me hoe hij

wat meer aandacht kon geven aan mensen in het werk. En vooral hoe hij mensen de kans kon geven om zich werkelijk te ontwikkelen zoals ze zijn. Zodat hun talenten wezenlijk tot hun recht komen. Ik viel bijna van mijn stoel toen dat gebeurde. Ik heb op mijn tong gebeten, en níét gezegd: 'Daar heb ik al een stuk over geschreven, maar toen wilde je niet luisteren.' Daar ben ik zo trots op.

En nu, nu gaan we samen een themadag organiseren om over dat onderwerp te brainstormen. Eerst maar eens kijken hoe iedereen erin staat. Het zal nog heel moeilijk voor me worden om niet elke keer te denken dat ik al weet hoe het moet, maar om echt open te staan, mijn ideeën in te brengen, samen te kijken wat ontstaat en dan pas te mogen concluderen. Daarna mag ik vast het plan uitwerken en dat lijkt me heerlijk.

Ik heb een checklist voor mezelf gemaakt waar ik op kan letten:

- Elk gesprek beginnen met vijftien minuten luisteren.

- Minimaal vijf vragen stellen per gesprek.

- Iedereen aan het woord laten/het woord geven (niemand overslaan!!!).

- Nooit met de eerste oplossing tevreden zijn.

- Af en toe even lekker naar buiten kijken en het langs me heen laten gaan.

- En als het echt niet lukt, dan bel ik even met pap of mam.

En weet je wat nu uiteindelijk het aller-, aller-, allermoeilijkst is? Dat het plan dat er nu zal komen, heel erg lijkt op wat ik toen al had bedacht. Ik ben net te vaak mijn tijd vooruit.

Lekker voor je dat mama er bijna weer is.

Liefs,

Iris

In de praktijk kom ik de volgende vragen geregeld tegen; het zijn allemaal unieke vragen waar geen standaardantwoord op is, van mensen die de context waarin zij werken en leven willen verruimen, openbre-

ken en verbinden met ervaringen uit andere omgevingen: 'Hoe kan ik als commercieel directeur tegelijkertijd zorgen voor uitstekende financiële resultaten en voor individuele groei van mensen?' Of de vraag van een ambtenaar: 'Hoe kan ik schoonheid, duurzaamheid en functionaliteit combineren in de inrichting van onze fysieke omgeving?' Een wetenschapper: 'Hoe kan ik mijn religieuze waarden een plaats geven in mijn wetenschappelijk onderzoek?' Een leider: 'Hoe kun je sturen op de leegte of de interactie tussen de dingen, bijvoorbeeld op ruimte, op reflectie, op stilstaan, op synergie?' Een kunstenaar: 'Hoe kan ik mijn inspiratie meegeven aan ondernemers?' Ouders: 'Hoe geven we onze kinderen waarden mee uit verschillende culturen?' Een dakloze: 'Hoe kan ik mijn ervaring van de straat vertalen naar een toekomstige baan?' Een ex-psychiatrisch patiënt: 'Hoe kan ik samen met mijn werkgever, mijn ouders en mijn vrienden een structuur vinden die verbonden is en die me helpt om niet terug te vallen in ziek zijn?'

Dit zijn allemaal vragen die alleen opgelost kunnen worden als meerdere werelden verbonden worden, met elkaar samenwerken, openstaan en steeds nieuwe verbindingen aangaan. Het zijn geen huwelijken voor de eeuwigheid, maar verbanden voor de duur van de situatie, van de gebeurtenis. Soms bestaat zo'n vervlechting jaren, eeuwen, duizenden jaren en soms slecht een fractie van een seconde.

Elk samengaan is uniek. Om de combinatie van werelden te laten ontstaan is het fundamenteel om beide los te laten, je er niet aan te hechten, om open te laten wat vaststaat, om de ruimte te nemen om elke betekenis te onderzoeken op haar waarheid voor een bepaalde situatie, zodat een werkelijk nieuwe verbinding, passend bij die vraag of situatie, kan ontluiken.

Het is niet vreemd dat er steeds meer mensen naar verbinding zoeken. Op veel terreinen wordt duidelijk dat antwoorden niet te vinden zijn in één vakgebied of in één discipline, binnen één bedrijf, één land, één gezin of één mens. Zo kan justitie in haar eentje de criminaliteit

niet laten afnemen, daarvoor zijn meer ministeries nodig en is samenwerking tussen burgers en overheid een voorwaarde. Het opvoeden van kinderen in deze wereld vraagt om inbreng vanuit veel verschillende invalshoeken. Eén perspectief is niet meer genoeg. Ouders kunnen er alleen samen met anderen vorm aan geven.

Daarnaast hoort het bij het mens-zijn om vragen te stellen over en verantwoording te nemen voor meer dan een fragment, meer dan één wereld en meer dan alleen jezelf.

'In de tijd dat de dialoog werd uitgevonden, de vijfde en vierde eeuw voor Christus, waren de Grieken bezig een manier van samenleven te ontwerpen die niet meer alleen op macht en traditie was gebaseerd, maar ook op gezag en overreding. Kunnen spreken over de publieke zaak, over politiek, de inrichting van de samenleving, de afweging van belangen werd daardoor zo belangrijk dat er allerlei retorenscholen ontstonden. Op die scholen kon je leren de juiste overtuigingsmiddelen in een kwestie te vinden en ze ook te hanteren, in debatten, dialogen of betogen. Veel van de vrije burgers in de Griekse samenleving maakten daar gebruik van, niet alleen om zelf meer invloed te kunnen uitoefenen in de politiek of in de rechtszaal, maar ook omdat het een plicht was je als vrije burger met de publieke zaak te bemoeien. Wie zich alleen met zijn eigen zaken (to idion) bezighield, werd beschouwd als een onontwikkelde, iemand die niet echt mens was (idiotès, waarvan ons woord 'idiot' is afgeleid). Zo iemand verloor op den duur zijn burgerrechten. Alleen een burger kon een vrij mens zijn. Alleen iemand die zich met anderen – de groep, de samenleving als geheel – bezighield, kon zijn bestemming als redelijk wezen verwerklijken, zijn hoogste, meest menselijke kwaliteiten ontwikkelen.'²¹

.....
21// *Vrije ruimte. Filosoferen in organisaties. Klassieke scholing voor de hedendaagse praktijk*, Jos Kessels, Erik Boers & Pieter Mostert, 2002.

DURVEN VERDWALEN

Je niet laten leiden door wat vast lijkt te staan, is niet makkelijk. Het verbinden van de delen, het uitleggen van de verbinding heeft te maken met het nemen van vrijheid, met de moed hebben om te verdwalen en weer terug te keren en zeker nooit akkoord gaan met de absolute keuze: het is of het één of het ander en niet beide (een beetje). Want dat is wat de krachten laten zien: het is altijd meer dan één.

In een wereld vol eisen en normen is dat niet altijd makkelijk. Zaken worden vaak en graag vereenvoudigd tot digitale keuzes: het is wit of zwart, je bent voor of tegen. Extremisme zie je op veel plaatsen, in de politiek, in religies en op scholen en in bedrijven: je past je aan of je vertrekt.

In mijn werk nodig ik mensen altijd uit om wat vaststaat even los te laten, en soms leidt dat tot prachtige nieuwe inzichten. Maar soms leidt het ook tot frustratie, omdat wat de één los kan laten voor de ander muurvast zit.

De wetenschapper die zoekt naar de betekenis van een fenomeen, buiten de tastbare realiteit en bestaande paradigma's om, heeft een zware dialoog te voeren met zijn collega's. Ook de commerciële man die aan de hoogste baas moet uitleggen waarom mensen belangrijker zijn dan targets, en de leider die wil sturen op interactie en reflectie in plaats van op vaste routines, worden moeilijk door hun omgeving begrepen. Ook de ambtenaar die de duurzaamheid en de schoonheid van het landschap boven de primaire politieke belangen stelt, vindt niet onmiddellijk draagvlak voor zijn plannen. En toch hielden deze mensen vol, ze liepen het pad, ze zochten een balans, en ze vonden oplossingen die werkbaar waren en die tot succes leidden. En nu zij dat hebben ervaren, zullen ze blijven zoeken naar oplossingen die voorbij de dilemma's gaan, die creëren en dienen, die bijdragen aan de korte en de lange termijn, aan de mensen en aan de zaak.

VERANTWOORDING NEMEN

Vaak denken individuen dat ze te klein zijn, te weinig invloed hebben, te onwetend of te dom zijn om te participeren in wij of om werelden te laten versmelten. Maar al die overtuigingen nemen de behoefte noch de noodzaak weg om wel bij te dragen aan en mee te denken met het grotere geheel. Die onzekerheid komt mogelijk voort uit een cultuur waarin we de zorgen voor het geheel hebben uitbesteed aan regeringen, aan bedrijven, aan mensen of organisaties met macht. En binnen die machtige structuren vraagt het vooral veel aandacht en energie om goed op te komen voor de individuele belangen.

Van: Melchior

Aan: Iris

Onderwerp: Toch een gevangenis

Lieve dochter van me,

Het artikel is halverwege. En telkens weer heb ik de neiging om het los

te laten, om er niet mee verder te gaan. En elke keer voel ik dan ook de teleurstelling van het niet-volbrachte, het verlies van dat wat had kunnen zijn. En dan weet ik dat ik verder moet. Maar heel eerlijk: het voelt als een gevangenis. Op de een of andere manier is het alsof ik in mezelf opgesloten zit, alsof ik even niet over de wereld mag vliegen, alsof niets anders ertoe doet dan ik. En dat is me zo vreemd. Voor jou, Iris, is die gevangenis thuis, voor mij is het een land waar ik nooit ben geweest en waar ik nooit van zal houden. Het enige dat deze reis me brengt, is de hoop dat ik iets zal achterlaten waar een ander blij van wordt. Toch ben ik nu niet helemaal eerlijk. Het brengt me meer. Voor het eerst in mijn leven ben ik me echt bewust van het feit dat ik ertoe doe, dat het uitmaakt dat ik hier ben, dat ik anders ben dan jij, dan anderen., dat ieder mens – dus ook ik – uniek is. En dan kan ik voelen. Want ik ben me voor het eerst echt bewust van wat ik voel, mijn teleurstelling, mijn gevangenschap en mijn kleine momenten van geluk, als het artikel mooi lijkt te worden.

*Liefs, groeten en sterkte,
je vader Melchior*

PS: Je moeder komt bijna weer thuis. Heerlijk!

Daarnaast hebben we werelden stevig van elkaar afgegrensd. Wetenschap en religie zijn elkaars tegenpolen geworden, zelfs binnen de wetenschap is de afstand tussen de disciplines nog steeds groot. Kunst en bedrijfsleven raken elkaar nauwelijks, en ook overheden lijken in een andere wereld te dienen.

Het aantal plaatsen in de samenleving waar verschillende werelden als vanzelfsprekend samenkomen, is niet zo heel groot. Niet voor niets zijn zo veel bedrijven, overheden, culturen bezig met het afbreken van muren, het samenbrengen van eilanden of het openen van vensters naar andere werelden. Op de een of andere manier is de tijd aangebro-

ken om weer zelf deel te nemen aan en deel te zijn van een groter geheel. Niet alleen door een stem uit te brengen of voor een bedrijf te werken, maar door ook daadwerkelijk te denken en te handelen vanuit en voor een groter perspectief.

De tijd is rijp voor een bewustzijn vanwaaruit we kunnen en willen handelen dat past bij het verlangen naar verbinding. Een bewustzijn dat zich kenmerkt door het zoeken naar samenhang, dat in staat is meerdere werelden te begrijpen en daar relaties in te leggen. Een manier van zijn die zich kenmerkt door verantwoording te nemen en te geven, door te kiezen voor betrokkenheid of afstand. Een bewustzijn van het geheel en de delen dat begint bij ik.

BEWUSTZIJN EN HANDELEN IN DE WERELD VANUIT DE VIER KRACHTEN

De vier krachten bieden een kader om werelden te verbinden. Zoals je als individu vanuit de vier krachten kunt leven, zo kun je ook de wereld vanuit de vier krachten beschouwen, en zo kunnen ook organisaties, culturen en maatschappelijke vraagstukken zich vanuit de vier krachten verder ontwikkelen, in dezelfde dynamiek van delen en geheel, van zichtbaar en onzichtbaar, actie en reactie, en insluiten en uitsluiten.

Door de dynamiek van de vier te beschrijven ontstaat een proces van buiten naar binnen en weer terug. Neem als voorbeeld een organisatie. Binnen de organisatie is de aarde kracht: ervaren wat kan. De omgeving daarbuiten is de kosmische kracht: (voor)zien wat nog meer kan. Vanuit wat binnen kan, brengt de organisatie manifestaties naar buiten. Vanuit wat buiten mogelijk is, maakt de organisatie binnen plannen voor de toekomst. Zo blijft de organisatie in samenhang met de omgeving in beweging, blijft de organisatie vitaal en levendig. De vier vormen samen als het ware een ecosysteem waarin hier en nu, toekomst

en verleden, binnen en buiten in een vanzelfsprekend spel samengaan. Het is een ecosysteem dat zich in harmonie met grotere en andere systemen steeds verder ontwikkelt. Datzelfde geldt voor een samenleving, een groep, een kerk, een gezin.

Van: Joris

Aan: Melchior, Evy en Iris

Onderwerp: improvisatie

Lieve pap, mam en Iris,

Vorige week speelde ik op een improvisatieconcours. Wie had ooit gedacht dat ik dat nog eens zou doen. En het was een succes. Dus dat was echt super. Weet je wat ik als thema heb genomen voor mijn spel? Je raadt het nooit: vier noten die elk voor een van ons stonden. De noot voor jou, papa, was open en hoog, vluchtig en veranderlijk van ritme. Die van jou, mama, was dromerig, zacht en vol overgave, vaak volgend op de andere noten, maar altijd weer stevig in het fundament. En die van Iris was hard, stevig, snel en de toon zettend. En mijn noot, die was stil en klein, maar hij was er wel altijd. Het was de noot die heen en weer liep tussen alle andere, die speels en precies was, waardoor telkens een nieuwe vorm ontstond. Het stuk werd door die verschillende dynamieken zo vanzelfsprekend, alsof alles vanzelfsprekend was, alsof we met elkaar in een stroom zaten. Ik heb de noten op gevoel gekozen, en de woorden er achteraf bij verzonnen. En nu ik dat opnieuw lees, herken ik jullie ook in alle noten. Mama die haar basis vindt in het weten, in het gevoel en daardoor de waarheid kent, Iris die weet wat komen gaat en de wereld daarvoor klaar maakt, en papa die weet dat het altijd anders kan, dat voortdurend meer mogelijk is en dan ik, ik weet dat er zonder vorm niets is wat kan blijven.

Ik kreeg een staande ovatie, mooi toch. En ik werd helaas tweede.

Liefs en dank voor jullie hulp en steun,

Joris

In combinatie met de twee eerdere vragen – wie ben ik en wat draag ik bij aan wij? – ontstaat zo een dynamiek vanuit een individuele en collectieve verantwoordelijkheid in de zin van rekenschap afleggen, voor jezelf en voor je omgeving.

Elke situatie vraagt om een eigen balans, ieder mens zoekt zijn of haar eigen evenwicht, ieder mens zoekt een balans in eigenbelang en gedeeld belang, een balans tussen wat goed is voor de aarde en de kosmos en voor het bedrijf, wat goed is voor jezelf en voor je omgeving. Een balans in betekenis en nut, een evenwicht in creëren en dienen. En het vraagt om een volledig bewustzijn van die balans. Op elk moment en in elke situatie: bewustzijn van jezelf en van je omgeving, van het grote en het kleine.

NAWOORD

Ook ik liep dit pad, soms met succes en soms ook niet. Bij elke vraag die me gesteld wordt, vraag ik me af: 'Kan ik en wil ik daarin meezoeken, cocreëren, co-innoveren? Doe ik daarmee recht aan wat ik in de wereld wil zetten, en geef ik daarmee het beste van mezelf?' Die vraag telkens weer stellen is soms zwaar en eenzaam, want de enige maat ben je zelf, vanuit jouw waarnemen, en met jouw visie op de wereld. Bovendien ontwikkelen zowel de vragen als de antwoorden zich, ze veranderen in de tijd, ze worden gevoed door nieuwe inzichten, andere ervaringen, meer kennis, andere kennis, andere waarneming en andere oordelen.

Zo dacht ik eens mee over een grote verandering in een bedrijf. De prachtige plannen en ideeën die we samen maakten, liepen op niets uit. Teleurgesteld stopte ik met de klus. Alles bleef bij het oude. Toen ik later nog eens keek, zag ik echter dat uit de scherven buiten die organisatie iets moois was ontstaan: mensen die het bedrijf hadden verlaten, begonnen, geïnspireerd door wat ze hadden ervaren in een andere organisatie te werken vanuit idealen, vanuit gedrevenheid, vernieuwend, gedurfd, eigentijds enzovoort. Ze namen allemaal initiatieven in lijn met wat we juist in die organisatie neer hadden willen zetten. Ook dat was ontstaan uit het verandertraject.

En als ik nog wat verder kijk, zie ik hoe die oude bedrijven op hun oude grondvesten nog een tijdje stevig verder gaan. Zo ook dit bedrijf: langzaam maar zeker werd het weer stabiel. Robuust en vertrouwd, verlost van de vernieuwers, de andersdenkenden, dragen zulke bedrijven de economie onder de vernieuwing. Onbedoeld zijn ze er de bodem, de kweekvijver, de kiem van. Hun conservatisme is de bron om het nieuwe in het licht te zetten.

En dat is waar alles telkens weer naar terugvoert: draag ik bij aan datgene waar ik voor sta en vanuit wie ik ben? Die vraag is niet in één zin te beantwoorden, maar het is een zoekproces dat in de loop van het leven vorm krijgt. De antwoorden blijven evolueren, en zo ook mijn bewustzijn.

Steeds beter weet ik wat ik doe, voorzie en voorvoel ik wat kan, draag ik de verantwoording die ik neem met mijn volle bewustzijn en baseer ik daar mijn beslissingen op. Daarmee worden ze niet beter, alleen eigen en beter doordacht, meer kloppend, en dichter bij wat ik kan zijn en wat ik aan mijn omgeving kan geven.

Mijn bewustzijn en dat van de mensen met wie ik samen naar hun antwoorden mocht zoeken, zijn er anders door geworden. Heler, completer, meer in verbinding met de delen en met het geheel. Ik ben me op een andere manier bewust geworden: bewust van het feit dat ik kan dansen in een wereld waar religies samenkomen, waar schoonheid en functionaliteit een huwelijk aangaan, waar spiritualiteit en wetenschap hand in hand kunnen lopen, en waar leiderschap tot kwaliteit van leven leidt.

Godelieve Spaas, april 2009

DANK

Dit boek is ontstaan uit een gesprek dat Ellis Oudendijk en ik hadden over ons werk. We zochten naar het verhaal achter ons handelen, achter de interventies, achter de methoden die we kiezen. In dat gesprek werd de kiem gelegd voor het vierkrachtenmodel.

www.lannoo.com

Vormgeving Studio Lannoo | © Uitgeverij Lannoo nv, Tielt en Godelieve Spaas

D/2009/45/193 - ISBN 978-90-209-8308 1 - NUR 770

Niets uit deze uitgave mag worden veeelvoudigd en/of openbaar gemaakt door middel van druk, fotokopie, microfilm, cd-rom, internet of op welke wijze ook zonder voorafgaande uitdrukkelijke schriftelijke toestemming van de uitgever.

